

**DİJİTAL EŞİTSİZLİK VE YAŞLILIK: TRABZON'DA YAŞAYAN 60 YAŞ ve
ÜSTÜ SOSYAL MEDYA KULLANICI DENEYİMLERİ**

Ece Nur GÜMRÜKÇÜOĞLU

Yüksek Lisans Tezi

Eskişehir 2022

**DİJİTAL EŞİTSİZLİK VE YAŞLILIK: TRABZON'DA YAŞAYAN 60 YAŞ ve
ÜSTÜ SOSYAL MEDYA KULLANICI DENEYİMLERİ**

Ece Nur GÜMRÜKÇÜOĞLU

Yüksek Lisans Tezi

Sosyoloji Ana Bilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Emre GÖKALP

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Haziran 2022

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Ece Nur Gümrükçüoğlu'nun "Dijital Eşitsizlik ve Yaşlılık: Trabzon'da Yaşayan 60 Yaş ve Üstü Sosyal Medya Kullanıcı Deneyimleri" başlıklı tezi .../.../2022 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından değerlendirilerek "Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği"nin ilgili maddeleri uyarınca, Sosyoloji Anabilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

	<u>Unvanı Adı Soyadı</u>	<u>İmza</u>
Üye (Tez Danışmanı)	:	
Üye	:	
Üye	:	

.....

Enstitü Müdürü

ÖZET

DİJİTAL EŞİTSİZLİK VE YAŞLILIK: TRABZON'DA YAŞAYAN 60 YAŞ ve ÜSTÜ SOSYAL MEDYA KULLANICI DENEYİMLERİ

Ece Nur GÜMRÜKÇÜOĞLU

Sosyoloji Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Haziran 2022

Danışman: Doç. Dr. Emre GÖKALP

Günümüzde internet ve sosyal medya hayatımızın hemen her alanına girmiş ve aynı hızla yaygınlaşmaya devam etmektedir. Bilgi iletişim teknolojilerinin yaygınlaşma hızına karşın dijital eşitsizlikler ise aynı hızla giderilememektedir. 2020 yılında başlayıp hızla tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemi sürecinde dijitalleşme sürecinin artmasıyla dijital eşitsizlikler de derinleşerek toplumsal eşitsizlikleri beslemektedir. Bu araştırmada 60 yaş ve üstü bireylerin internet ve sosyal medya kullanım deneyimlerine, motivasyonel erişimi etkileyen sosyal medya ve yaşlılık algılarına odaklanılarak dijital eşitsizliklerin ortaya koyulması amaçlanmıştır. Nitel araştırma desenine sahip çalışmada Trabzon'da yaşayan yaşları 61-96 arasında değişen 24 katılımcı ile yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Katılımcıların dijital sermayelerini anlayabilmeye yönelik soruların yanında motivasyonel erişimlerini etkileyebilecek konulardaki tutum ve algılarına odaklanılmıştır. Araştırma sonucunda internet ve akıllı telefon sahipliğinin bu araçlardan aynı faydayı elde etmek anlamına gelmediği tekrar ortaya konulmuştur. Bununla birlikte yaş, eğitim düzeyi, teknolojik sermaye gibi etkenlerin dijital eşitsizlik üzerinde etkisi olsa da özellikle motivasyonel erişimi ve yeni medya kullanım becerilerini etkileyen yaşlılık algısı, dolandırılma korkusu gibi faktörler katılımcıların dijital sermayelerini artırmaktan uzak durmasına neden olmaktadır. Ayrıca katılımcıların gündelik hayatlarındaki alışkanlıklarını belirleyen habituslarının çevrimiçi etkinliklerini de sınırladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Dijital Eşitsizlikler, Yaşlılık, Motivasyonel Erişim, Dijital Sermaye.
Yeni Medya.

ABSTRACT

DIGITAL INEQUALITY AND OLD AGES: EXPERIENCES OF SOCIAL MEDIA USERS AGED 60 AND OVER LIVING IN TRABZON

Ece Nur GÜMRÜKÇÜOĞLU

Department of Sociology

Anadolu University, Graduate School of Social Sciences, 2022

Supervisor: Doç. Dr. Emre GÖKALP

Today, the internet and social media have entered almost every area of our lives and continue to spread at the same speed. Despite the spread of information and communication technologies, digital inequalities cannot be eliminated at the same speed. With the increase in the digitalization process during the Covid-19 pandemic, which started in 2020 and rapidly affected the whole world, digital inequalities also deepen and feed social inequalities. In this research, it is aimed to reveal digital inequalities by focusing on the internet and social media usage experiences of individuals aged 60 and over, their social media and aging perceptions that affect motivational access. In the study with a qualitative research design, semi-structured interviews were conducted with 24 participants aged between 61-96 living in Trabzon. In addition to questions about understanding the participants' digital capital, the focus was on their attitudes and perceptions on the issues that could affect their motivational access. As a result of the research, it has been revealed again that internet and smartphone ownership does not mean getting the same benefit from these tools. Besides, even if factors such as age, education level, technological capital have an impact on digital inequality, factors such as the perception of old age, fear of being defrauded, which affect motivational access and new media use skills, cause participants to stay away from increasing their digital

capital. In addition, it was concluded that the habitus, which determines the habits of the participants in their daily lives, also limits their online activities.

Keywords: Digital Inequalities, Aging, Motivational Access, Digital Capital. New Media.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

(İmza)

Ece Nur GÜMRÜKÇÜOĞLU

ÖN SÖZ

Sevgili tez danışmanım Doç. Dr. Emre Gökalp'e lisans ve yüksek lisans eğitim süreçlerim boyunca yanımda olduğu ve bana her zaman yol gösterdiği için minnettarım. Bu tezin yazılmasında gösterdiği anlayış ve sabır çok büyük. Pandemi ve başka sebepler, öğrencilik hayatım ve gündelik yaşamımda kötü hissettiğim, gitgellerle dolu bir süreci başlattı. Bu süreçte kıymetli Emre Hoca'mın "Yapabilirsin." deyişi beni harekete geçiren en büyük destekti. Üstelik bundan önce lisans dönemimde de daha hiç kendisinden ders almamış tanımadığı bir öğrencinin, çalıştığı alanlara ilgi duyduğu için bitirme tezini kendisinden alma isteğini kabul ederek kapısını açıp o günden beri anlattığım her şeyi, hayallerimi ve fikirlerimi ilgiyle dinlediği ve alana dair heyecanımı korumamı sağladığı için ayrıca teşekkür ederim.

Prof. Dr. Fuat Güllüoğlu'na öncelikle tez jürimde yer alıp tezime sağladığı kıymetli katkılar için teşekkür ederim. En büyük teşekkürüm ise daha lisans birinci sınıftayken üst sınıflardan almış olduğumuz derslerin birinde bizi derste konuşmamız, fikirlerimizi söyleyebilmemiz için yüreklendirdiği için. "Bu konuları her zaman işleriz ama sizin kendinizi ifade edebilmeniz en önemlisi" diyerek bizi motive edişi uzun yıllar geçse bile an be an aklımda. Bu kıymetli çabası ve tüm eğitim hayatımız boyunca bize kattığı her şey için teşekkür ederim.

Tezimin bir diğer jüri üyesi Dr. Öğr. Üyesi Tuba Sütüoğlu'na öncelikle tezime alanla ilgili yaptığı değerli katkıları ve eleştirileri için çok teşekkür ederim. Sevgili Tuba Hoca'yla lisans hayatımın ilk yıllarında tanışma fırsatı edindiğim için çok mutluyum. O süreçte kendisine heyecanla onlarca soru soran bana sabırla verdiği cevaplara ve hevesimi hiç kırmayışına minnettarım.

Lisans ve yüksek lisans süresince bugünkü ben olmamda, hayata daha farklı bakmamda büyük emeği olan her biri çok kıymetli Anadolu Üniversitesi Sosyoloji Bölümü öğretim üyelerine kalpten teşekkür borçluyum. Sevgili hocalarım her birinizi çok seviyor ve her birinize çok saygı duyuyorum. Bizim için her zaman bir hocadan daha fazlası olduğunuz, hayata onlarca farklı açıdan bakabilmeyi öğrettiğiniz ve bize hep kendimizi ifade etme, konuşma alanı tanıdığınız için teşekkür ederim.

Eskişehir’deki tüm öğrencilik hayatım boyunca hep yanımda olan, gülüşlerime, gözyaşlarıma eşlik eden, anı biriktirmekten çok mutlu olduğum önce hocam, sonra ablam olan iki kadına ayrıca teşekkür etmek istiyorum. Sevgili Aylin Ceylan’a hazırlıktan beri bana hem bir öğretmen, hem bir arkadaş olduğu için; sıcacık evini, yemeklerini ve en önemlisi kollarını hep açtığı için çok teşekkür ederim. Sevgili Esin Erkmen Şener’e Edebiyat Fakültesi’nde Psikoloji dersleri sonrası zamanla kendisini görür görmez “Hocaaam!” diye çığlık atıp kocaman sarılmama izin verdiği, geçen zamanla hayallerimi, sırlarımı anlatabildiğim hem arkadaşım hem ablam olduğu için; beni hep desteklediği ve hep özenle, ilgiyle dinlediği için çok teşekkür ederim. Sevgili hocalarım sizinle anı biriktirmeye devam edebilmek en büyük dileklerimden...

Bu sürece katkı sağlayan çok kişi var. Bana destek olan arkadaşlarıma, kalabalık olduğumuz için tek tek sayamayacağım aile üyelerime, sevgili kardeşime ve abime teşekkür ederim. Özellikle canım anneme bu süreçteki tüm stresime ve gerginliğime katlandığı için çok teşekkür ederim.

Ve çok erken yaşta kaybettiğimiz, dolayısıyla adı hiçbir yerde geçmeyen babam Fatih Mehmet Gümrükçüğü’nu anarak ismini buraya bir anı olarak bırakmak istiyorum...

İÇİNDEKİLER

Sayfa

BAŞLIK SAYFASI.....	i
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ	vii
ÖN SÖZ	viii
İÇİNDEKİLER.....	x
TABLolar DİZİNİ	xiii
SİMGELER ve KISALTMALAR DİZİNİ	xiv
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın amacı	6
1.2. Araştırmanın önemi	7
2.DİJİTAL EŞİTSİZLİK VE YAŞLILIK YÖNELİK KAVRAMSAL ve KURAMSAL ÇERÇEVE	
2.1. Dijital Eşitsizlikler	8
2.1.1. Dijital sermaye kavramı.....	13
2.2. Yaşlılık ve Yaşlanma.....	15
2.2.1 Yaş ayrımcılığı (Ageism).....	16
2.3. Dijital Eşitsizlikler ve Yaşlılık.....	17

3.YÖNTEM

3.1. Araştırma Yöntemi	23
3.2. Araştırma Örneklemi	24
3.3. Veri Toplama Aracı.....	25
3.4. Veri Analizi	26
3.5. Araştırmanın Özgün Değeri.....	26
3.6. Araştırma Kapsam ve Sınırlılıkları	27

4.BULGULAR VE YORUM

4.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri	29
4.2. Kültürel Sermaye Alışkanlıkları	33
4.2.1. Günlük rutin ve boş zaman pratikleri	33
4.2.2. Kitap ve gazete okuma alışkanlıkları	37
4.2.3. Sinema ve tiyatro etkinliklerine katılım	40
4.3. Birinci Düzey Dijital Eşitsizlikler-Dijital Uçurum	43
4.4. Katılımcıların İnternet ve Sosyal Medya Kullanım Becerileri.....	44
4.4.1. Bilgisayar kullanım becerileri	45
4.4.2. Akıllı telefon ve sosyal medya kullanım becerileri	47
4.4.2.1. <i>Eşlerin akıllı telefon kullanımı ve eşler arası yetkinlik</i>	54
4.5. Akıllı Telefon Kullanımı Öncesi Kaygı ve Endişe.....	56
4.6. Enformasyona Ulaşma ve Bilgi Kirliliği.....	57
4.6.1. Merak edilen konu hakkında bilgiye ulaşma.....	58
4.6.2. Hanenin bireyi televizyon.....	60
4.7. Motivasyonel Erişim.....	63
4.7.1 İnternet ve sosyal medya algısı.....	63
4.7.1.1. <i>İnternet ve sosyal medyanın iki yüzü</i>	64

4.7.1.2. Sosyal medya kullanımına dair endişeler	66
4.7.2. Gözetlenme korkusu	69
4.7.3. Katılımcıların yaşlılıkla ilgili düşünceleri.....	72
4.7.4.İletişim teknolojilerinde karşılaşılan sorunlar ve yardım alabilme.....	75
4.7.5. Sosyal sermaye ve motivasyon.....	77
4.8. Üçüncü Düzey Eşitsizlikler.....	79
4.8.1. Sosyal medya paylaşımlarının arkadaşlık ilişkilerine etkisi.....	79
4.8.2. Sosyal çevre: çevrim içi- çevrim dışı arkadaşlıkları	82
4.8.3.İnternet bankacılığı ve internetten alışveriş	84
4.8.4.Katılımcıların internetten maddi kazanç elde etme ile ilgili düşünceleri.....	85
4.8.5.İnternet ve sosyal medyanın katılımcıların yaşam kalitesine etkisi.....	87
4.9. Dijital Sermayeyi Artırmak: Katılımcıların Kursu Gitmekle İlgili Düşünceleri	89
4.10.Dördüncü Düzey Eşitsizlikler-Sosyal medya kullanımını bırakmak.....	91
4.11. Dijital Çağda Pandemi	93
5.SONUÇ ve ÖNERİLER	97
KAYNAKÇA	102
EKLER	110
ÖZGEÇMİŞ	

TABLÖLAR/ÇİZELGELER DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 4.1.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri.....	29
Tablo 4.1.2. Katılımcıların Yaşamlarına Dair Bilgiler.....	32
Tablo 4.4.2.1. Katılımcıların Kullandıkları Sosyal Medya Uygulamaları...	49
Tablo 4.4.2.1.1. Eşlerin Akıllı Telefon Sahipliği.....	54

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

(...)	: Kullanılmayan malzeme
BİT	: Bilgi İletişim Teknolojileri
DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü
WHO	: World Health Organization
NTIA	: National Telecommunications and Information Administration (Ulusal Telekomünikasyon ve Enformasyon İdaresi)
UN	: United Nations
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
K	: Katılımcı
G	: Görüşmeci
A	: Araştırmacı

1. GİRİŞ

Günümüzde bilgi iletişim teknolojileri gündelik hayatımızın vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Her geçen gün artan kullanıcı sayısı ile birlikte, kullanıcı yaş aralığı da genişlemektedir. Günümüzde çocuklar ve hatta bebekler bile Youtube vb. video paylaşım uygulamalarından animasyon ve video müzikler izlemekte, ileri yaş grubu ise Whatsapp, Facebook gibi çeşitli uygulamalar aracılığıyla iletişim kurmaktadır. Kamu kurum ve kuruluşları internet üzerinden birçok işlemin yapılmasını sağlamakta, bankalar mobil uygulamalar geliştirerek kullanıcılarına internet aracılığıyla işlerini şubeye gitmeden halletme imkânı sunmaktadır. Her geçen gün kullanıcı sayısı artan bu teknolojik yenilikler sosyal, kültürel ve ekonomik hayatı da dönüştürmektedir. Teknolojik gelişmeler ile sürekli yeniliklerle karşılaşmakta ve bu durum mevcut dönüşümü hızlandırmaktadır. İcatlar, yenilikler ve bilgi insanlık tarihi boyunca hep var olmuş olsa da avcı-toplayıcı toplumlardan yerleşik hayata ve tarım toplumuna geçilmesi, tarım toplumunu endüstri toplumuna dönüştüren Endüstri Devrimi gibi dünya tarihinde köklü dönüşümler yaratan büyük değişimler yaşanmıştır. Teknolojinin ilerlemesiyle birlikte gelişen ulaşım imkanları sayesinde günümüzde yeniliklerin hayatımıza dahil olma süreci ise geçmiş yıllara göre oldukça hızlı bir şekilde gerçekleşmektedir. Geçmişte bir icadın, bilginin ya da bir ürünün bulunduğu yerden uzak ülkelere varabilmesi uzun zamanlar almakta dolayısıyla bir ülkede yaşanan bir yeniliğin başka bir ülkeye varabilmesi 50-100 yıl sonra gerçekleşmekte, hatta bazı gelişmeler 3-4 asır gibi bir gecikmeyle iletilmekteydi. Bilgi kağıtlara kaydedilmekte, kağıtlardan önce ise mağara duvarları, büyük taş sütunları kullanılmaktaydı. Tüm bu akışı günümüzde radikal olarak dönüştüren ise bilgisayar ve iletişim teknolojilerinin olağanüstü gelişmesidir. Böylece enformasyon edinme ve enformasyon uygulama şekli de oldukça hızlı bir şekilde değişmiştir.

Önceleri bilgisayar ve internete erişim zorken telefonlara internet erişiminin gelmesi, uygulamaların mobile uygun şekilde geliştirilmesi gibi teknolojik yenilikler ile telefonlarda bilgisayarda yapılan pek çok işlemin yapılabilmesine olanak sağlanmıştır. Ayrıca mekâna bağlı olmaksızın, mobil veri aracılığı ile telefonun çektiği hemen her yerde internet erişimi sağlanabilir hale gelmiştir. Bu sayede internet ve sosyal ağların kullanımı toplum içerisinde daha hızlı bir şekilde yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu teknolojiye başlangıçta halihazırda

bilgisayar kullanmayı bilen insanların hızlı bir şekilde adapte olduğunu düşünürsek internetin ve cep telefonlarının olmadığı dönemde büyüyen kuşakların sosyal ağlara katılımının nispeten daha geç olduğunu görürüz. Teknolojinin yaygınlaşması teknolojik alet ve imkanlara ulaşabilmenin ötesinde; teknoloji kullanım becerileri, teknik sermayeye sahip olma, teknoloji kullanımından gündelik hayatımızda somut çıktılar elde edebilme gibi özelliklere dayalı yeni eşitsizlik türlerini de beraberinde getirmiştir. Günümüzde bilgi teknolojilerinin bireyler ve devletler için çok hayati bir konumda olduğu bu noktada hatırlanmalıdır. Zira Daniel Bell tarafından öne sürülen argümana göre ekonomik ve toplumsal gelişme açısından bilgi ve enformasyon önemli etmenler haline gelmiş, ekonomideki üretim ve dağıtım süreçleri geçen zamanla birlikte sürekli artarak bilgi-temelli girdiler ile yönlendirilmektedir (Stevenson, 2002, s.298). Bu açıdan baktığımızda dijital eşitsizliklerin giderilmesi yalnızca bireyler için değil, toplumsal gelişim ve ülkeler arası eşitsizliklerin giderilebilmesi açısından da oldukça önemlidir.

İnternetin gelişimiyle birlikte internet kullanıcıları internette uzun süreli vakit geçirmeye başlamış, çevrimiçinde sosyalleşme giderek yaygınlaşmış, kurumlar dünyanın her yerine internet aracılığıyla hızla ulaşabilir hale gelmiştir. Artık hayatımızdaki çoğu anın ağlar aracılığı ile birbirine bağlı olduğu bir toplumda yaşıyoruz. Ağ toplumunda iletişimin şekli değişmiştir. Castells'in (2008, s.500) *mass-self communication* kavramsallaştırmasıyla öz iletişim ve kitlesel iletişim bir aradadır. İstedığımız zaman istediğimiz kişiyle özel/bireysel iletişim kurabilirken, istediğimizde sosyal medya platformlarında herkesin görebileceği kitlesel paylaşımlar yapabilmekteyiz. Yeni iletişim biçimi ile zaman ve mekân kavramları dönüşüme uğramıştır, kendi bağlamından kopan öğeler işlevsel ağ ya da imaj kolajı olarak birleşir mekanların uzamı akışların uzamına dönüşür (Castells, 2008, s.500). Zaman ve mekân kavramlarının değişmesiyle anında akış sağlanmaktadır ve izleyici de (kullanıcılar) etkileşim sürecine katılmış olur. Sosyal medya ağı katılan kullanıcıların birbiriyle iletişim kurması, çeşitli yollarla paylaşımda bulunmasıyla oluşur. "Sosyal medya zaman ve mekân sınırlaması olmadan (mobil tabanlı), paylaşımın, tartışmanın esas olduğu bir insanî iletişim şeklidir." (Vural ve Bat, 2010, s.3352). Kullanıcılarının aktif katılım sağlayabilmesi ise onun en ayırıcı özelliğidir. "Medya ortamının özellikleri, metinler, izleyiciler ve iş

modelleri, karşılıklı olarak anlamlı içeriğin ağ bağlantılı bir kültür içinde kolay ve yaygın dolaşımını sağlamak için birlikte çalışır.” (Jenkins vd., 2009). Medyanın yayılabilirlik (spreadability) özelliği ile sosyal medya kullanıcıları paylaşımlarıyla içeriklerin ve uygulamaların yayılmasına yardımcı olurlar Yeni düzende kültür daha katılımlı hale gelmiştir. Aktif katılım sosyal medyanın en ayırıcı özelliği olsa da elbette bu katılım ve iletişim sınırsız değildir. Pettman bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“(…) Sosyal medya hayatımıza yeni girmiş iletişim araçları ve eğlence teknolojileri üzerinden aynı anda hem sınırsız hem de sınırlanmış etkileşim kurma biçimlerimizi adlandırmaktadır. *Sınırsız*, çünkü sosyal medyanın çizdiği çatallanan yollarda aynı seyri izleyecek iki kişi bulunamaz(her birimizin kendine has ilgi alanları ve etkileşimleri vardır), *sınırlanmış*, çünkü bu ilgi alanları ve etkileşimler, ihtiyarı ve itaatkar ticaretin parlak ışığı altında toplanabilmemiz adına hepimize bir araya getiren kabloları, uyduları, kanalları, siteleri, sunucuları ve uygulamaları elinde bulunduran (sayıları giderek azalmış) tüzel kişiliklerin belirlediği güzergahlarda yürütülür (Pettman, 2017, s.11).”

Medya kuramlarında olduğu gibi sosyal medyanın ve teknolojik gelişmelerin hayatımızı ve toplumu nasıl etkilediği, kimin elinde şekillendiği gibi konularda farklı tartışmalar vardır.

Toplumsal eşitsizliklerin kendini gösterdiği bir diğer alan ise yaşlılık ve yaşlanma sürecidir. Sağlıktaki gelişmelerle birlikte ortalama insan ömrünün uzaması ve doğurganlık oranlarındaki azalış yaşlı nüfusu artırmakta ve yaşlılık çalışmaları da giderek daha önemli hale gelmektedir. Belli bir yaşlı tanımı olmamasına rağmen yaşlılıkla ilgili çeşitli önyargılar ve kentlerin yaşlılığa uygun şekilde düzenlenmeyişi ayrımcılığı ve eşitsizlikleri beslemektedir.

Bu araştırmanın çalışma konusu ve amacını araştırmacının lisans ve yüksek lisans derslerinde aldığı kitle iletişim sosyolojisi, kültür sosyolojisi vb. dersler aracılığı ile medya, yeni medya, dijital eşitsizlikler gibi konulara duyulan ilginin yanında; özellikle yeni medyanın toplumsal eşitsizlikleri çevrimiçi alanda sürdürmesi, toplumsal eşitsizliklerden beslenmesi ve dolayısıyla günümüzde oldukça önemli bir konu haline gelmesidir. Öte yandan bazı Batı ülkelerinde yaşlılık algısının daha farklı olması; 60-70 yaş ve üstü insanların dans edip gönüllerince eğlenmesi, sosyal hayattan kopmamaları, ileri yaşlarda çeşitli turlara,

kültürel etkinliklere vb. katılarak aktifliklerini devam ettirmeleri, Türkiye’de yaşlı bireylerin hayatlarını etkileyen “evde oturmak, torun bakmak” gibi yaşlılığa dair çeşitli önyargılarla birlikte, emeklilikten sonra sosyal hayattan çekilme, eve hapsolme gibi durumlar araştırmacıyı ilgi alanı doğrultusunda yaşlılık algısının değişmesi için neler yapabileceğine, nasıl bir katkı sağlayabileceğine dair düşündürmüştür. 2019 yılında Tazelenme Üniversitesi Anadolu Üniversitesi Kampüsü’nde¹ gönüllü olarak çalıştığım birkaç ay boyunca 60 yaş ve üstü bireylerin sosyal medya kullanım deneyimleri ve akıllı telefon, sosyal medya kullanımlarında yaşadıkları sorunları gözleme fırsatı buldum. Bu derslere eşlik ettiğim süreçte sosyal medyada paylaşım yapmak için her anını fotoğraf ve videolarla kaydedenlerin yanında akıllı telefon kullandığı halde telefonunun sesini kısmayı bilmeyip mahcup hisseden ve bu durumla ilgili yardım isteyen katılımcılar vardı. Bu durum dijital eşitsizliklerin sadece dijital uçurum kavramı ile ifade edilemeyeceğine, araçlara erişimin dijital eşitsizlikleri anlamada ve farkı kapatmada yeterli olmadığına dair bir örnekti. Bu sürecin, bu araştırma açısından en önemli gözlemi ise bireylerin çevrimiçi iletişimi yoğun olarak yaşayabileceği sosyal bir ortamda, konuyla ilgili yardım alabileceği, çeşitli kulüplerle teknolojiye dair yenilikleri öğrenebileceği destekleyici bir ortamda öğrenmeye ve bilgi iletişim teknolojileri kullanımına ilginin artmasıdır. Örneğin telefonun sesini kısmayı bilmeyen bir öğrencinin daha sonra teknolojik kulüpler ilgisini çekmiş ve 3D yazıcı gibi teknolojik yenilikleri takip edip öğrenmek istemiştir. Sosyal sermaye dijital sermayeyi artırma motivasyonunu etkilemektedir. Bu çalışmada tam da bu noktadan yola çıkarak 60 yaş ve üstü bireylerin sosyal medya ve internet kullanımı eşitsizliğin farklı boyutlarıyla ele alınarak, sosyal medya ile ilişkilendirme biçimlerinden ona yönelik algılarına, çevrimiçinden çevrimdışı gündelik hayatlarına elde ettikleri somut faydadan dijital sermayelerini etkileyen motivasyonel erişime kadar çok katmanlı bir şekilde anlamaya çalışılmıştır.

Bu araştırma bu yeni teknolojilerin kullanımına daha geç başlamış 60 yaş üstü kullanıcılarla yapılmış, onların sosyal medya kullanım deneyimleriyle dijital eşitsizliklerin

¹ Bir sosyal sorumluluk projesi olarak kurulan Tazelenme Üniversitesi’nin 60 yaş üstü bireylerin yaşam boyu öğrenmelerinin devamını sağlamak, sosyal hayata katılımını artırmak, kuşaklar arası iletişimi iyileştirmek gibi amaçları vardır. Anadolu Üniversitesi bünyesindeki kampüste 60 yaş üstü bireyler 4 sene boyunca lisans eğitimi görmektedir. Bu eğitim süresince kampüste her dönem farklı dersler almaktadırlar.

bir örüntüsü ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Araştırmanın giriş bölümünde, bu konunun neden seçildiğinden, araştırma amacından ve öneminden bahsedilmektedir.

Araştırmanın ikinci bölümü ise dijital eşitsizlik ve yaşlılığa yönelik kavramsal ve kuramsal bir bakış sunmaktadır. Başlangıçta internete ve elektronik araçlara erişenler ve erişemeyenlere vurgu yapan ve birinci düzey eşitsizliklere denk gelen dijital bölünme/ dijital uçurum kavramından; erişim sorununun eşitsizlikleri anlatmada yeterli olmadığı anlaşıncı kullanım becerilerinin öne çıktığı ikinci düzey eşitsizliklerden; çevrimiçinden çevrimdışına elde edilen somut faydaya işaret eden üçüncü düzey eşitsizliklerden bahsedilmektedir. Sonrasında ise tüm bu dijital eşitsizlik düzeylerini barındıran “dijital sermaye” kavramı açıklanmaktadır. İkinci bölümde son olarak yaşlılık ve yaşlanmadan kısaca bahsedildikten sonra dijital eşitsizlik ve yaşlılıkla ilgili araştırmalar ele alınmaktadır.

Araştırmanın üçüncü bölümünde araştırma yöntemi anlatılmakta, araştırma veri toplama ve analiz etme sürecine odaklanılmaktadır.

Bulguların yorumlandığı dördüncü bölümde veriler belli temalar altında betimlenerek analiz edilmeye çalışılmış, ikinci ve üçüncü düzey dijital eşitsizliklere ve motivasyonel erişime dair bulgular yorumlanmıştır. Dördüncü bölüm birinci düzey eşitsizlikler; internet ve akıllı telefon kullanım becerileri; motivasyonel erişim başlığı altında internet ve sosyal medya algısı, gözetlenme korkusu, katılımcıların yaşlılıkla ilgili düşünceleri sosyal sermaye ve motivasyon alt başlıklarıyla; üçüncü düzey eşitsizlikler başlığı altında sosyal medya paylaşımlarının arkadaşlık ilişkilerine etkisi, sosyal çevre: çevrimiçi-çevrimdışı arkadaşlıkları, internet bankacılığı ve internetten alışveriş, katılımcıların internetten maddi kazanç elde etme ile ilgili düşünceleri, internet ve sosyal medyanın katılımcıların yaşam kalitesine etkisi alt başlıklarıyla, dijital sermayeyi artırmak: katılımcıların kursa gitmekle ilgili düşünceleri, dördüncü düzey eşitsizlikler: internet ve sosyal medya kullanımını bırakmak; dijital çağda pandemi başlıklarıyla ele alınmaktadır.

Araştırma, bulguların tartışıldığı ve gelecek araştırmalara önerilerin verildiği sonuç bölümüyle sona ermektedir.

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırma 60 yaş üstü bireylerin internet ve sosyal medya kullanımını dijital eşitsizlik düzeyleriyle ilişkilendirmeyi ve yeni medya araçlarını kullanımlarını etkileyen motivasyonel erişimlerini anlamayı amaçlamaktadır. Toplumsal eşitsizlikler sosyolojinin ana çalışma alanlarından biridir. Gündelik hayatımızın hemen her alanına giren bilgi iletişim teknolojileri eğitim gibi alanlarda bilgiye erişim imkanını artırmış olsa da eşitsizlikleri ortadan kaldıramamakta, tersine eşitsizlikleri sürdürmekte ve yeniden üretmektedir. Teknoloji kullanımı ve sosyal medya kullanımı her geçen gün yaygınlaşsa da toplumdaki tüm bireyler bu teknolojileri eşit olarak kullan(a)mamakta ve bu teknolojilerden eşit olarak faydalanamamaktadırlar. Bilgi işlem teknolojilerine ulaşımındaki eşitsizlikler görece azalsa bile yaşa, cinsiyete, eğitime göre dezavantajlı grupların varlığı devam etmektedir. Bu araştırma ile teknolojiye erişim imkanları, teknoloji kullanım becerileri ve teknik bilginin gündelik hayatta somut çıktısının olup olmadığı gibi başlıklar altında dijital eşitsizlik örüntülerinin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Araştırmada dijital eşitsizlikleri etkileyen motivasyonel erişim engeline de odaklanılmıştır. İletişim teknolojisi bilgisine sahip olan bireyler bu bilgiye sahip olmayanlara göre daha avantajlı olup, teknoloji bilgisinin ne düzeyde var olduğu ve ne kadar kullanılabildiği önemlidir.

60 yaş üstü bireyler sosyal medya, internet gibi yeni medya teknolojileri ortaya çıkmadan önceki iletişim biçimlerini de tecrübe etmişlerdir. Bilgi iletişim teknolojilerinin içine doğan kuşaklardan farklı olarak iki dönemi oldukça farklılaştıran internet ve sosyal medya hakkındaki düşünceleri yeni medya araçlarının kullanımına dair motivasyonel erişime etki edebilmektedir. Bireylerin bilgi iletişim teknolojilerine ve yaşlılığa yönelik algıları dijital eşitsizlik örüntülerine yönelik bilgiler sunmuştur.

Bu araştırmanın amaçlarından birisi de yaşlılıkla ilgili olumsuz algıların yok edilmesine yardımcı olabilmek, yaşlı bireyleri etkileyen toplumsal eşitsizliklerin sadece yaşlılıkla açıklanamayacağını ve teknoloji kullanımındaki eşitsizliklerin de yalnızca yaşla ilgili olmadığını göstermektir. Yaşlılıkla ilgili en büyük toplumsal sorunlardan biri olumsuz yaşlılık algısı ve yaş ayrımcılığıdır. Yaşlanma herkeste aynı şekilde ilerlemeyen doğal bir süreçtir. Bu süreç sosyal hayattan ve yeniliklerden kopmayı gerektirmez. Bu araştırma

yaşlılıkta bireylerin maruz kaldığı toplumsal eşitsizliklerin daha görünür olmasına ve ortadan kaldırılabilesine yardımcı olmayı hedeflemektedir.

1.2. Araştırmanın Önemi

Bilindiği gibi dijital eşitsizlikler toplumsal eşitsizlikleri sürdürmekte ve yeniden üretmektedir. Bu bağlamda dijital eşitsizlikler ile ilgili yapılan her çalışma literatüre ve eşitsizliklerin giderilmesi konusunda geliştirilecek politika ve uygulamalara katkı sağlayacaktır. Öte yandan demografik değişimlerle birlikte dünyadaki yaşlı nüfusun artması yaşlılık ve yaşlanma çalışmalarını artırmıştır. Her iki alanda ayrı olarak onlarca çalışma olsa da yaşlanma ve dijital eşitsizlik çalışmaları oldukça yenidir. Bu çalışmanın dijital eşitsizlik ve yaşlılık çalışmalarına dikkat çekip sonrasında gelecek araştırmalara destek sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırma sonuçlarının işaret ettiği bir nokta katılımcıların olumsuz yaşlılık algısının, yaştan kaynaklı bir sorun olmasa bile bilgi iletişim teknolojilerinden daha çok faydalanabilmelerinin önüne geçtiğidir. Bu engeli kaldırabilmenin en önemli yollarından biri yaşlılıkla ilgili olumsuz algıları değiştirebilmek için öğretici ve geliştirici sosyal projelerin üretilmesidir. Bu durum bu alandaki araştırmaların önemini de göstermektedir.

2. DİJİTAL EŞİTSİZLİK VE YAŞLILIĞA YÖNELİK KAVRAMSAL ve KURAMSAL ÇERÇEVE

Web 1.0'dan 3.0'a uzanan süreçte internet ve bilgi iletişim teknolojilerindeki yenilikler baş döndürücü bir hızla sürmektedir. İnternetin gelişimi sosyal etkileşimi de dönüştürmüştür. Web 2.0'ı “bağlı tüm cihazları kapsayan bir platform olarak ağ” olarak tanımlayan O'Reilly (2005), bireysel kullanıcıların da farklı kaynaklardaki veriyi tüketip harmanlayacağı bu uygulamaları “katılımcılığın mimarisi” kavramıyla bağdaştırır. Tüketicilerin de üretici olduğu bu sistem git gide yaygınlaşarak, mobil iletişim araçları sayesinde eskisinden çok daha fazla kullanılmaya başlanmıştır. Tüm bu süreci ondan en iyi şekilde faydalanarak geçiren bireyler ve ülkeler olduğu gibi, erişimin ötesinde aynı faydayı elde edemeyenler söz

konusudur. Dünyanın bir yerindeki insanlar bu sistemleri üretip yazılımlarını yazabilir ve içerikler üretebilir, diledikleri gibi iletişim kurabilirken; bu araçlara erişemeyenler, erişse bile aynı kullanım becerilerine sahip olmayanlar eşitsizliklere maruz kalmaktadır. Bu bölüm dijital eşitsizliklere odaklanmaktadır.

2.1. Dijital Eşitsizlikler

Dijital bölünme (*digital divide*) kavramı ilk olarak bilgi iletişim teknolojileri erişimine sahip olan ve olmayan kişiler arasındaki uçurumu tanımlamak için kullanılmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki (ABD) Ulusal Telekomünikasyon ve Enformasyon İdaresi (NTIA) 1995 yılında, internet/bilgisayar/telefon erişimine sahipliğinin gelir, ırk, yaş, kırsal alan gibi çeşitli demografik kavramlarla incelendiği bir anket çalışmasını *Falling Through the Net: A Survey of the "Have Nots" in Rural and Urban America* adlı raporla yayınlamıştır. Bu rapor telekomünikasyonda "evrensel hizmet" politikasını benimseyen ABD'de, "*sahip olmayanların*" özelliklerinin sonraki araştırmalarda da incelenmesini önererek gelir, eğitim, yaş vb. kategorilerle toplumsal eşitsizliklere dikkat çekmesi açısından oldukça önemlidir. Aynı raporda kullanıcıların telefon, bilgisayar, çevrimiçi kullanımının geliştirilmesi ve BİT'e ulaşmak isteyen herkesin bu imkana sahip olmasını sağlayabilmek için çeşitli öneriler (yerel politika yapımcılar, devlet okulları ve kütüphanelerin üstleneceği roller vb.) sunulmaktadır. NTIA'nın 1998'de yayınladığı *Falling Through the Net II: New Data on the Digital Divide* raporunda genişletilmiş bilgi erişimi (expanded information access) ve sürekli dijital bölünme (persisting digital divide) başlıkları altında internete evden elektronik erişim artarken, bu artışa rağmen belli gruplar (gelir grupları vb.) arasındaki dijital uçurumun büyüdüğüne dikkat çekilmektedir. Bu önemli çalışmaların ardından dijital bölünmenin "yeni teknolojilere erişimi olanlar ve olmayanlar arasındaki ayrım" olarak tanımlandığı *Falling Through the Net: Defining the Digital Divide* (NTIA, 1999) yayınlanmıştır. Bu rapor önceki anket çalışmalarının yenilenmesinin yanında, bireysel internet kullanımıyla ilgili yeni bilgileri (internetten nereden erişildiği, kullanıcıların çevrimiçi zamanlarını nasıl geçirdiklerini vb.), dijitalleşmeyi teşvik etme ve dijital uçurum sorununu çözme gibi konuları tartışmaktadır. Raporda da "tarihi araştırma" olarak geçen bu araştırma, o günden bugüne dijital eşitsizlik çalışmalarının büyük bir bölümünü oluşturan ve birinci düzey eşitsizlik

olarak adlandırılan dijital bölünme/ sayısal uçurum kavramına dikkat çekmesi bakımından oldukça önemlidir. Bundan 23 yıl önce, bilgi çağına girdiğimizi ve bilgi kaynaklarına erişmenin, iletişim kurup internet üzerinden ürünleri araştırabilmenin, ders alabilmenin vb. gittikçe daha kritik olacağını belirten araştırmacılar kaynaklara kimlerin eriştiğinin önemine vurgu yapmıştır. 23 yıl sonra bugün dijital uçurumu kapatma konusunda büyük gelişmeler yaşanmış olsa da dijital eşitsizlikler giderilememiştir.

Birinci düzey eşitsizlikler olarak adlandırılan dijital uçurumla ilgili yapılan çalışmalardan bir süre sonra enformasyon araçlarına sahip olma/olmama, internete erişim sağlayabilme/sağlayamama olarak kullanılan bu kavramın eşitsizliği tüm katmanlarıyla yansıtmada yeterli olmadığı görülmüştür. Bilgi iletişim teknolojilerinin gelişi ve internet kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte eşitsizliğin farklı boyutları olduğu fark edilmiştir. Erişim sorunu kullanım becerilerini, içeriklerin nasıl kullanıldığı, ne tür faydalar elde edilebildiği gibi konuları göstermekte yetersiz kalmıştır. İlerleyen yıllarda dijital bölünme/ uçurum yerine dijital eşitsizlik (Kvansy, 2006) (*digital inequality*) kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Dijital eşitsizlikler birkaç düzeyde incelenir. Birinci düzey dijital eşitsizlik girişte de bahsedildiği gibi erişim uçurumuna karşılık gelir. Enformasyon teknolojilerine erişim imkânı olanlar, erişim imkânı olmayanlara göre daha avantajlıdır. Temel demografik değişkenler ve sosyoekonomik durum kullanım becerilerini etkilemektedir. Avrupa Parlamentosu'nun yayınladığı raporda (Negreiro, 2015) Avrupa Birliği'ne üye ülkeler arasında kullanım becerilerine göre dijital bölünme olduğu belirtilmiştir. Aynı rapora göre eğitimliler ile eğitim seviyesi düşük olanlar, gençler ile yaşlılar arasında da dijital bölünme söz konusudur. Bu eşitsizlik düzeyi bilgi iletişim teknolojilerine erişim sorununa odaklandığı için kullanım becerilerinden ya da çevrimiçinden somut çıktı alabilme durumundan kaynaklanan dijital eşitsizlikleri göstermekte yetersizdir. Özsoy'un (2020, s. 12) belirttiği gibi dijital uçuruma odaklanan anlayış teknoloji erişiminin eşitsizlikleri ortadan kaldırarak faydayı kendiliğinden getireceği inancıyla sorunu erişim sahipliğine indirger. Birinci düzey eşitsizlikler ortadan kaldırılması en kolay eşitsizlik türü olmakla birlikte gelişmiş ülkeler ve gelişmemiş ülkelerdeki durum dijital uçurumun varlığının devam ettiğini göstermektedir. Bu çalışmada ikinci düzey ve üçüncü düzey

eşitsizliklere odaklanıldığından, eşitsizlikleri daha kapsamlı şekilde inceleme fırsatı verdiği için dijital eşitsizlikler kavramı kullanılmaktadır.

“İkinci düzey dijital bölünme” (second-level digital divide) (Hargittai, 2002) kavramı yeni iletişim teknolojileri için gereken kullanım becerilerinden kaynaklı eşitsizliklere odaklanmaktadır (Hargittai, 2002; DiMaggio vd., 2004). Kullanım becerisine sahip olmak kullanılan bilgi iletişim teknolojilerinden daha fazla yararlanabilmeyi sağlar. Kullanım becerilerindeki farklılıklar bilgi iletişim teknolojilerinden elde edilen faydanın eşit olabilmesinin önündeki engellerden biridir. İkinci düzey eşitsizlik araştırmalarında ilgi kimlerin kullandığında değil, nasıl kullandığındadır (Özsoy, 2020, s.11) Kullanım becerilerine dikkat çeken Hargittai takip eden yıllarda Hinnant ile (Hargittai ve Hinnant, 2008) Amerika’ da yaptıkları bir çalışmada 18-26 yaş aralığındaki 270 katılımcının çevrimiçi aktivitelerini ve bu aktiveleri etkileyebilecek sosyal faktörleri ele almıştır. Araştırma sonucunda Amerika’da bilgi iletişim teknolojilerine erişimdeki ayrımın yok olmuş gibi görünse de odaklandıkları grubun internete erişimde ve cihazların yaygınlaşmasındaki en hızlı grup olduğu fark edilmiştir. Dolayısıyla yaşı bilgii iletişim teknolojilerine erişimde ve uyum sağlamada önemli bir etken olduğuna dikkat çekilmiştir. Aynı zamanda bu çalışmada önceki çalışmalardan farklı olarak beceri ve sermaye artırıcı web sitelerine yapılan ziyaretler dikkate alınmıştır. Araştırma sonucunda kadınların çevrimiçi dünya hakkında daha az bilgi sahibi olduğu, interneti daha nadiren kullananların da daha düşük düzeyde bilgi birikimine sahip olduğu, eğitim seviyesinin sermaye artırıcı siteleri kullanımda etkili olduğu tespit edilmiştir. Bu araştırmada ortaya konulduğu gibi dijital eşitsizlikler yeni medya araçlarına sahip olup olmama gibi temel bir meselenin ötesinde kullanım becerileri, kullanma sıklığı, eğitim, yaş, cinsiyet, sosyokültürel özellikler gibi çeşitli boyutlarıyla incelenmesi gereken çok katmanlı bir kavramdır.

İkinci düzey eşitsizlikler kapsamında tartışılan bir diğer konu da kullanım becerilerinin nasıl tanımlanıp beceri ölçümünün nasıl yapılacağıdır. Sadece teknik olarak araçların nasıl kullanılacağı bilgisine sahip olmak değil, dijital ortamdaki içeriklerin de doğru anlaşılıp kullanılabilmesi önemlidir. Bu sebeple dijital okuryazarlık, medya okuryazarlığı gibi kavramlar önem kazanmaktadır. van Deursen ve van Dijk (2011, s. 895) Steyart’ın

kavramlarından yararlanarak daha kapsamlı olarak beceri türlerini belirlemiştir. Operasyonel beceriler internet teknolojisini kullanmak için gereken teknik bilgilerdir, resmi internet becerileri internet ortamında navigasyon ve yönlendirme becerileri, enformasyonel beceriler ise dijital ortamda doğru enformasyonu bulabilmek ve değerlendirebilmek, stratejik internet becerileri kişinin internette hedefine ulaşabilmek için interneti bir araç olarak kullanabilmesidir. Beceri ölçümünün nasıl yapılacağı konusunda farklı ölçüm yöntemleri geliştirilmiştir. van Dijk ve van Deursen (2010) beceri türlerini ölçebilmek için performans testleri geliştirmişlerdir. Bu testler araştırmalarda katılımcıların kendi kullanım becerilerini doğru şekilde aktarmamaları ya da kendi kullanım düzeylerinin bilincinde olmamaları durumunda en güvenilir yol olabilir. Fakat bu performansa dayalı ölçümleri yapmak maliyetlidir ve zaman gerektirmektedir. Bu sebeple araştırmacılar katılımcıların kullanım becerilerini daha güvenilir bir şekilde ölçmeye çalışan yeni ölçekler geliştirmeye çalışmışlardır (Hargittai, 2005; van Deursen ve van Dijk, 2011; Hargittai ve Hsieh, 2012). Hargittai ve Van Deursen- van Dijk’ ın geliştirdiği ölçekler bu araştırmanın sorularına da önemli ölçüde katkı sağlamıştır.

Daha sonraki araştırmalarda ise kültürel sermaye ve sosyoekonomik statünün dijital eşitsizlikleri etkilediğine vurgu yapılarak Bourdieu ve Weber’in kavramlarıyla çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Zillien ve Hargittai (2009), başka bir çalışmada ayrıcalıklı konum sahiplerinin çevrimiçi etkinliklerden daha çok faydalanabildiği, sosyal statü sahibi olanların daha düşük statülü kişilere göre “sermaye-artırıcı” internet kullanımına daha eğilimli olduğunu saptamışlardır. Statü seviyesi yükseldikçe kişilerin siyasi gündeme ilişkin haber okuma, ürün ve fiyat karşılaştırması, hisse senedi, seyahat gibi konularla ilgili aramalar yapma eğilimlerinin yükseldiği gözlemlenmiştir. Statü seviyesi düştükçe de kişilerin sermaye-artırıcı kullanımın bir göstergesi olarak sayılabilecek aktivitelerden ziyade sohbet odaları ya da belli dereceye kadar haber okuma eğilimlerinin arttığı tespit edilmiştir.

Kültürel sermaye ve sosyoekonomik statüyle birlikte çevrimiçi etkinliklerin somut kazanımlarını inceleyen “üçüncü düzey dijital bölünme” (*third-level digital divide*) (van Deursen ve Helsper, 2015) araştırmalarıdır. Çevrimiçinin nasıl kullanıldığı ve kullanımının yol açtığı somut sonuçlar önemlidir (Helsper vd., 2015, s.9), çevrimiçi bir etkinliğe katılmak

ondan mutlaka fayda elde edebilmek anlamına gelmez ve sonuçlar net değildir (van Deursen ve Helsper, 2015, s. 53). Literatürde üçüncü düzey dijital eşitsizliklerle ilgili (Selwyn, 2004; Zillien ve Hargittai, 2009; Gencel Bek & Aygün, 2014; Ragnedda & Muschert, 2015; Elmas, 2017; van Deursen vd., 2017; Taşdemir ve Fındık, 2017, Ragnedda, 2020) çalışmalar vardır.

Van Dijk ise ağ toplumu olma yolundaki erişim engellerini kavramsallaştırarak çok boyutlu bir bakış açısı sunmuştur. Bilgisayar korkusu, ilgi/deneyim eksikliği psikolojik/motivasyonel erişim olarak adlandırılırken; bilgisayar gibi araçlara ve ağa sahip olmama fiziksel erişim engeli; dijital beceri eksiliğinden kaynaklanan, yeterli kullanım eğitimi ve desteği sağlanmayan kişiler için oluşan engel beceri erişimi; önemli kullanım fırsatlarına sahip olamama ise kullanım erişimidir (Van Dijk, 1999; aktaran Van Dijk ve Hacker, 2000). Motivasyonel erişim kavramı 60 yaş üstü bireylerin internet kullanımı deneyimlerini sadece kullanım becerisi ya da internete erişim gibi birinci ve ikinci düzey eşitsizlikler yönünden açıklamaktan öte sosyal medya kullanımını isteyip istemedikleri, sosyal medya kullanma sebeplerinin olup olmaması perspektifini sunacağı için oldukça önemlidir. Böylece sosyal medya kullanım deneyimlerini ya da dijital sermayelerini nasıl artırmak isteyeceklerine dair sebepler ve ipuçları bulunabilecektir.

Bazı araştırmacılar ağdan kopma, geri çekilme pratiklerinin dördüncü bir düzey dijital eşitsizlik olup olamayacağını tartışmaktadır. Olphert ve Damodaran (2013) dijital geri çekilmenin (*digital disengagement*) dijital bölünmenin dördüncü düzeyi olabileceğini tartışmaktadır. Dijital geri çekilme kavramı interneti düzenli olarak kullanan kullanıcıların artık kullanıcı olmama durumu olarak tanımlanabilir. Araştırmaya göre düzensizliğin temel nedenleri olarak maluliyet, teknolojinin karmaşıklığı, sosyal izolasyon, düşük gelir, düşük eğitim, alakasız/uygunsuz içerik sayılabilir (Olphert ve Damodaran, 2013, s.9). Araştırmacılara göre dijital eşitsizliğin dördüncü boyutunda fark edilmeyen dijital geri çekilme söz konusudur. Bu geri çekilme yaşlılığın temsil ettiği dördüncü düzey erişim yetersizliği, kullanım, ilgi ve motivasyon eksikliği ile değerlendirilemez; çünkü internet kullanımına hiç başlamayanlar değil, interneti önceden kullanan kullanıcılar kullanmayı bırakmaktadır. Araştırmacılara göre bu eşitsizliği fark edememek çevrimiçinden yararlanan kullanıcıların sayısını daha fazla gösterebilir. Bir başka araştırmada Nguyen vd. (2021) yer

değiştirmenin (*replacement*) kopukluktan (*disconnection*) daha yaygın olduğunu belirtmektedir. Bu sebeple tek bir teknolojiye odaklanmak yerine daha geniş bir teknoloji repertuarının incelenmesi gerekmektedir. Yani kullanıcılar internet ve sosyal medya kullanımını tamamen terk etmek yerine, çeşitli sebeplerle bazı uygulamaları kullanmayı bırakabilir, başka bir uygulamayı kullanmayı seşebilir.

Tüm bu dijital eşitsizlik düzeyleri, eşitsizliğin tüm yönleriyle görünür olması ağısından oldukça önemlidir.

2.1.1. Dijital sermaye kavramı

Bilindiği üzere Bourdieu sermaye kavramını ekonomi temelli bir kavram olmanın ötesine taşımış; ekonomik, sosyal, kültürel ve sembolik olmak üzere dört sermaye tipi ile kavramsallaştırmıştır. Bourdieu kültürel sermayenin, ekonomik sermaye kadar önemli kabul edilmesi gerektiğini savunarak, kültürel sermayenin de ekonomik sermaye gibi miras yoluyla aktarılabileceğini ve ekonomik sermayeye dönüştürülebileceğini belirtmektedir. (Bennett, 2010). Alan ve habitusla ilişkili olan sermaye, ona sahip olan kişilere avantaj sağlar, sermaye biriktirilebilir ve sürdürülebilmektedir. Bourdieu (2010, s.170) günlük yaşamdaki pratikleri formüle etmiştir: [(habitus)(capital)] + field = practice. Kişinin pratikleri altında alan, habitus ve sahip olduğu sermayeler vardır. Farklı alanlarda çok çeşitli pratikler, altındaki birliği gizler (s.170). Farklı habituslara sahip bireyler farklı yaşam tarzlarına sahiptir, fakat bunda sahip olunan sermaye de oldukça önemlidir.

Carlson ve Isaacs (2018) internet tabanlı eşitsizliklerin bir tanımlayıcısı olarak benimsenmesine rağmen dijital bölünme kavramının “eşitsizliğin varlığının göstergesi” olduğunu belirtmektedirler. (s. 244). Araştırmalarında dijital bölünme kavramı yerine teknolojik sermaye (*digital capital*) kavramını önermektedirler. Bu kavramı Bourdieu’nün sosyal ve kültürel sermaye kavramlarına ve Soweto’da yapılan mikro bir araştırmada elde edilen verilere dayandırmaktadırlar. Bireyin teknolojik sermayesi farkındalık, bilgi, erişim ve kullanıcının sosyal topluluğunun teknolojik kapasitesine bağlıdır (s.253-258).

Tüm bu eşitsizlik düzeylerinin bir arada kapsamlı bir şekilde incelenebilmesi için Ragnedda (2018) Bourdieu sosyolojisinden yararlanarak “dijital sermaye” kavramını geliştirmiştir. Dijital sermaye, dijital yetkinlikler (içselleştirilmiş yetenekler: bilgi, içerik

oluşturma, problem çözme vb.) ve dijital teknolojiler (dışsallaştırılmış kaynaklar) olarak tanımlanır. (Ruiu ve Ragnedda, 2020). Kullanıcının dijital sermayesi kullanımının niteliğini etkiler. Dijital sermaye diğerk sermaye türleri gibi tarihsel olarak biriktirilebilir, bir alandan diğerkine aktarılabilir. Ragnedda (2018) bireylerin eşitsizliğinin sadece ekran önünde oturunca değıl, bilgiyi işleyip kodunu çözmeye çalışırken, çevrimiçindeki sosyal alan kaynaklarına yatırım yapma uğraşında da eşitsizdir; bu örnekler birinci, ikinci ve üçüncü düzey dijital eşitsizliklere denk gelmektedir. Hem erişim eşitsizliğine hem yetenek ve kullanım becerilerini kapsadığı için dijital sermaye kavramı dijital eşitsizlik çalışmaları için daha ilişkisel bir perspektif sunması açısından önemlidir.

Dijital sermaye kavramı araştırmacılar tarafından farklı şekillerde tartışılmıştır. Teknolojik sermaye, Ragnedda ve Ruiu (2020) dijital eşitsizlikleri Bourdieucü bir perspektifle ele almakta ve dijital sermaye kavramını diğerk araştırmacıların aksine diğerk sermaye türlerinin alt bir sermayesi olarak değıl ayrı bir sermaye türü olarak ortaya koymaktadırlar. Dijital sermaye çevrimiçi ile çevrimdışı arasında köprü kurmaktadır. Ragnedda ve Ruiu' ye göre bireylerin geçmişi teknoloji erişimi ve kullanma biçimlerini etkilemekte, iyi bir sosyo-ekonomik ve kültürel arka plan önemlidir fakat yüksek dijital sermayeye sahip olmak her zaman yüksek ekonomik sermayeye sahip olmak anlamına gelmeyebilir, ekonomik durumu kötü olan bir öğrencinin okul vb. yerlerde bilgili iletişi teknolojilerini kullanmayı öğrenerek iyi bir düzeyde dijital sermayeye sahip olabilir (Ragnedda ve Ruiu, 2020, s. 24). Araştırmacılar dijital sermayenin diğerk sermaye türlerinin bir toplamı olmadığını belirtmektedirler. Sermaye türleri birbirleriyle etkileşim halindedir. Yine Ragnedda ve Ruiu'ye göre iyi düzeyde sosyal sermayeye sahip olan kişiler yüksek dijital sermayeye sahip değılse sosyal sermayelerini geliştirme fırsatını kaçırmakta ve çevrimdışı kaynaklarına yatırım yapamayabilirler (Ragnedda ve Ruiu, 2020, s.25.). Çevrimiçi faaliyetlerin de sosyal yaşantıya, toplumsal hayata aktarılabilmesi için (sermaye türlerinin etkileşimiyle örneğın daha iyi iş bulabilmek, daha iyi maaş alabilmek gibi) dijital sermaye gereklidir. (Ragnedda ve Ruiu, 2020, s.27)

2.2. Yaşlılık ve Yaşlanma

Tarih boyunca yaşlılık kavramı dönemin koşullarına göre değişmiştir. Geçmişte ölüm oranlarının yüksek olması ortalama yaşam süresinin az olmasına sebep olmuştur. Teknolojideki gelişmeler ve sağlık alanındaki ilerlemeler ile her geçen yıl ortalama ömür uzamaktadır. Eğitim alan insanların artması, kadınların sosyal hayata ve meslek hayatına daha yoğun katılımı gibi etmenlerle doğum oranları azalmıştır. Tüm bunların etkisiyle bazı ülkelerde demografik değişimler yaşanmış ve yaşlı topluma geçilmiştir, bazı ülkeler ise yaşlanmakta olan toplumdur. Gelecekte de demografik değişimlerin benzer şekilde yaşanmaya devam etmesi ile yaşlı toplumların artması beklenmektedir. Sağlık alanındaki gelişmeler ortalama ömür beklentisini de artırmaktadır. Bu sebeple insanların yüzlerce yıl önceki yaşlılık algısı ile günümüzdeki yaşlılık algısı aynı değildir. Yaşlanma için belli kronolojik ölçütler koyulmuştur fakat tüm insanlık için geçerli ortak ve objektif bir ölçütün doğruluğundan söz edilemez (Abay, 2007, s.275). Birleşmiş Milletler ve başka araştırmacılar geleneksel olarak yaşlılığı 60 ya da 65 yaş ile tanımlanan kronolojik yaşa ve nüfus ölçümlerine dayandırarak kullanmıştır fakat nüfusun yaşlanması yeni ölçütlerle değerlendirilmelidir (UN, 2019). Yaşlanma süreci sadece kronolojik olarak yaşın ilerlemesi ve biyolojik olarak yaşlanma süreci dışında kültür, sosyal etkenler ve çevresel faktörlerle de iç içedir. Bireylerin yaşlanma süreçleri birebir aynı şekilde ilerlememektedir. Yaşlılık çalışmaları son yıllarda oldukça önem kazanmaya başlamıştır. Bunda demografik değişimlerin etkisi büyüktür. Yaşlı nüfus ve bağımlı nüfus her yıl artmaktadır. DSÖ'ye göre (WHO,2021) 2030 yılına kadar her 6 kişiden birinin 60 yaş üstü olması, 2050 yılına kadar ise 60 yaş üstü nüfusun tüm dünyada iki katına çıkması bekleniyor. Yine DSÖ'ye göre (WHO, 2021) tipik bir yaşlı yoktur, 80 yaşındaki bireylerin zihinsel ve fiziksel kapasiteleri 30 yaşındakilere benzeyebilir; bu sebeple kapsamlı bir halk sağlığı müdahalesi yapılarak yaşlıların farklı deneyimleri ve ihtiyaçları ele alınmalıdır. 2020 TÜİK verilerine göre Türkiye'de yaşlı nüfus (TÜİK yaşlılık başlangıcını 65 yaş olarak kabul etmektedir.) son beş yılda %22,5 artmış, yaşlı bağımlılık oranı 2015'te %12,2 iken 2020'de %14,1 olmuştur; internet kullanan yaşlı bireylerin oranı 2015 yılında %5,6 iken 2020 yılında %27,1'e

yükselmiştir. İnternete erişim artsa da internet imkanlarından yararlanan yaşlı nüfus oranı genel internet kullanıcılarına oranla hala düşüktür. Üstelik ilerleyen bölümlerde de tartışacağımız gibi akıllı telefon ya da internet erişimine sahip olmak internetin imkanlarından tam olarak yararlanabilmek anlamına gelmemektedir. Tüm bu veriler yaşlı toplumlar hakkında acil olarak toplumu bilinçlendirmenin ve yaşlı dostu kentler inşa etmenin önemini, toplumsal eşitsizlikleri besleyen ve toplumsal eşitsizliklerden beslenen dijital eşitsizlikleri ortadan kaldırmaya yönelik çalışmalar yapmak için harekete geçilmesi adına oldukça önemlidir.

2.2.1 Yaş Ayrımcılığı (Ageism)

Yaş ayrımcılığı (ageism) kavramı 1969 yılında Robert Butler tarafından kullanılmıştır. Yaş ayrımcılığı belli bir yaş grubuna yaştan dolayı uygulanan ayrımcılıktır. Butler 1969'daki raporunda yaş ayrımcılığını “gözden kaçırmaya meyilli olduğumuz bir bağınazlık biçimi” olarak tanımlamaktadır. Yaş ayrımcılığının genç ve orta yaşlıların derinine yerleşmiş bir huzursuzluk olduğunu, yaşlanmaya, güçsüz olmaya, ölüme dair bir tikslenme olduğunu belirtmektedir. Yapılan birçok çalışma yaşlılıkla ilgili olumsuz düşüncelerin klişeleştiğini, araştırmalara katılanların çoğunun bu önyargılara inandığını göstermiştir: bu klişeler yaşlıların değişime uyum sağlayamaması, gençlerden daha çok yaralanması, daha sinirli ve öfkeli oldukları gibi klişelerdir (Palmore,1999 s.5). Bu tanımlar yaşlılığa dair olumsuz algıların ve önyargıların toplumlardaki varlığını görünür kıldığı için önemlidir. Bireylerin toplum içindeki inanç ve algıları aynı zamanda inşa edilen bir süreçtir, dil ayırım ve eşitsizliklerin yaygınlaşmasında büyük rol oynamaktadır.

Modernleşme sürecinden önce yaşlılık tecrübe ve bilgelik ile eşleştiriliyor ve bilge insanlar toplumda saygı görüyordu Yaşlılık algısının nasıl değiştiğini incelemek için aile araştırmalarını bibliyometrik yöntemle inceleyen Murakami'ye (2016, s.518) göre aile yapısının değişiminin yaşlı bireylerin ailenin reisi olma konumunu değiştirdiğini, yaşlı bireylerin kabiliyetlerinin sınırlandırılmasının yeni toplumsal sistemde riskli nüfus olarak görülmelerine sebep olduğunu belirtmektedir.

Yaşlılara yönelik ayrımcılık ve ihlal elbette sadece söylem bazında ya da ailenin aile içinde statü değişikliği ile gerçekleşmiyor. SENEX Yaşlanma Çalışmaları Derneği 2022 yılı

boyunca her ay, Türkiye’de yaşlılara yönelik şiddet, ayrımcılık ve hak ihlaliyi incelemek için medyaya yansıyan haberleri günlük olarak arayıp verileri analiz ederek raporlamaktadır. Temmuz 2022 raporuna göre Türkiye’de yaşlılara yönelik şiddetin, hak ihlali, ihmal, istismar ve ayrımcılığın görüldüğü 175 vaka tespit edildi. Vakaların %56’sı doğal olmayan (düşme, yangın, boğulma vb.) sebeplerden ve ihmal kaynaklı ölüm vakalarıyken, %25’i şüpheli ölümdür. Üçüncü sırada trafik kazaları, sonrasında sırasıyla kayıp, yangın, bakım ihmali, ihmal, cinayet ve fiziksel şiddet gelmektedir. “Geçtiğimiz on sekiz ayda olduğu gibi bu ay da tüm şiddet, istismar, ihmal, hak ihlali ve ayrımcılık vakalarında en fazla etkilenen kesimin neredeyse tamamının yoksul yaşlılardan oluşması son derece çarpıcı.” (Senex izleme, 2022, s.8). Burada sınıfsal bir toplumsal eşitsizlik görünür durumdadır. Raporda da belirtildiği gibi bu ayrımcılık, şiddet ve ihlallerin önüne geçebilmek için yerel yönetimlerin ve kamu kurumlarının tedbir almaları ve yaş dostu çevreye önem vermeleri gerekmektedir.

2.3. Dijital Eşitsizlikler ve Yaşlılık

Pandemi dönemiyle birlikte bilgi iletişim teknolojilerinin kullanımının önemi bir kez daha ve eskisinden çok daha çarpıcı bir şekilde ortaya çıkmıştır. Teknolojik becerileri yüksek olan bireyler karantina sürecinde fatura ödeme, mutfak alışverişi, yemek siparişi gibi konularda çok daha kolay hareket etmişlerdir. Aynı zamanda evde geçirdikleri süreci internetteki sınırsız içeriğe ilgi alanlarına göre kolayca ulaşarak daha keyifli hale getirebilmektedirler. Covid-19 pandemi sürecinde Türkiye’de de bazı dönemler sokağa çıkma kısıtlamaları uygulanmıştır. Özellikle 18 yaş altı taşıyıcı olarak bulaşı artırma riskinden dolayı evde kalırken 65 yaş üstü vatandaşlar ise sağlık açısından riskli grupta olmaları sebebiyle bir süre dışarı çıkma yasağı ile evde kalmak zorunda kaldılar. Bu süreçte dijital eşitsizliklerin görünümü derinleşmiştir. Akıllı telefonlara sahip olmayan, olsa bile yeteri kadar kullanamayan, kendisine yardımcı olacak kimsesi olmayan ya da aile bireylerinden uzakta kalan yaşlılar internet aracılığıyla market alışverişleri, fatura ödeme gibi internetin çevrimdışı hayata sağladığı somut faydalardan yararlanamamıştır. Bu dönemde aynı zamanda yaşlıların enformasyon sorunu yaşadığı fark edilmiştir. Dijital eşitsizlikler sadece yaş bağlamında ortaya çıkmıyor olsa bile gençler sosyal medya ağlarına ve teknoloji

kullanımına daha aşinadır ve internet ve sosyal medya kullanım oranları yüksektir. Son yıllarda ileri yaş grubunda da sosyal medya kullanımının artmaya başladığı görülmektedir. Dünyada kullanımı bu denli yaygınlaşan internet ve sosyal medyanın, toplumsal alandaki etkileri de çalışmaların odağı haline gelmiştir. Geçtiğimiz yıllarda dijital eşitsizliklerle ilgili çalışmalar artarken, dijital eşitsizlik ve yaşlanma konusu da son birkaç yıldır dikkat çekmeye başlamış ve bu alanda yapılan araştırmalar artmaktadır. Bu bölümde dijital eşitsizlik ve yaşlılığı odak alan bazı araştırmalara yer verilecektir.

Becerikli (2013), “Kuşaklararası İletişim Açısından Yeni İletişim Teknolojilerinin Kullanımı: İleri Yaş Grubu Üzerine Bir Değerlendirme” adlı çalışmasında ileri yaş grubunun yeni iletişim teknolojileri ile kurdukları ilişki ve kullanım biçimlerini ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Araştırma 30 kişi ile derinlemesine mülakat ile gerçekleştirilmiştir. Mülakatta hangi yeni medya teknolojisinin kullanıldığı, hangi sıklıkla kullanıldığı, ne amaçla kullanıldığı, kullanımda kimlerden yardım alındığı, sosyal medyada aktif hesapların olup olmadığı, sosyal medya hesaplarının hangi amaçla kullanıldığı, gibi başlıklar altında yapılmıştır. Katılımcıların yaşları 49-74 arası değişmektedir. Araştırma sonucunda ileri yaş grubunun evde çok daha fazla zaman geçirmesinden dolayı cep telefonu, bilgisayar, diz üstü bilgisayar gibi iletişim araçlarını sıkça kullandıkları ve bu araçları tek başına kullanabildikleri ortaya çıkmıştır. Araştırma katılımcıların teknoloji ve sosyal medya kullanımına dair bilgi vermesinin yanında teknoloji ve sosyal medyanın olumlu yönlerine dair bir tartışma yapıldığı düşünülebilir.

Arun ve Elmas (2016) homojen bir grup olmayan yaşlıların çeşitliliklerinin nüfus analizi ile analiz ederek yerel yönetimlerin hizmet ve politikalarının yeniden düzenlenebileceği bir çalışma ortaya koymuştur. Antalya merkezinden seçilen 55 yaş üzeri 381 kişi ile yüz yüze görüşülmüş ve soru kâğıdı uygulanmıştır. Araştırma sonucunda alt sınıflarda hastalık, engellilik, psikolojik sorunların daha çok görüldüğü üst ve orta sınıfta ise yüksek kültüre ait etkinliklere daha çok rastlandığı, teknolojiyi daha çok kullandıkları görülmüştür. Araştırmada eşitsizlik sadece yaş olgusu ile değil, yaş, toplumsal cinsiyet, sınıf gibi kategorilerle incelenmektedir. Nicel araştırma yöntemi ile yapılan bu araştırmanın odak

noktası dijital eşitsizlik değildir fakat demografik, ekonomik sebeplerin yaşlıların teknoloji kullanımını etkilediğine dair veri sunmaktadır. Orta Yaş ve Yaşlı Bireylerin İnternet ve Sosyal Medyaya Yönelik Görüşleri adlı araştırmada Tekedere ve Arpacı (2016), orta yaş ve üstü bireylerin internet ve sosyal medyaya yönelik görüşlerini incelemek için Ankara'da huzurevlerinde yaşayan ve Türkiye Emekliler Derneğine üye 106 katılımcıya anket formu uygulamıştır. Araştırma sonuçlarına göre orta yaş ve yaşlı bireylerin yaklaşık yarısı bilgi iletişim teknolojilerini kullanılabilmektedir. Bu teknolojileri kullanan katılımcıların çoğu sosyal medyayı iletişim, paylaşım ve eğlence olarak görmektedirler. Katılımcıların sosyal medyada neler yapılabileceğine dair bilgi oranı düşüktür. Katılımcıların yarısı iletişim ve eğitim amaçlı olarak interneti kullanmaktadırlar. Araştırma sonucunda benzer araştırmalar gibi sosyal medya eğitiminin orta yaş ve yaşlı bireyler için yaygınlaştırılması gerektiği ortaya çıkmıştır. Araştırmacılara göre yalnızlaşmakta olan orta yaş ve yaşlı bireyler için sosyal medya eğlenceli alternatif bir ortam olabilir ve mutluluk kaynağı olarak görülebilir. Öte yandan katılımcıların yarısının internet kullanmayı bilmiyor oluşu ve bilmeyenlerin sosyal medyaya olumsuz bakmaları aynı zamanda internete bağlanma imkanların olmamasıyla ilişkili görülebilir.

“60 Yaş üstü Bireylerin Sosyal Ağlarda Yer Alma Motivasyonları Facebook Örneği” adlı çalışmasında Şentürk (2017) kuramsal çerçeve olarak kullanımlar ve doyumlar yaklaşımından faydalanarak 60 yaş üstü bireylerin sosyal ağlardaki alışkanlık ve tutumlarını analiz etmiştir. Örneklem grubunun Facebook'taki 60 yaş üstü bireylerin olduğu çalışmada 10 kişilik katılımcı grubuyla odak grup görüşmesi yapılmıştır. Gruba açık uçlu 16 soru sorulmuştur. Araştırma sonucunda katılımcıların Facebook'ta yer almalarının çoğunlukla eski arkadaşları ile iletişim kurabilmek olduğu ortaya çıkmıştır. Yaşlıların sosyal medyaya katılımının artması için yaşlılara eğitim verilmesi gerektiğine değinen Şentürk belediyeler ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın bu eğitimlerin kalıcı olabilmesi adına uygulama esaslı eğitimler vermesi gerektiğini vurgulamaktadır.

“Türkiye'de Dijital Eşitsizlik: Yaşlanma Sürecinde Eşitsizliğin Farklılaşan Deneyimleri” adlı tezinde (Elmas, 2017), Türkiye'de dijital eşitsizlikleri incelerken Bourdieu'nün kavramlarından yararlanmıştır. Öncelikle Türkiye'nin dijital mecraya yönelik

hükümet programlarını ve politikalarını tartışmış, ikinci olarak Türkiye’deki dijital eşitsizliklerin yapısını anlamaya çalışmış bunun için araştırmacı istatistiksel verileri yorumlamıştır. Üçüncü olarak bireylerin dijital eşitsizlikte konumlanmalarına dair analiz yapmıştır. Hane halkı bilişim teknolojileri kullanım araştırması verileri araştırmanın veri setini oluşturmaktadır. Araştırma sonucunda Türkiye politikalarında verilen dijital hizmetin eşit yurttaş ilkesinden uzak olduğu, çok katmanlı eşitsizlikler barındırdığı belirtilmiştir.

Tur (2019) x, y ve z kuşaklarının sosyal medya kullanımlarını, kullanım düzeylerini ve sosyalleşme sürecindeki farklı alışkanlıklarını incelemiştir. Araştırmada dijital yerliler ve dijital göçmenler olarak ele alınan x, y ve z kuşakları karşılaştırılmıştır. Araştırmada kullanım alışkanlıkları, bağımlılık düzeyleri, liderlik özellikleri, sosyal medya kullanım nedenleri gibi başlıklar anket yolu ile ölçülmeye çalışılmıştır. Araştırma sonucunda 19-40 yaş arası kuşağın Facebook, 14- 18 yaş arası kuşağın YouTube, 40-64 yaş aralığındaki kuşağın WhatsApp kullanımının öne çıktığı görülmektedir. Çalışma bize kuşakların tercih ettikleri sosyal medya ağları hakkında ve sosyal medya kullanım süre ve sebepleri hakkında bilgi vermektedir.

“İleri Yaş Grubu Kişilerin İnternet Kullanım Alışkanlıkları: Trabzon Örneği” (Küçük ve Koçak, 2019) adlı çalışma ileri yaş grubundaki bireylerin internet kullanım alışkanlıklarını ortaya koymayı amaçlamış, bu amaç doğrultusunda 58 yaş üstü 140 kişi ile yüz yüze anket görüşmesi yapılmıştır. Araştırmada katılımcıların internet kullanım süreleri, internet kullanım alışkanlıkları, internete güven düzeyleri, internete bağımlılık düzeyleri incelenmiştir. Araştırma sonucunda kadın katılımcıların erkeklerden daha çok günlük olarak internet kullandığı, internete daha çok güvendiği, katılımcıların günlük internet kullanma süreleri arttıkça internete duydukları güvenin de arttığı ve katılımcıların yarısından fazlasının interneti yalnızlıklarını giderme amacıyla kullandığı ortaya çıkmıştır. Çalışma ileri yaş grubunun internet kullanım alışkanlıklarına dair nicel veriler sunsa da katılımcıların internet kullanım ve alışkanlıklarına dair detaylı bir açıklama ise sunmamaktadır.

“65-70 Yaş Aralığındaki Bireylerin İnternet ve Sosyal Medya Kullanımı Üzerine Bir Araştırma” adlı çalışmada (Altıntop ve Bak, 2019) Çorlu’da yaşayan 65-70 yaş aralığında,

farklı sosyokültürel yapıdaki 10 katılımcı ile internet ve sosyal medya kullanımına dair odak grup görüşmesi ile yapılan çalışma internetin aktif kullanılıp kullanılmadığı, olumsuz yönleri, hangi amaçla kullanıldığı ve kullanıcıların hangi sosyal paylaşım platformlarını kullandığı, en çok hangi hesapların kullanıldığı, günlük ortalama ne kadar kullanıldığı, hangi teknolojik aletin kullanıldığı, nasıl paylaşımlar yapıldığı gibi sorularla sosyal medya kullanımına ve sosyal medyaya bakış açısı ölçülmüştür. Araştırma sonucunda katılımcıların internet ve sosyal medyayı çok etkin kullandığı ve ihtiyaçlar için çok fazla başvurulmuş bir yöntem olduğu ortaya çıkmıştır, katılımcılar sosyal medyanın arkadaşları ile iletişim kurup günlük olarak vakit geçirdikleri, hayatlarını kolaylaştırdığını belirtmiştir. Sosyal medya ile ilgili düşünceleri olumludur.

Türkiye’de dijital eşitsizlik ve yaşlılıkla ilgili alan yazının ilk kitabı Dijital kültür, Dijital Eşitsizlikler ve Yaşlanma (2020) ‘da dijital eşitsizlik, iletişim teknolojileri ve yeni medya bağlamında kuşaklar ve yaşlanma konuları ele alınmıştır. Kitabın ilk bölümü kavramsal ve kuramsal bakıştan, ikinci bölümü Türkiye’de yaşlanma çalışmaları, ayrımcılık, kuşaklararası tartışmalara ve Türkiye’de dijital eşitsizliğin boyutlarını ortaya koyan değerlendirmelerden oluşmaktadır. Üçüncü bölümde ise mikro saha çalışmaları paylaşılmaktadır

Bu bölümde Türkiye’deki dijital eşitsizlik ve yaşlılık çalışmalarına öncülük ettiği için kitapta bu tezin konusuyla daha çok kesiştiği düşünülen makaleler tartışılacaktır. “Colombo, Aroldi ve Carlo (2020) ‘Ben Doğru Kullanıyorum’: Kuşak Bakış Açısından İtalyan Büyükannelelerinin BİT Kullanımı” adlı çalışmada İtalyan büyükannelelerinin dijital cihaz ve Facebook uygulamasına aile ve arkadaşlık bağlamında nasıl kullandıkları, bilgi iletişim teknolojilerine ilişkin düşünceleri kuşak bakış açısıyla ele almaktadır. Araştırma sadece büyükannele ile yapılmıştır. Kuşak bakış açısı ile ele alınan çatışmada büyük anne ve çocuk ve torunları arasındaki ilişkiler ile internetin bir iletişim aracı olarak nasıl deneyimlendiği ele alınmıştır. Büyükannelelerin BİT konusundaki düşünceleri ele alınmıştır fakat araştırmacıya göre araştırma katılımcıları İtalya’da yaygın olmayan bir profil sunmaktadırlar. Çünkü orta ve orta üst sınıfa ait en zengin şehirlerden birinde yaşayan bir grupla çalışılmıştır. Dolayısıyla araştırma sosyoekonomik durumu kötü ve çok aktif olmayan yaşlı profiline dair bilgi

vermemektedir. Araştırmaya katılan katılımcılar, “dijital yerli olmayan” bir kuşağa aittirler ve bilgi iletişim teknolojilerini yetişkinlik dönemlerinde deneyimlemişlerdir. Araştırmada büyükannelerin bilgi iletişim teknolojilerine karşı koymasının yaş ve bulundukları kuşak ile bağlantılı olup olmadığı anlaşılamamıştır. Araştırmaya göre yaşlılar her zaman çevrimiçi olmak istemeyip BİT’e katılım derecelerini seçmek istemektedirler. Araştırmacı yapılacak politikalar ve uygulamalarda bunların göz önüne alınması gerektiğini, teknolojiye karşı koymanın tek sebebinin okuryazar olmak ya da teknolojiye sahip olmamaktan kaynaklanmadığını belirtmektedir. Veriler odak grup görüşmesi ile 8 İtalyan kadının katılımıyla gerçekleşmiştir. Araştırma katılımcıları tablet, bilgisayar ya da akıllı telefon cihazlarından birini kullanmaktadır. Araştırma bilgi iletişim teknolojilerine yönelik algı ve kullanım pratiklerinin bir iletişim aracı olarak nasıl şekillendiğini ele almış olsa da katılımcıların teknolojiye katılım konusundaki görüşleri motivasyonel erişim engeli hakkında veriler de sunmaktadır. Sütüoğlu (2020b) “Orta Yaş ve Üzerindeki Bireylerde Dijital Eşitsizliğin Görünümleri: Erişim Eşitsizlikleri ve Kullanım Farklılıkları” adlı çalışmada yaş temelli erişim, kullanım ve beceri farklılıkları ile yeni iletişim teknolojileri algısı üzerindeki farklılıklara odaklanmıştır. Araştırma Eskişehir’de gerçekleşmiştir. 14-80 yaş aralığındaki 415 katılımcıya uygulanmış ankete dayanan nicel veriler ve 6 kişiyle yapılan yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen nitel veriler analiz edilmiştir. Katılımcıların geleneksel medya- yeni medya tercihleri, akıllı cep telefonu kullanımı, bilgisayar ve internet kullanımı ve becerileri gibi başlıklarda inceleme yapılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre yaş arttıkça geleneksel medyaya yönelik eğilim artmakta, akıllı telefon sahibi olma oranı azalmakta, kullanım bilgisi de azalmaktadır. Kullanmama sebebi olarak ihtiyaç duymama, beceremeyeceğini düşünme gibi görüşler ortaya çıkmaktadır. Sütüoğlu’na göre dijital uçurumun sebebi motivasyonel erişim eksikliği veya yokluğudur. Gelecek çalışmalarda buna odaklanılmasını önermektedir. “Dijital Eşitsizliğin Etnik Yanı: Yaşlı Kürtlerin Teknoloji ile İlişkilene Deneyimleri” adlı çalışmada Fiğan ve Cihangir (2020), dijital kültürde etnik kimlikle yeni teknolojiler arasındaki ilişkiyi yaşlılar odağında incelemiştir. Araştırma 10 kişi ile yapılan derinlemesine mülakatlardan oluşmaktadır. Araştırma teknoloji araçlara sahiplik, geleneksel teknolojik araçlarla ilk tanışma, dil bağlamında dijital eşitsizlik, teknoloji

kullanımı ve becerisi, kuşaklar arası kullanım farklılıklarına yönelik algılar, Kürt kadın olarak dijital eşitsizliği deneyimlemek gibi başlıklarda ele alınmaktadır. Araştırma sonucunda dijital eşitsizliğin etnisite ile direkt ilişkilendirilmese de yaşlı Kürtlerin sınıf, eğitim, yaş, cinsiyet gibi bağlamlarda dezavantajlı olduğu görülmüştür. Dil sebebiyle teknoloji kullanımında zorlanıldığı ortaya çıkmıştır. Araştırma dijital eşitsizlikleri etnik yönüyle inceleyerek farklı bir perspektif sunmuştur.

Binark vd. (2022)'nin Ragnedda'nın "dijital sermaye" kavramsallaştırmasını temel alarak Covid-19 döneminde yaşlıların enformasyon arayışlarına dair yaptığı araştırmada, farklı şehirlerde ikamet eden 1075 katılımcıyla görüşülmüştür. Nicel yöntemle yürütülen araştırma sonucunda yaşlı bireylerin pandemi öncesi döneme göre medya repertuvarlarında az da olsa bir genişleme olsa da pandemide 65 yaş üstü için uygulanan eve kapatılma süreci dijital sermaye sahipliklerini olumsuz etkilemiştir.

Araştırmalardan da görüldüğü gibi yaşlıların sosyal medya kullanımları her geçen gün artmaktadır. Katılımcılar yeni medya araçlarının, gündelik yaşamlarına genellikle olumlu katkı yaptığını belirtmektedir. Sosyal medya üzerinden sosyalleşmekte ve enformasyon sağlamaktadırlar. Fakat araştırmaların birçoğu katılımcıların sosyal medya kullanım amaçlarına odaklanmıştır. Sosyal medyanın katılımcıların hayatlarına yaptığı olumlu katkılar tartışılmış fakat kullanım becerilerine, dijital sermayeye ve motivasyonel erişim engeline dayalı dijital eşitsizliklere odaklanılmamıştır. Geçmişten günümüze yapılan araştırmaların dijital sermayeye doğru kaydığı görülmektedir.

3. YÖNTEM

Bu bölümde araştırma yöntemi, araştırma örneklemi, araştırmanın veri toplama aracı hakkında bilgi verilecektir.

3.1. Araştırma Yöntemi

Bu araştırmada araştırmanın konu ve amacına daha uygun olduğu düşünüldüğü için nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemi yorumlayıcı yaklaşıma dayanır ve araştırma konusuyla ilgili derinlemesine veri toplanmasını sağlar. Nitel yöntem

ile katılımcıların anlam dünyaları ortaya koyulmaktadır ve eylemi üreten aktörlerin eyleme yönelik algıları önemsenir. Nitel araştırma yönteminde nitel araştırmalarda katılımcılara veri toplama aracı göndermek ya da tamamlatmak yerine katılımcılar ile doğal ortamda yüz yüze görüşülür ve görüşme esnasında katılımcıların davranışları gözlemlenir, katılımcıların konu ile ilgili yorumları öğrenilmeye çalışılır, araştırma sürecinde araştırmanın aşamaları değişebilir (Creswell, 2016). Nitel yöntem araştırmacılara katılımcılarla birebir görüşme ve gözlem imkânı yanında nicel araştırmadaki gibi kesin sınırlar olmadığı için konuları derinlemesine irdeleme ve dolayısıyla görünenin altındaki gerçeği ortaya koyma fırsatı sunmaktadır.

Araştırma deseni olarak fenomenolojik araştırma tercih edilmiştir. “fenomenolojik çalışma birkaç kişinin bir fenomen veya kavramla ilgili yaşanmış deneyimlerinin ortak anlamını tanımlar.” (Creswell, 2016, s.77). Fenomenolojik araştırma deseni farkında olduğumuz ancak deneyimlemeden ayrıntılı bir anlayışa sahip olamayacağımız olguları detaylı bir şekilde anlamaya çalışır (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 69). Bu bağlamda katılımcıların internet ve sosyal medya kullanım deneyimleri ve bu deneyimlerini etkileyen dijital sermaye ve motivasyon erişimleri anlaşılmaya çalışılmış, yaşlılık sürecinde dijital eşitsizlik örüntülerinin nasıl oluştuğu ve kendini nasıl sürdürdüğü ortaya konmaya çalışılmıştır. Nitel yöntem sayesinde katılımcıların internet ve sosyal medya kullanım pratikleri ile bu araçlara yönelik algılarının, önyargı ve güvenlik korkusunun BİT kullanımlarının nasıl etkilediği, hangi noktalarda farklılaştığı gibi sorularla dijital eşitsizliklere dair detaylı bir görünüm sunulmaktadır.

3.2. Araştırma Örneklemi

Nitel araştırmalar genelleme amacı taşımaz ve araştırmada derinlemesine veri toplandığı için çok kişiden veri toplamak güçtür. Bu araştırma Trabzon’da yapılmıştır, araştırmanın örneklemi Trabzon’da yaşayan 60 yaş üstü sosyal medya kullanan bireylerdir. Araştırmanın örneklemi nitel araştırma yöntemine uygun olarak olasılığa dayalı olmayan kartopu örnekleme tekniği ile oluşturulmuştur. Nitel çalışmalarda araştırmacının erişim imkanlarına göre örneklem seçilmelidir (Baltacı, 2018, s.235). Nicel araştırmalarda evrenin tam olarak temsili önemlidir ama nitel araştırmalarda nicel araştırmalara göre daha küçük

katılımcı gruplarından zengin veriler elde edilebilir. Nitel araştırmalarda büyük gruplar yerine araştırmanın amaçlarını karşılayabilen detaylı veri sunabilecek örneklemelerin belirlenmesi gerekir (Coyne, 1997'den aktaran Baltacı, 2018, s.237). TÜİK (2021)'e göre Trabzon'un güncel nüfusu 816,684 kişidir. TÜİK (2020)'e göre okuma yazma oranı Trabzon genelinde %96,5 iken; kadınlarda %93,82, erkeklerde ise %96,50'dir. Okuma yazma oranlarında az da olsa kadın ve erkek arasında fark bulunmaktadır. Bu farkın özellikle ileri yaş grubunda olduğu düşünülmektedir. Verilere göre 60 yaş üstü kadınlar erkeklere göre daha uzun yaşamaktadır. Bu oran 60-74 yaş grubunda %52,3, 75-89 yaş grubunda %59, 90+ yaş grubunda ise %73,2'dir. (TÜİK, 2021a).

Araştırmada sosyal medya kullanan, 14'ü kadın 10'u erkek olmak üzere 24 katılımcıyla görüşülmüştür. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğiyle yapılan görüşmeler 30 dakika ile 140 dakika arasında sürmüştür. Katılımcıların yaşları 61-96 arasında değişmektedir. Araştırma öncesi katılımcılara araştırma hakkında detaylı bilgi verilmiş, araştırmaya katılım ve ses kaydı için onayları alınmıştır. Araştırmacı ve katılımcı arasında oluşan güveni zedelememek adına ses kaydı alınmasını istemeyen bir katılımcıya ısrar edilmemiş ve cevapları araştırmacı tarafından deftere not edilmiştir. Katılımcı görüşme uzun sürdüğü için son 16 soruda ses kaydı alınmasını istemiştir. Ayrıca internet kullandığının farkında olmayan, dolayısıyla kullanmak dışında araca ve kullandığı uygulamalara dair bilgisi olmayan bir katılımcı akıllı telefonunu araştırmacının yanına getirmiş ve nasıl kullandığını, neler yaptığını anlatmıştır. Araştırmacı katılımcının söylediklerini ve kendi gözlemlerini not etmiştir. Katılımcıların birçoğunun yaşları sebebiyle hayatları tek bir yerde geçmemiş olsa da araştırmanın farklı çevrelerde olması için şehir merkezi dışında Trabzon'un Yomra, Maçka ve Sürmene ilçelerinde de görüşmeler yapılmıştır. Katılımcılara ulaşılmaya çalışılırken gözlemlenen önemli bulgulara gözlem notu olarak araştırmada yer verilmiştir.

3.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırmacı tezin konusuna uygun literatürü taramış, araştırma sorularını oluşturmuş ve uzman görüşü almıştır.

Katılımcılara demografik özelliklerini belirleyecek soruların ardından, sosyal medya kullanım pratikleri, kullanım becerileri ve motivasyonel erişimi (güvenlik endişesi, korku, yaşlılık algısı vb.) ile ilgili sorular sorulmuştur. Araştırmanın amacına uygun olarak hazırlanan soruların anlaşılabilir olup olmadığını belirlemek için öncelikli pilot çalışma yapılmış, ardından sorularda gerekli değişiklikler yapılarak görüşmelere devam edilmiştir.

3.4. Veri Analizi

Araştırma verilerine betimsel analiz ile tematik analiz uygulanmıştır. Soruların hazırlanma sürecinde önceden belirlenen temalar altında katılımcıların deneyimleri betimlenip kategorilere ayrılarak dijital eşitsizlikler ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Görüşme deşifreleri araştırmacı tarafından yapılmış, birkaç ses kaydı öncelikle bir deşifre programına sokulmuş fakat bazı ses kayıtlarının kaydedildiği ortamda gürültü olması ve bazı katılımcıların Karadeniz ağzı kullanması sebebiyle cümleler program tarafından tam olarak anlaşılammıştır. Kontrol ve kelime düzeltmeleri araştırmacı tarafından yapılarak deşifreler tamamlanmıştır. Katılımcıların ifadeleri yöresel ağız ile söyledikleri şekilde ve yanlış kullandıkları kelimeler de değiştirilmeden aktarılmaya çalışılmıştır. Deşifrelerde katılımcıların kimlik bilgilerini ortaya çıkarabilecek bilgiler gizlenerek katılımcılar K1, K2 şeklinde kodlanmış ve araştırmada bu şekilde kullanılmıştır.

3.5. Araştırmanın Özgün Değeri

Türkiye’de dijital eşitsizliğin çalışıldığı lisansüstü tez çalışması oldukça azdır, dijital eşitsizlik ve yaşlanmayı temel alan lisansüstü tez çalışması bir adettir (Elmas, 2017). Dijital eşitsizlik ve yaşlanma konulu çalışmalar son yıllarda artmaktadır fakat Türkiye’de yaşlanma ve dijital eşitsizlikleri dijital sermaye ve motivasyonel erişim ile ele alan nitel yöntemle çalışılmış bir tez çalışması yoktur.

Bu araştırmada sosyokültürel farklılıkları yansıtabilecek 60 yaş ve üstü kadın ve erkek katılımcıların internet ve sosyal medya deneyimleri ile özellikle ikinci düzey ve üçüncü düzey dijital eşitsizlik örüntüleri ortaya çıkarılmaya çalışılmış, motivasyonel erişimin altında

yatabilecek sebepler kapsamlı bir şekilde ele alınmaya çalışılmıştır. Katılımcıların sosyal medyayı nasıl ne sıklıkla, ne amaçla kullandığı; kullanırken yaşadıkları sorunlar; sosyal medya kullanımının hayatlarına somut kazanım sağlayıp sağlanmadığının anlaşılması yanında, eylemin katılımcıların anlam dünyasında nasıl betimlendiği anlamaya çalışılmış, böylece eşitsizlik örüntülerine dair daha kapsamlı veriler elde edilmiştir. Ayrıca sosyal medyanın olmadığı dönemleri de deneyimlemiş olan katılımcıların bilgi iletişim teknolojilerine yönelik algılarının ve yaşlılık algılarının betimlenmesi dijital eşitsizlikleri sadece kullanım becerileri ya da gerekli araçlara sahip olmanın ötesinde anlaşılmasını sağlayarak katılımcıların motivasyonel erişimi etkileyen tutumlarını ortaya koymuştur. Bu çalışma kullandığı yöntem itibarıyla da dijital eşitsizliklerin aktörlerin dünyasındaki karşılığını anlama açısından önemli bir boşluğu dolduracaktır.

3.6. Araştırma Kapsam ve Sınırlılıkları

Bu araştırmanın kapsamı Trabzon’da akıllı telefon, tablet ya da bilgisayar aracılığı ile bir mobil uygulama veya sosyal medya kullanan 60 yaş üstü 24 kişiyle yapılmış yarı yapılandırılmış görüşmelerden oluşmaktadır. Araştırmanın örneklemi amaca yönelik örneklem seçim tekniğiyle belirlenmiştir. Seçilen örneklemin araştırmanın amacına uygun veri toplamak için yeterli kapsamda olduğu düşünülmektedir. Araştırmada ikinci ve üçüncü düzey eşitsizlik örüntüleri anlaşılacak istendiği ve daha ayrıntılı bir inceleme için araştırma örneklemi 60 yaş üstü sosyal medya kullanıcılarıyla sınırlandırılmıştır. Fakat 60 yaş ve üstü sosyal medya kullanmayan bireylere dair verinin literatürdeki diğer araştırmalardan elde edilebileceği düşünülmektedir.

Araştırmanın en büyük zorluklarından biri özellikle yüz yüze görüşmeler yapılmak istenirken sürecin Covid-19 pandemisine denk gelmiş olmasıdır. Bu durum veri toplama sürecinde bazı aksaklıklar yaşanmasına sebep olmuştur. Araştırmayı büyük ölçüde aksatmış, araştırma konusunda değişikliklere ve ertelemelere sebep olmuştur. Katılımcı grup hastalığın olumsuz etki ettiği ve görüşme yapmanın çok daha tehlikeli olacağı bir yaş grubu olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla yüz yüze görüşmeler konusunda tedirginlik yaşanmıştır. Görüşmeler sırasında hastalık durumuna göre görüşmeler arası ara verilmiş, pandeminin

durulduğu ve yasakların görece azaldığı Mart 2022- Haziran 2022 arasında saha süreci tamamlanmıştır. Fakat 75 yaş üstü katılımcılara ulaşma konusunda sorunlar yaşanmıştır. Pandemiden dolayı görüşme yapmak istemeyenler olduğu gibi, işitme sorunları gibi problemlerden dolayı yüz yüze görüşmede sorun yaşayacağını düşünüp araştırmaya katılmak istemeyenler de olmuştur. Katılımcılara ulaşılmaya çalışılırken elde edilen bulgulardan biri diğer çalışmalarda da bahsedildiğı gibi yaş grubu ilerledikçe akıllı telefon kullanımının azalmasıdır. Öte yandan akıllı telefonu olduğu halde telefonu arama yapma dışında kullanmayan çok fazla bireye rastlanmıştır. Bu durum sahanın hem kısıtlılıklarından hem de en önemli bulgularından biridir.

Saha sürecinin yüz yüze yapılması katılımcıların deneyimlerini doğru anlayabilmek açısından oldukça önemliydi, kaldı ki araştırma sonucunda da bunun ne kadar önemli olduğu ortaya çıktı. Katılımcılar internet ve sosyal medya ile ilgili sorulan bazı soruları biliyormuş, kullanıyormuş gibi cevapladıktan sonra konuşmaya devam ettikçe, deneyimleri anlaşıldıkça eksik bilgi verdikleri ya da kendilerini yanlış tanımladıkları fark edilmiştir. Tersi bir durum da kendi becerilerini yeterli görmedikleri için az kullanıyorum deyip kullanma pratiklerini anlatmak yerine direkt olarak kullanmıyorum denilmesidir. Bu durum aynı zamanda yeni medya ortam ve araçlarının çeşitliliğinin oldukça fazla olması, bu araçları kullanmayı bilmenin geniş bir yelpazeye yayılması ve her birey için aynı anlama gelmemesiyle ilgilidir. Tam da bu noktada araştırmanın yüz yüze yapılması araştırmacının gözlem yapabilmesine, nitel araştırma ise deneyimlerin ve algıların anlatılması ile verilerin detaylanmasını sağlamaktadır. Görüşmede araştırmacı ile geçen süre sonrasında katılımcılar akıllı telefonda neler yapabildiklerini göstermiş, böylece daha sağlıklı veriler elde edilmiştir.

4. BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde katılımcıların dijital sermaye düzeyleri ile internet ve sosyal medya kullanım düzeylerini etkilediğı düşünülen motivasyonel erişime yönelik oluşturulmuş sorular sonucunda elde edilmiş bulgular incelenmektedir. Araştırma sonucunda katılımcıların internet ve sosyal medya kullanım alışkanlıkları ve pratikleri, çevrimiçinden elde ettikleri

somut fayda, yaşlılık ve internet hakkındaki algıları gibi başlıklarla motivasyonel erişimlerine dair veriler sunulmaktadır.

4.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Araştırmada farklı eğitim ve farklı gelir düzeyine sahip 60 yaş üstü 14 kadın ve 10 erkek katılımcıyla görüşme yapılmıştır. Katılımcıların demografik bilgileri tablo haline getirilmiştir.

Katılımcıların isimleri kodlanarak gizlenmiştir. Katılımcıların yalnız veya çocuklarıyla yaşama durumu bilgi iletişim teknolojilerini kullanırken yardım alabilmelerini etkilediği için önemlidir. Bu sebeple katılımcıların kiminle yaşadıkları tabloda gösterilmektedir.

Tablo 4.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Eğitim Durumu	Medeni Durum	Meslek	Çalışma Durumu	Kimle yaşıyor	Çocuk sayısı
1-K1	E	73	İlkokul	Evli	Müteahhit-marangoz	Emekli	Eşiyle	7
2-K2	K	62	İlkokul	Evli	Ev kadını	-	Eşi ve oğluyla	1
3-K3	E	73	Öğretmen okulu	Evli	Öğretmen	Emekli	Eşiyle	3
4-K4	K	67	Orta 2 terk, 65 yaşından sonra liseyi bitirmiş.	Eşi vefat etmiş.	Ev kadını	-	Oğlu 2 ay önce evlenip yanından ayrılmış, torunuyla kalıyor.	3
5-K5	K	67	İlkokul	Eşi vefat etmiş.	Ev kadını	Emekli	Yalnız	5
6-K6	K	61	Lise	Evli	Memur	Emekli ama kendi restoranlarında çalışıyor.	Eşi ve çocuğuyla	2
7-K7	K	69	Meslek okulu	Eşi vefat etmiş.	Öğretmen çocukları doğduktan sonra bırakmış.	İsteğe bağlı olarak emekli olmuş.	Yalnız	3

[Tablo 4.1. (Devam) Katılımcıların Demografik Özellikleri]

8-K8	E	69	Üniversite	Evli	Ticaret, sigorta işi yapıyor	Emekli ama yönetici olarak dışarıdan çalışıyor.	Eşi ve çocuğuyla	4
9-K9	K	68	Lise	Evli	Ev kadını	-	Eşiyle	3
10-K10	K	65	İlkokul	Evli	Ev kadını	-	Eşi ve oğluyla	4
11-K11	K	75	İlkokul	Eşi vefat etmiş.	Ev kadını	-	Aynı evde görüncesiyle, Aynı apartmanda oğlu ve gelini var.	3
12-K12	E	96	Üniversite	Evli	Eczacı, orman müh.	Emekli	Eşiyle yaşıyor, gündüzleri eve yardımcı geliyor.	3
13-K13	K	71	Lise	Eşi vefat etmiş	İşçi	Emekli	Yalnız	2
14-K14	K	74	İlkokul	Evli	Ev kadını	-	Eşiyle, oğlu ve gelini aynı apartmanda	3
15- K15	E	71	Ortaokul terk	Evli	Ticaret	Emekli ama ara sıra iş yerine gitmeye devam ediyor.	Eşiyle	2
16-K16	E	63	Üniversite	Evli	Öğretmen	Emekli	Eşiyle	2
17-K17	K	67	Öğretmen okulu	Evli	Öğretmen	Emekli	Eşiyle	2
18-K18	K	63	İlkokul terk	Eşi vefat etmiş.	Ev kadını	-	Kızıyla	2
19-K19	K	62	İlkokul	Eşi vefat etmiş.	Ev kadını	-	Yalnız ama aynı apartmanda çocuğu var.	4

[Tablo 4.1. (Devam) Katılımcıların Demografik Özellikleri]

20-K20	E	72	İlkokul	Evli	Mobilyacı	Emekli arada çalışmay a devam ediyor.	Eşiyle	2
21-K21	E	65	İlkokul	Evli	Kamuda çalışmış	Emekli	Eşiyle	1
22-K22	E	68	Lise	Evli	Esnaf	Çalışıyor	Eşiyle	3
23-K23	E	68	Ortaokul	Evli	DSİ'de işçi	Emekli	Eşiyle	7
24-K24	K	65	Lise terk, sonradan diploma almış	Evli	Ev kadını	-	Eşiyle	-

Katılımcıların yaş aralığı 61-96'dır. 13 katılımcı ilkokul- ilkokul/ortaokul terk, 5'i lise ve lise terk, 3'ü meslek okulu-öğretmen okulu, 3'ü ise üniversite mezunudur. Sadece 8 katılımcı aynı evde ya da apartmanda çocuğuyla birlikte yaşamaktadır. Diğer katılımcılar eşiyle veya yalnız yaşamaktadır. 7 katılımcının eşleri vefat etmiştir. Beş katılımcıdan ikisi düzenli olarak çalışmaya devam ederken, diğer üç katılımcı ise zaman zaman çalıştıklarını belirtmiştir.

Katılımcıların çoğunluğu benzer şekilde köyde, çok çocuklu evlerde doğup büyümüştür. Doğdukları dönem itibari ile köylerin daha yaygın olduğu, kentleşme sürecinin günümüzdeki gibi olmadığı yıllardır. Katılımcılar şehir merkezinde ya da ilçe merkezinde ikamet etmektedir. Bazı katılımcılar Trabzon'daki çoğu aile gibi yazları köye çıktığını belirtmiştir. Katılımcıların anneleri genellikle okur yazar bile değilken, babaları ise ilkokul- ilkokul terk yahut sadece okur yazar gibi eğitim seviyesine sahiptir. Katılımcıların çoğu ekonomik durumlarını genellikle orta olarak tanımlamaktadırlar. Katılımcıların yaşları itibariyle tüm hayatlarını aktarmak mümkün değildir, ekonomik durumları ve hayat boyu

yaşadıkları yerler farklılaşsa da fikir vermesi açısından verdikleri bilgiler tablolastırılmıştır. Tabloda katılımcıların anne ve babalarının eğitim durumları, doğdukları ve şu an yaşadıkları yer ve maddi durum algılarına yer verilmektedir.

Tablo. 4.1.2. Katılımcıların Yaşamlarına Dair Bilgiler

Katılımcı	Anne eğitim durumu	Baba Eğitim Durumu	Doğum yeri- yaşadığı yer	Maddi durum algısı
1	Okur yazar değil	Okur yazar değil	Köy- şehir merkezi (yılıda 3-4 ay köydeler)	Orta üst
2	Okur yazar değil	İlkokul	Köy- şehir merkezi	Orta
3	Okur yazar değil	Okur yazar ama okula gitmemiş.	Köy- şehir merkezi	Orta, idare ediyoruz
4	İlkokul terk	İlkokul	Erzurum merkez- ilçe merkezi	Orta
5	İlkokul terk	İlkokul	İlçe merkezi- ilçe merkezi	Kendimize göre iyi
6	Okur yazar değil	İlkokul terk	Köy- ilçe merkezi	Orta
7	Okur yazar değil	Ortaokul terk	Şehir merkezi- şehir merkezi	Orta
8	Okur yazar değil	Okuryazar	Köy-Şehir merkezi	Orta
9	Okur yazar, kendi öğrenmiş.	Ortaokul terk	Şehir merkezi- Şehir merkezi	Orta üst
10	Okur yazar değil	Askerde okuma yazma öğrenmiş	Çaykara köy- şehir merkezi	Orta halli
11	İlkokul	İlkokul	Köy- şehir merkezi	Orta
12	Okur yazar değil	Lise	Şehir ama yazın köylerde- çimenli	Orta üst
13	Okur yazar değil	Babasını bilmiyor. Ayı büyümüş.	Köy- ilçe	Kötünün iyisi
14	Sonradan okuma yazma öğrenmiş	İlkokul	Köy- şehir merkezi (6 ay köyde kalıyorlar)	İdare etmeye çalışıyoruz ama idare edilecek gibi değil. Emekli maaşı ile idare etmeye çalışıyoruz.
15	Okur yazar değil	Okur yazar	Köy- köy	Orta

[Tablo. 4.1.2.(Devam) Katılımcıların Yaşamlarına Dair Bilgiler]

16	Okur yazar değil	İlkokul	Köy-ilçe	Orta emekli memurun yaşamı neyse.
17	Okur yazar değil	Orta 2 terk	Şehir merkezi-şehir merkezi	Ortanın biraz üstü
18	Okur yazar değil, kuran yazısını okur	Okur yazar değil heceleyerek okuyor, ismini yazar, imza atar, kuran biliyor.	Gümüşhane köy-şehir merkezi	İyi, orta yollu, kimseye muhtaç olmuyor.
19	Okur yazar değil	Okur yazar	Şehir merkezi-İlçe	Orta
20	Okur yazar değil	Okur yazar	Köy-Şehir merkezi	İyi
21	İlkokul	İlkokul	Köy- ilçe	Orta
22	İlkokul	İlkokul	Köy- İlçe	Normal
23	Okur yazar değil, heceleyerek çok az.	İlkokul 3'ten terk	Köy- ilçe	Asgari ücretin bir parmak üstü
24	İlkokul	Ortaokul	Kasaba-ilçe	İyi
*Katılımcıların maddi durum algıları kendi cümleleriyle aktarılmıştır.				

4.2. Kültürel Sermaye Alışkanlıkları

Bu bölümde katılımcıların günlük rutinlerine, boş zaman pratiklerine, sinema - tiyatroya gibi kültürel etkinliklere katılımlarına ve kitap-gazete okuma alışkanlıklarına yer verilmiştir. Katılımcılara günlük rutinleri ve boş zamanlarını nasıl değerlendirdikleri, kitap ve gazete okuma alışkanlıkları, sinema tiyatro gibi etkinliklere katılımları sorulmuştur.

4.2.1. Günlük rutin ve boş zaman pratikleri

Katılımcıların gün içinde neler yaptığı onların alışkanlıklarına dair fikir edinmeyi sağlar. Boş zamanlarını nasıl değerlendirdikleri ise tüketim pratiklerine dair bilgiler verir.

Özellikle yaz aylarını köyde geçiren K1, boş zamanı olmadığını, zamanını bahçe işlerinde vakit geçirerek ve kitap okuyarak değerlendirdiğini belirtmiştir:

“Boş zamanım olmaz benim. Köye gittim mi bağda bahçede çalışırım. Şimdi camiye namaza gidiyorum, geliyorum. Bu pandemiden dolayı biraz onu ara verdim oraya. Hastalıktan kurtulmadık. İşte böyle bir yürüyüşe çıkarım. Gelirim evde kitap okurum ve böyle zamanımı böyle geçiriyorum. Böyle kahvede, orada, burada öyle bir hayatım yoktur.” (K1, 73, erkek, emekli)

Boş zamanlarında arılarıyla ilgilendiğini belirten bir diğer erkek katılımcı gün içinde iş yerine uğramakta ve arkadaşlarıyla vakit geçirmektedir:

“Hobi olarak arılarım vardır. Genelde günlerim, yazın bir ay sonra işte arılarımızı Aydıntepe’ye getireceğiz. Orada belirli bir yazları, yazın yaylaya çıkarız. Bu tür arkadaş gruplarımla hoş sohbetlerimiz vardır. Onlarla geçirmeye çalışırız.

(...)

İşte diyorum sabahtan erkenden kalkarım. Aynı işe gelir gibi her sabah bu hemen hemen gelirim. Burada şey yaparım. Burada belirli saat 10-11’e gada takılıp tekrar çarşıya bi arkadaş gruplarına bir sohbete gideriz. Tekrar dönerim. Akşam işte geç saat 7’de-8’de eve giderim.”

(K15, erkek,71)

Benzer şekilde boş zamanlarını arıcılıkla geçiren başka bir katılımcı gün içinde emekliler kahvesine uğrayıp eve dönmektedir “Gün içinde ne yaparım. Haurda emeklilerin bi çay ocağı var, oraya gelir bi çay içerim. Öğlen namazını kılarım. Ondan sonra giderim evime yatarım aşağı ne yapım?” (K21, 65, erkek)

Boş zamanlarında televizyondan ve internetten basını takip ettiğini, arkadaşlarıyla vakit geçirdiğini ve son birkaç yıldır bağ-bahçe ile uğraştığını belirten K16 emeklilik sonrasında da gün içinde aktifliğini sürdürmektedir: “Sabah uyandıktan sora kahvaltımı yaparım eşimle beraber şu anda çocuklar yanımda olmadığı için. (...) kahvaltı yaparım. Hanım bulaşıkları falan toplar. Ben işte o sosyal medyadaki gelişmeleri takip ederim sonra çıkarım, gezerim. Hanım da yürüyüşe gider bu deniz sahilinde yürüyüş yapar. O spor mahiyetinde. Günümüz genelde böyle arkadaş ortamlarında ve şeyde geçer.” (K16, 63, erkek)

Kadın katılımcıların çoğunluğu ev işlerini tamamladıktan sonra kalan boş vaktini el işleriyle geçirmektedir. “Boş zamanlarımda yani iş bir de böyle el işi çok örgü yapmayı çok

seviyorum. Böylelikle oyalanıyorum ben. Yani işte sabahleyin işte sabah işleri. İşte ondan sonra eğer oturuyorsam el işi veya çarşıya çıkıyorsam çarşı işlerim yemek öyle bu şekil.” (K2, 62, Ev kadını)

Akıllı telefon kullanmaya başladıktan sonra kadın katılımcıların bazıları ev işlerini hallettikten sonra telefonla meşgul olduklarını belirtmektedirler. İnternette ilgilendiği konularla ilgili içerikleri takip etmeyi çok seven K4:

“Boş zaman internet denen telefon elimizde olmayınca el işiydi, çocuklardı derken meşgalemiz vardı. Şimdi internet, Facebook çıkınca biraz o tarafa doğru yöneldik. Derken zaman öyle geçiyor. Normal bir ev hanımının yaptığı yemekti, işti, bulaşıktı. Çocuklar büyüdü, evlendiler. Şimdi kendime olan zamanı da çoğunlukla internet araştırmacı yazar olarak (gülüyor.) değerlendiriyorum.” (K4, 67, Ev kadını)

Gün içinde ev işleri ve televizyon izleyerek vakit geçirdiğini belirten K10 boş zamanlarını ise “Boş zamanlarımda el işi, ev işi, çocuklarla yani onlarla uğraşırım. El işi çok yaptım mesela.” (65, kadın) değerlendirmektedir. Benzer şekilde bir diğer kadın katılımcı el işlerine ilgi duymakta ve buna yönelik çeşitli kurslara gittiğini ifade etmiştir. “Boş zamanlarımda eee bazen işte kurslara katıldım. Takı kursuna gittim, kurdele nakış kursuna gittim. Ondan sonra Kur’an kursuna gittim. Evde olunca da ee el oyası, el işi yaptım. Örgü ördüm. Boş zamanlarımda öyle iğne oyası şeyey örgü felan yine de örüyorum” (K19, 62, Kadın).

Gençliğinde boş zamanlarını genellikle çocukları için kullanan bir diğer katılımcı şimdi de zaman zaman torunlarının bakımını üstlenmekte, çok fazla boş vakti olmadığını ama boş vakti olursa telefonla ilgilendiğini belirtmektedir. Kadınların, çocukların bakım rolünü üstlenmesi kendilerine ayırdıkları vakti etkilemektedir.

“K: Çok fazla boş zamanım olmadı. Ama boş zamanlarımda çocuklarımda dersleri. En çok onlarla ilgilendim.

Araştırmacı: Peki şimdi boş zamanlarınızda neler yapıyorsunuz?

Katılımcı: Şimdi boş zamanlarımda telefonumla ilgilenirim. O var. Sonra ben ev düzenini, ev süslemeyi çok sevdiğim için sürekli evimde değişiklik yaparım. Dikerim, işlerim. Bu şekilde geçiririm.

Gün içinde evimin işini yaptıktan sonra kızım Trabzon'da yaşıyor. Onun da çocukları var. Onlara bazen gidiyorum. İhtiyacı oluyor. Kızım çalışıyor. İşte çocuğun okula gitmediği oluyor. Küçük birinci sınıfta küçük çocuk. Oraya gidiyorum. Alışverişe çıkıyorum.” (K9, ev kadını)

Bir otobüs firmasının yazıhanesinde çalışan K22 boş zamanı olmadığını, gün içinde hep iş yerinde olduğu için bir şey yapamadığını, hafta sonu da çalıştığını belirtmiştir. Eğer boş vakti olursa eşiyle vakit geçirmektedir. “Olsa hanımla gezeriz, başka ne yapacağız yani yapacağımız bi şey yok başka.” Eve geldiğinde ise akşam 6’dan gece yarısına kadar televizyon izlemekte, aynı zamanda telefonla da meşgul olduğunu belirtmektedir.

K5 gün içinde dini ibadetlerini yerine getiriyor, bahçe ve ev işleriyle ilgileniyor.

“Boş zamanımda çok geziyi, gezmeyi seveyim severim dersem yalan. Bahçemde çiçeklerimle bir gör gez. Anlarsın ki nasıl güzel bahçesi var. O kadar. (...) Günlük rutin, neler yaparım? Önce sabah kalkarım namazımı kılarım. Ondan sonra biraz uykusuzluk hastalığım var. Ayak sendromu var bende. Bazen uyuyamam geceleri. Dedim ya namaz kılarım, Kuran’ımı okurum. Çıkarım, yukarıda çiçeklerimle uğraşırım. Günlük şeyimde işlerimle, evde, bahçemde.” (K5, 67, ev kadını)

Araştırma bulgularına göre kadın katılımcılar gün içinde ev işlerini yerine getirmekte, boş kalan vakitlerini ise meşgul olmayı sevdikleri işlere -genellikle el işi- ayırmaktadır. Kadınların evlerindeki bitmek bilmeyen görevleri sosyal medya kullanımlarını da etkilemekte, beğendikleri içerikleri ise benzer olarak şekillendirmektedir. Erkek katılımcılar ise gün içinde arkadaşlarıyla vakit geçirmekte, arıcılık- bahçe işleri gibi hobilerine vakit ayırmaktadır. Burada erkek ve kadınların günlük ve boş zaman pratiklerine dair belirgin bir ayırım görmekteyiz. Üstelik bu ayırım kendini alan üzerinden de göstermektedir, ev işleri ve ev kadına ait bir alanken, erkekler genellikle vakitlerini dışarıda geçirmektedir. Kadının görünmeyen emeği temizlik, çamaşır, yemek vb. ev işleri ile çocuk, yaşlı, hasta ve kocaya harcanan bakım emeğinden oluşur. Doğallaştırılan bu ilişki ve pratikler ile kadınların yaptığı işler kadın doğasının bir parçasıymış ve doğal yatkınlıklarıymış gibi sunulur (Acar Savran, 2016, s.11). Belli bir mesai saati olmayan bu görünmez emeğin iş zamanı ile boş zamanın karışmasına sebep olduğunu katılımcıların günlük rutin ve boş zaman deneyimlerinden de

anlayabilmekteyiz. Bir diğ er önemli bulgu ise internet ve sosyal medyanın katılımcıların boş zaman ve günlük rutin pratiklerinin önemli bir parçası haline gelmesidir.

4.2.2. Kitap ve gazete okuma alışkanlıkları

Katılımcıların kitap okuma alışkanlıkları oldukça çeşitlidir. Kitap okur musunuz sorusuna cevapları şöyledir:

“(Boş zamanlarda) Kitap okurum. (K1, 73, ilkokul, müteahhit)”

“ ok nadiren. (K2, ilkokul, 62, ev kadını).”

“Senede 75- 80 tane kitap okurum. (K23, 68, ortaokul)”

“(Boş zamanlarda) Ondan sonra okuyorum. Kitap okumaya devam ediyorum. Ben kitap okumayı çok severim. Okuyorum, yazıyorum. Sürekli yazıyorum. Bu şekilde devam ediyor.” (K8, 69,  niversite)

“Ben kitap okumayı çok severim. (K9, 68, lise, ev kadını)”

“ ok değıl, yok, okumuyorum (K10, 65, ilkokul)”

“ u anda okumuyorum, okurdum. Kitaplarım var. (K22, 68, lise)”

“Kitap Kur'an okurum. Kitap da okurum ama çok da kitap okurum desem yalan. (K11, 75, ev kadını, ilkokul)”

Ortaokul 2’de okulu bırakıp 17 yaşımda evlenen K4, 65 yaşımdan sonra lise diploması almış ve öğrenmeye çok ilgilidir ve kitap okumayı çok sevdiğini belirtmektedir. “Okurum, çok okurum.” Erken yaşıta ev işlerini üstlenmesi katılımcının kendi merak ve ilgisine yeterli zaman ayıramamasına sebep olmuştur.

Bazı katılımcılar özellikle eskiden kitap okuduklarını ama artık eskisi kadar okuyamadıklarını belirtmişlerdir. Bunun sebepleri arasında çeşitli sağık sorunları da vardır.

K5 ve K14 gözlerindeki bozukluktan dolayı artık kitap okuyamadıklarını belirtmiştir. Sağlık boş zamanları ve hobileri de etkileyen önemli bir etmendir.

“Kitap evvelden çok okurdum. Gözlerimde bozukluk çok kitap okuyamıyorum. (K5, 67, ilkokul).”

“Kitap okurum, okurdum da. Yalnız gözümde sarı nokta diye bir hastalık çıktı. Görebildiğim kadarını okuyorum, göremiyorum yani. Şu yüzde beş (gözlerini gösteriyor), bu yüzde 70. (K14, 74, kadın, ilkokul)”

Yalnız yaşayan K7 kitap okumaya devam ettiğini ama eskiden çok daha fazla okurken artık evin işlerinden dolayı çok fazla kitap okumak için yeterli vakti olmadığını, her işi kendisinin yaptığını belirtmiştir. Gazete okumaya devam etmektedir.

“Bir dünya kitabım var ama ha desem ki eskisi kadar değil. Yani şimdi başka şeylere dalınca ona çok da fırsat bulamıyorum. Yani evin işi yani ben başkasını eve alıp ona iş yaptırıp kendim otursam belki olur da onu asla istemiyorum. Ben kendim her şeyi, ben kendim yapmalıyım. Kendim ilgilenmeliyim. Çarşıma da kendim çıkacağım. alışverişimi de kendim yapacağım. Onun için yemeğimi de kendim yapacağım. Ama ondan sonra çok vakit kalmıyor işte böyle. Hem dışarıda, hem içeride, hem evde derken ama gazete okumayı hiç bırakmam. (K7, 68)”

Daha önce de belirtildiği gibi ev işleri kadınların boş zamanlarını ve alışkanlıklarını önemli ölçüde şekillendirmektedir.

Emekli olmadan önce mesleği gereği çok fazla kitap okuduğunu belirten K3 son dönemde çıkan kitapları objektif bulmadığı için çok fazla okumadığını, kendisine bununla ilgili sınır koyduğunu belirtmektedir.

“Kitap eskiden çok okuyordum. Yani biz özellikle öğretmen olunca, sonra o siyasi derneklerimiz olurdu falan o derneklere tabii konferanslar verirdik. Hocalar getirirdik dinlerdik. Çok yoğunlu. Ama emekli olduktan sonra şöyle bir şey kendime göre bir ölçü koydum. Okumuş olduğum klasikler hariç, onlar hariç tabi. Ama bu son dönemlerde yazılan kitaplar herkes kendi düşünce doğrultusunda olayları yorumluyor. Yani objektif bir yorumlama bekle, bekleyemiyorsun. (K3, 73 yaş, öğretmen)”

Yine mesleği sebebiyle eskiden kitap okuduğunu ama artık okumadığını belirten katılımcılar vardır.

“Yok şimdi okumam, memurluğumda okurdum. Zorunluydu okuma saati vardı, herkesin elinde vardı. (K6, 61, lise)

Bu bölümün en önemli bulgusu katılımcıların okuma alışkanlıklarının direkt olarak eğitim durumları ile ilgili olmamasıdır. İlkokul mezunu katılımcılar kitap okumaya devam ederken, üniversite mezunu katılımcılar kitap okumayı azaltmış olabilmektedir. Boş zaman, sağlık durumu gibi farklı etmenler de okuma alışkanlıklarını etkilemektedir.

Katılımcıların düzenli gazete okuyup okumadıkları ve gazeteleri basılmış olarak mı aldıkları yoksa internet üzerinden mi takip ettikleri sorulmuştur.

“Çok eskiden şimdi şu anda desem okumuyorum.” (K2, 62)

“K: okurum tabi.

G: peki basılmış bir şekilde mi okursunuz internetten mi okursunuz?

K: yok yok normal şu gastelerimden (gösteriyor).” (K22, 68)

“Bir zamanlar okuyorduk. Eve geliyordu. Sonradan o da kalktı. Yok yani.” (K10, 65)

“Gazete okumuyorum ama şey televizyon izlerim.” (K1, 73)

“K: Gazete okumuyorum. Eskiden çok okurdum gaze...

G: İnternetten takip ediyor musunuz?

K: Gazeteyi takip etmiyorum. Eşim çok güzel gazete okur. Mutlaka her gün gazeteyi okur. Geline zaten bazı arkadaşlar der ya ne bulup da konuşuyorsunuz? Bizim hiç bitmez sohbetimiz. Siyasetten de konuşuruz. Televizyondan, gazetesinden yani akşamlarımız o şekilde çok güzel geçer.” (K9, 68)

“Yok düzenli olarak okumam.” (K11, 75)

Katılımcıların çoğu düzenli olarak gazete okumamaktadır. Gazete okuyan katılımcılar ise basılmış gazete okumayı tercih etmektedir. Sadece birkaç katılımcı internet üstünden gazete takip ettiğini belirtmiştir.

“K: Şimdi şöyle evvelden dergi de okurdum. Yani yüz yüze diyelim...

G: Yani basılmış. Şimdi interneti mi tercih ediyorsunuz?

K: ... Ama şimdi o bitti o iş. İnterneti kullanıyorum. O şekilde zaten daha çok gazeteyi, daha çok haber kaynaklarını tarıyorum, okuyorum ve bu daha faydalı bana göre. Mesela herhangi bir konuda bir araştırma yapacağınız zaman kitap almanıza gerek yok artık. Hangi kitap konusunda yoğunlaşmak istiyorsan internete basıyorsun, hemen önüne çıkıyor. İstifade de ediyorsun. (K8, 69)”

Gazete okumayı ve bulmaca çözmeyi çok seven K7 pandemi başlayana kadar mutlaka gazete aldığını, akıllı telefon kullanmaya başladıktan sonra sevdiği gazeteleri telefonda da takip ettiğini belirtmiştir.

“Düzenli olarak, kesinlikle. Ben şimdi bu koronadan önce günde en az üç dört gazetem vardı. Her sefer gittiğimde gazeteyi ya satın aldığım yer ya da yanımda bir müşteri varsa marketlerde “Ne yapacaksınız bu kadar gazeteyi?” diye hep soruyorlar. Ya seviyorum diyorum. Ben okuyorum. Ne yapacağım yani? Bir de bulmacalarını çözüyorum.

G: Genellikle internetten mi basılmış olarak mı okuyorsunuz.?

K: Basılmış olarak. Ben gazeteden gazetede direkt gazeteyi. Ha sonra şey gelince tabii telefonu, yeni telefonu alınca tabii orada da istediğim yere zaten gazeteleri telefonuma şey yaptım. Bazılarının istediklerimi. (K7, 69)”

Görüldüğü gibi katılımcılar gazete okuma alışkanlıklarının eskisi gibi olmadığını belirtmektedirler. Katılımcıların çoğunluğu internetten gazete takip etmediklerini söyleseler de televizyonun ve internetin bu kadar yaygın olduğu günümüzde gazete okuma alışkanlıklarının değişmesi oldukça normaldir. Televizyon ve internette haberler çok daha hızlı bir şekilde, günün hemen her saati yayınlanabilmekte; daha hızlı ulaşılabilir haldedir.

4.2.3. Sinema ve tiyatro etkinliklerine katılım

Bu bölümde katılımcıların sinema ve tiyatro etkinliklerine katılımları sorulmuştur.

Katılımcıların büyük çoğunluğu sinemayı çok sevdiğini ve gençliğinde sinemaya çok fazla gittiğini, şimdi ise sinema ve tiyatro gibi etkinliklere pek fazla gitmediklerini belirtmişlerdir. Sinemaya gitmeme sebepleri arasında şehrin ilçesinde oturdukları ve uzak oldukları için gidememe, Trabzon’da artık sinema olmadığını düşünme, yalnız oldukları için gidememe, artık televizyon ve internet olduğu için sinemaya ihtiyaç duymama gibi sebepler vardır. Cevaplar arasında yaşla ilgili olarak belli bir yaştan sonra ilginin azaldığıyla ilgili vurgular katılımcıların yaşlılık algısı açısından önemlidir. Az da olsa sinemaya gitmeye devam eden katılımcılar da vardır.

Katılımcıların bazıları sinemaya gitmeyi sevmedikleri için hayatları boyunca sinema ve tiyatroya ilgi duymamıştır. Sinema ve tiyatro yaşamlarından uzaktır. “Yani yok. Çok nadir. Neden, ne olacak ki sinemaya? (Gülüyor) ne biliyim öyle eskiden beri.” (K2, 62, Ev kadını, ilkokul). Bir diğer katılımcı ise sinemanın uykusunu getirdiğini belirtmektedir:

“Yok, hiç gitmem. Avrupa’dan bir sefer arkadaşlarım geldi, misafirlerim. Dediler sinemaya gidelim. Yani dedim bunları getirmezsek ayıp olur. Ben onları getirdim, biz girdim mi sinemaya haman uykum gelir, uyuyorum. Film bitene kadar Burada da şimdi yalnız olayım, televizyonu açayım, haman uyurum.” (K1, 73)

Trabzon’un ilçesinde yaşayan ve yaşadığı ilçede sinema salonu olmayan katılımcı şehir merkezine gitmek zor olduğu için eskisi kadar sık sinemaya gidemediğini belirtmektedir:

“Çok giderdim. Haftanın üç günü sinemaya giderdim, tiyatroya giderdim. Şu anda sinema olayı olmadı. Yok, Trabzon olduğu için gidip gelemiyoruz. Yine de giderim. Senede bir kere, iki kere giderim. (...) Önceden sinema vardı, iki kere, üç kere giderdik. Şimdi olmadığı için işte Trabzon’a gitmek biraz güç oluyor.” (K4, 67, ev kadını, ortaokul-65’ten sonra liseyi bitirmiş)

Sinema, tiyatro gibi etkinlikleri seven K10 eşinin bu tür etkinliklere ilgisi olmaması sebebiyle evlendikten sonra sinema ve tiyatroya gidememektedir “Ya severim ama çok gitme imkânımız olmadı. Eşim çok öyle o şeylere meyilli olmadığı için bizde o mesela kızken sinemaya çok giderdik tiyatro, okul şeyleri, tiyatroları, müsamereleri falan onlara giderdik. Evlendikten sonra onlar yok oldu yani.” (65, Ev kadını, ilkokul).

Geçmişte kendisi de tiyatroda oynayan K7 bu tarz etkinlikleri çok sevse de yalnız olduğu için artık gidemediğini belirtmektedir:

“Çok. Çok, çünkü tiyatroda da oynadım okuldayken. Öyle bir şeyi de yaptım (gülüyor) (...) Ben şimdi tiyatroya da gitsem çok severim. Ama ben burada yalnız yaşıyorum ya şimdi. Yani benim oraya gideceğim bir kimse yok. (...) Tek yaşadığım için yani ben öyle kiminle gideceğim yani? Öyle çok şey seven kimse de yok hani. Bir de siteden komşularla falan giderim onlar da ama tiyatroyu da çok seviyorum. Sinemayı da çok seviyorum. Ama tabii benim hoşlanacağım bir şey olursa, yani böyle hoşlanmayacağım bir şey de ıvır zıvır ben televizyonda da seyretmiyorum sinema olan şeyleri.” (K7, 69, emekli öğretmen)

Katılımcıların sinema ve tiyatroya gitme pratiklerini etkileyen bir diğer faktör de maddi durumdur. Katılımcı maddi durum gibi yaşın da bir etken olduğunu belirtmiştir. “Severim ama gitmiyorum. Gidemiyorum yani. Hayat zorlaştığından gidemiyorum. Maddi durum her yönden gitmek zor. (...) Gençlik vardı, eskiden giderdik. İnsan belli bir yaştan sonra kendini bir köşeye çekiyor biraz da.” (K6, 61). Benzer şekilde başka bir katılımcı “Boğazımızı zor doyuruyoruz ne sineması?” (K23, 68) diyerek sinemaya gitmenin kendileri için lüks olduğunu belirtmiştir.

Bazı katılımcılara göre televizyon ve internetin çıkması sinema ihtiyacını ortadan kaldırmıştır. Yine yaşla ilgili algılar da bu duruma etki etmektedir:

“Tiyatroya gitmem, sinemaya gitmem, bu yaştan sonra ne yapayım? Tiyatroya orada, bir iki defa gittim. Burada da belki bir ömrümde bir defa, iki defa ama sinemaya giderdim. Ailem biraz tutucuydu. Sinemaya yollamazlardı. Bir abim vardı, rahmetli olmuştu, yirmi dokuz yaşındaydı. Kendi getirir götürürdü. Ayda bir o da. Şimdi gitmiyorum. Şimdi zaten televizyonlarda sinema evde nere gitcen? Bir de bu hastalıktan dolayı üç senedir, iki mi?” (K5, 67, emekli, ilkokul)

Katılımcıların sinema ve tiyatroya gitme tercihlerini etkileyen sebepler bu tür kültürel etkinliklere ilgi duymamak, yalnızlık, yaş algısı, maddi durum ve televizyonların sinema ihtiyacını değiştirmesidir. Bu bölümdeki sorular katılımcıların kültürel sermayelerini anlamaya yönelik sorulardı fakat alınan cevaplarla katılımcıların yaşlılık algısı ile ilgili de önemli bulgular edinildi. Yaşlılıkta sosyal hayattan çekiliş önemli ve üzerinde durulması

gereken bir noktadır. Katılımcıların cevapları kültürel etkinlik pratiklerinin “çok sevilmesine” karşın oldukça az gerçekleşmiştir.

Katılımcıların kültürel sermaye pratiklerine yönelik sorulmuş sorulara verdikleri cevaplar yaş, cinsiyet gibi faktörlerin bireylerin yaşam pratiklerini etkilediğini göstermektedir. Kadınların günlük rutin ve boş zaman pratikleri ev işleri ve ev içerisinde üstlendikleri roller etrafında şekillenmektedir. Sinema gibi kültürel etkinliklere katılımlarda ise yaşın, yalnızlığın ve ekonomik durumun etkisinin yanında televizyon ve internetin yaygınlaşmasının da etkisi vardır. Gençliğinde sık sık sinemaya gittiğini belirten katılımcıların sinemayı sevmelerine ve ilgi duymalarına rağmen gitmemeleri yaşam alışkanlıklarıyla da ilgilidir. Öte yandan sinemaya gitme ve düzenli olarak kitap okuma alışkanlıkları sadece eğitim durumuyla doğrudan ilişkili olmayıp daha çok ilgi ile alakalıdır. Basılı gazete okuma ise geçmişe oranla bugün oldukça azalmıştır.

4.3. Birinci Düzey Dijital Eşitsizlikler- Dijital Uçurum

Daha önceki bölümlerde bahsedildiği gibi birinci düzey eşitsizlikler internet ve bilgi iletişim teknolojilerine erişim imkanıyla ilgilidir. TÜİK (2020b) verilerine göre 16-74 yaş arasındaki bireylerin internete ulaşımı %79 iken 2021 TÜİK verilerine göre %82,6’ya çıkmıştır. Türkiye’de internete erişimi olan hane oranı ise %92’dir. Erkeklerin internet kullanma oranı %87,7 iken kadınların %77,5’tir. Fakat bu oranlarda yaş aralığı 16-74 olarak alınmıştır, dolayısıyla ileri yaş grubunun internet kullanımına dair veriler eksiktir. Önceki yıllara göre internete erişim artsa da yaşlı nüfus internete erişim konusunda hala dezavantajlıdır. Yine TÜİK (2021b) verilerine göre e-devlet hizmetinden yararlanma oranı %58,9, internetten alışveriş yapma oranı ise %44,3 olmuştur. Bir önceki yılın araştırma sonuçlarına göre internetten alışveriş %36,5, e-devlet hizmetinden yararlanma ise %51,5’tir. Bu oranlardaki ciddi artış pandemi döneminde çevrimiçi hizmetlerden yararlanmada artış olduğunu göstermektedir. Bir diğer önemli nokta ise internetten alışveriş yapan erkeklerin oranının %40,2 kadınların ise %32,7 olmasıdır. Bu oranlar internet kullanımının cinsiyet

bazlı olarak değiştiğini de göstermektedir. Binark vd. (2020)'nin 1075 katılımcıyla yaptığı araştırmada katılımcıların %62.7'si 65-74, %37.3' 75 yaş ve üzeridir. Kadın katılımcıların %57, erkeklerin ise %60.2'si akıllı telefon ile internete erişebilmektedir. Hanelerdeki bilgisayar sahipliği ise %51.4'tür. Fakat katılımcıların %65'i son üç aydır internete bağlanmadıklarını belirtmişlerdir. Binark vd.'nin de değindiği gibi bilgi iletişim teknolojilerine sahip olmak onların kullanıldığı/kullanılabildiği anlamına gelmemektedir. İnternet kullanımı yaşlı bireylerde hızla artsa da ciddi eşişsizliklerin hala var olduğu görülmektedir.

Birinci düzey olarak adlandırılan internet çurumu gelişmiş ülkelerde neredeyse halledilmiş bir problemken dünya genelinde internete erişim aynı tabloyu izmemektedir. We are Social (2022) raporuna göre 7.91 milyar dünya nüfusunun %67.1'i cep telefonu kullanmaktadır. Küresel internet kullanıcıları ise 4.95 milyara yükselmiştir. Bu oran dünya nüfusunun %62,5'ine denk gelmektedir. Aynı rapora göre Güney Asya'da 1 milyardan fazla kişi, Afrika'da 840 milyon kişi, in'de ise 400 milyon kişi internete bağlı değildir. Afrika'da ancak 7 kişinin yalnızca 1'i elektriğe erişebilmektedir. Bu veriler dijital çurumun hala varlığını sürdürdüğünü, özellikle gelişmemiş ülkelerde çok daha fazla görünür olduğunu göstermektedir. Öte yandan dünyada internet erişimindeki tek engel ekonomi değildir, ülkelerin benimsediği kurallar ve siyasi tutumları da internet kullanımını önemli ölçüde etkileyebilmektedir. Örneğin internet benimseme oranının en düşük olduğu lke Kuzey Kore'dir. Oysaki internete ulaşma ve ondan herkesle aynı eşiş faydayı elde edebilme tüm insanların en doğal haklarından biri olmalıdır.

4.4. Katılımcıların İnternet ve Sosyal Medya Kullanım Becerileri

Bu bölümde katılımcıların internet ve akıllı telefon kullanım düzeylerinin anlamaya ve ikinci düzey eşişsizliklere dayalı farklılıklar ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Daha önce bahsedildiği gibi bilgi iletişim teknolojilerine erişimin ötesinde kullanım farklılıklarına

dayalı eşitsizlikler ikinci düzey eşitsizliklerdir. Katılımcıların bilgisayar, akıllı telefon ve internet kullanım pratikleri ile bu pratiklerdeki farklılıkların ve eşitsizliklerin sebepleri aranmaktadır.

4.4.1. Bilgisayar kullanım becerileri

Araştırmada ikinci düzey ve üçüncü düzey eşitsizliklere odaklanılmaya çalışıldığı için araştırmanın amacına uygun olarak katılımcıların hepsi akıllı telefon sahibidir ve en az bir tane sosyal medya uygulaması kullanmaktadır. Sahada katılımcılara ulaşılmaya çalışırken araştırmacının gözlemlerinden biri akıllı telefon sahipliğinin onu kullanabiliyor olmak anlamına gelmediğidir. Yaş, eğitim, ilgisizlik vb. sebeplerle akıllı telefonu sadece haberleşme amaçlı kullanan, bunu da normal sesli arama ile gerçekleştiren kullanıcılar vardır. Araştırmacı 60 yaş ve üstü grupta oldukça fazla “var ama kullanmıyorum, sadece ararım.”, “babamın var ama arama dışında kullanamıyor.” gibi ifadelerle karşılaşmıştır.

Çocuğu ile yaşamayan katılımcıların çoğunun evde internet bağlantısı yoktur, mobil veri aracılığıyla internete bağlanmaktadır. Evinde internet olan katılımcıların çoğu internetin hızıyla ilgili bilgi sahibi değildir. Bu tarz konularla çocukları ilgilenmektedir.

İnternet kullandığının farkında olmayan, interneti nereden kullandığının farkında olmayan katılımcılar da vardır. Onlara da aynı şekilde çocukları aylık telefon paketleri ayarlamış o şekilde kullanmalarını sağlamışlardır. Bu noktaya başka başlıklarda da değineceğiz, Türkiye’de yalnız yaşayan ve internet kullanımına sonradan öğrenmeye çalışan kuşakları düşündüğümüzde yalnız yaşayan 60 yaş üstü bireylerin motivasyonel erişim olarak dezavantajlı olduğunu görmekteyiz.

Hiç bilgisayar kullanmadan ilk kez akıllı telefon ile sosyal medya kullanmaya başlamış katılımcılar vardır. Bu anlamda internetin akıllı telefonlar ve mobil uygulamalar ile yaygınlaşması dijital eşitsizlikler açısından olumlu bir gelişmedir.

Bilgisayar kullanmayı bilen katılımcılar genellikle iş yerinde ya da kurs ile bilgisayar kullanmayı öğrenmiştir. Bilgisayarda yazı yazma, internette gezinme, sosyal medyada vakit geçirme gibi temel becerilere sahiptirler. Bilgisayar kullanmayı bilen katılımcılar ilk kez akıllı telefon kullandıklarında kendilerine daha çok güvenmekte ve zorlanmamaktadırlar.

“Var. (..) Bilgisayar vardı ama şimdi bilgisayar yok evde. (G: siz kullanabiliyor musunuz?) Yok ben hiç kullanmadım. Oğlum kullandı.” (K2, 62, ev kadını, ilkokul)

“Var. (Araştırmacı: Bilgisayar var mı? K: Var.

A: Bilgisayar kullanabiliyor musunuz?

K: Kullanıyorum.

G: Peki bilgisayar kullanmayı mı daha önce öğrendiniz? Akıllı telefon, tablet vesaire mi daha önce?

“Bilgisayar önce öğrendim. Masaüstü tablet. (...) O zamanlar lise sınavlarına girdiğim için ders çalışıyordum çoğunlukla. Öyle kullandım o. Sonra kırılınca şeye döndüm telefona.” (K4, 67, ev kadını, ortaokul-65’ten sonra liseyi bitirmiş)

2002’den beri bilgisayar kullanabilen K22’nin evinde bilgisayar yoktur ve internet erişimini telefon üzerinden sağlamaktadır. Eşi ile evde yalnız yaşayan katılımcı evde bilgisayarı gereksiz buluyor. Bilgisayarı iş için kullanıyor ve her şeyi yaptığını söylüyor. İş yerinde de bilgisayarı kendisi kullanıyor. Yazı yazabiliyor, internette dolaşıyor.

“Evimde yok bilgisayar bağlantısı. (...) Bilgisayar oğlumda var bende yok. Yani kullanmıyorum gereksiz. (...) Bilgisayarda her şeyi kullanıyorum işte, bütün sisteme giriyorum, Telefonda zati devamlı kullanıyoruz zaten burada sistemde de sisteme giriyoruz.” (K22, 68, emekli, lise)

Çocukları ile yaşayan katılımcıların neredeyse hepsinin evinde internet bağlantısı varken, çocukları yanlarından taşındıktan sonra internet bağlantısını kapatan katılımcılar da var.

Yine bilgisayar kullanımını iş hayatında öğrenen katılımcılardan biri olan ve memuriyet döneminde öğrenen K6, oğlu ve eşiyle yaşamakta ve evlerinde bilgisayar bulunmaktadır.

“Var. Kullanmayı biliyorum. Memurlukta öğrendim. Önce daktilo yazıyordum, sonra bilgisayara geçtim. Okulda yazıyordum. (..)İnternete girerim, haberlere bakarım. Bol bol okey oynarım. Okeyciyim yani.” (K6,61, emekli ama restoranda çalışıyor, lise)

Evinde internet bağlantısı ve bilgisayar bulunan K10, akıllı telefon yokken evde çocukların bilgisayarı olduğunu ve o şekilde öğrendiğini belirtmiştir. Bilgisayarı az da olsa

kullanabilmektedir. “Çok az, az çok kullanıyorum. Ya Face'e giriyorum mesela. İnstagram'a giriyorum. Oyun oynuyorum bazen. Öyle işte. Müzik dinliyorum. Öyle şeylerle. Telefonla daha çok bilgisayarla da çok değil.” (K10, 65, ev kadını, ilkokul)

Evinde internet ve tablet bulunan K5 bilgisayar kullanmayı bilmemektedir. Tablet ve telefon kullanmayı aynı anda öğrenmiştir. “(...) Tabletim vardı. (...) İkisini aynı anda aldım. Desem sana ki ben onu önce kullandım. Aynı anda öğrendim.” (K5,67, ev kadını, ilkokul)

Diğer katılımcılardan farklı olarak K8 bilgisayarı kitap ve yazılarını yazmak için kullanıyor. Telefonu olduğu için bilgisayardan internete girmeye ihtiyaç duymuyor.

“E kullanıyorum yani. Mesela ben bir kitap da yazdım. Devrim yobazlığı çatışması ve İslam'ın Rönesans'ı diye bir kitap da yazdım. Bin tane bastırdım ve bedava dağıttım. (...) Başka fazla şeyim yok. Yani yazılarımı yazıyorum. İnternet işte. (..)Ama şu anda bilgisayara da ihtiyacım yok. Telefonla yapıyorum. Daha önce bilgisayarda yazarak yapardım. Tuşlarını da kullanarak. Şimdi ona da ihtiyaç kalmadı. Okuyarak yapıyorum.” (K8,69, emekli ama yönetici olarak hala çalışıyor, üniversite)

Artık telefonlardan internetle ilgili neredeyse her şey yapılabildiği için önceden bilgisayar kullanmayı bilen katılımcılar bile bilgisayar kullanmaya ihtiyaç duymadıklarını, o yüzden eve bilgisayar almadıklarını belirtmişlerdir.

4.4.2. Akıllı telefon ve sosyal medya kullanım becerileri

Katılımcıların hepsi akıllı telefona sahiptir. Bazıları kendileri akıllı telefona geçmek istemiş ve sıfır telefon almışken, bazı katılımcıların çocukları akıllı telefon kullanmalarını istemiş, bazıları ise çocuklarından kalan telefonlar ile akıllı telefona geçmiştir. Katılımcıların telefon kullanma becerileri birbirinden oldukça farklıdır ve bu farklılığın sebepleri katılımcıların habituslarına ve sermaye düzeylerine göre değişmektedir. Kimisi daha fazlasını kullanmak istemediği için öğrenmezken, kimisi cevap yazmayı öğrenirsem birileriyle kavga ederim diye endişe etmekte, kimisi ise araştırmalar yapabilmek için iyi şekilde kullanmayı öğrenmiştir. Katılımcılar genellikle arama yapmakta, görüntülü görüşmekte, mesaj atabilmekte, sosyal medya hesaplarında vakit geçirebilmektedir. Fotoğraf

gönderiminde ya da paylaşım yapmakta ise zorlanabilmektedirler. Katılımcılar nasıl yapılacağını öğrendikleri şeyleri kullanmayınca unuttuklarını ve bu yüzden zorlandıklarını belirtmektedir.

Katılımcılarının çoğunun yakınları internet ve telefon kullanımını teşvik etmiştir. Bazıları ise bu teşvike ihtiyaçları olmadığını kendilerinin kullanmak istediğini belirtmiştir.

“Yok, yok ben istedim. Herkes şey yapınca ben de şey heves ettim. Ben de aldım.” (K2, 62, ev kadını)

Daha önce akıllı telefonu olmayan K4 kullanmaya kendi isteği ile başlamıştır. “Ya çocuklar da olunca ben de istedim, bana da telefonum olsun diye alındı.” (K4, 67, ev kadını)

“Ben almak istedim. Zaten ilk önce bu telefonu haberleşme amaçlı. Çünkü benim çocuklarımın biri Ankara’da, biri Denizli’de biri Bursa’da okudu. Onlarla haberleşme amaçlı bu telefon alındı. Ama sonra tabii ki internetti oydu, buydu. Hepsi hayatımıza girdi.” (K9, ev kadını)

K10’in telefonu çocuğundan kalan 2.el bir telefonmuş; ancak akıllı telefon kullanmaya kendisi başlamak istemiş. “Evet Rüstem’in telefonuydu. İkinci eldi. Ona yeni aldık ve onunkini ben aldım. (...) Ben istedim. Onlar bana sordu. Sormadan yapmadılar. Söylediler. Ben de kabul ettim yani.” (K10, 65, ev kadını)

K7 ve K6’de olduğu gibi bazı katılımcılar çocuklarının ısrarı sonucu akıllı telefon kullanmaya başladıklarını belirtmiştir, çocukları ve torunlarıyla görüntülü görüşmeler yapabilmek için bazı katılımcılar akıllı telefonu ihtiyaç olarak görmektedir.

“Şimdi ilk telefondan bahsederseniz, ilk telefon biliyorsunuz şöyle hiçbir şey telefonlar vardı. Eski, klasik. Ben ondan çok mutluydum. Hatta istemiyorum dedim sizinki gibi. Çünkü niye istemedim biliyor musunuz? Çocuklar o telefonu aldıkları anda bütün ilişkilerimiz koptu. Çünkü yirmi dört saat onunla birlikteler. Yanına geliyorsun bir şey sohbet edemiyorsun bile. Sürekli o. Ya ben o biraz herhalde beni bana itici geldi. Hayır dedim ben istemiyorum. Yani o olsa ne olur? Olmasa ne olur? Ben kendi telefonumdan memnunum ama tabii ki torun gelince her şey değişti. Oğlum yani torunumun olduğu oğlum. Israrla anne telefonunu değiştireceğim. Ben oraya gitmiştim

zaten. Anne telefonunu değiştireceğim. Bak bununla birlikte görüntülü konuşuyunuz. Bak bununla bilmem ne yaparız. şöyle böyle diye bayağı bir başıma girdi. E tamam dedim. řēte o oradan telefonu değiştirdik. O değişiklik.” (Glyr) (K7, 69, ğretmen)

“Mecburen ama kullanmak zorunda kaldık. nceki telefonlarımızla sadece görüşme yapıyorduk. Teknoloji şey yaptıkça sen de ihtiyaç duyuyorsun. Çocuklarım çok istedi, ille de akıllı telefonunuz olsun. Zaten biz de ihtiyaç duyduk.” (K6, 61, emekli ama restoranda çalışıyor)

68 yaşındaki K23 akıllı telefonu çocuklarının almasıyla kullanmaya başlamış “Baş belası aldılar bana, bozayrım onu.” diyerek telefonda sürekli yanlış yerlere girmekten şikayetçi olduğunu belirtmiştir. Bu katılımcı telefonda yazı yazma kısmını kullanamıyor, Facebook ve Whatsapp’ta genellikle sadece okuyor gerekirse telefon açıyor. Google’dan bir şey aratmak istediği zaman sesli yazma özelliğini kullanıyor. ğrenmeme sebebi ise sosyal medyada gördüğü yalanlara karşı kendini tutamayacağını düşünmesidir. Benzer şekilde bir diğer katılımcı (K18, 63) kimseye cevap yazamadığını, yazanları geri aradığını ya da kızı yanında olduğunda ona cevap yazdırdığını belirtmiştir.

Katılımcıların hepsinin Whatsapp’ı vardır. Whatsapp’tan sonra Facebook, Instagram, Youtube en çok kullanılan sosyal medya uygulamalarıdır. Pinterest, Tiktok, Facetime gibi uygulamalar da nadir olarak kullanılmaktadır.

Tablo 4.4.2.1. Katılımcıların Kullandıkları Sosyal Medya Uygulamaları

Katılımcı	Kullanılan Sosyal Medya Uygulaması	Katılımcı	Kullanılan Sosyal Medya Uygulaması
1-K1	Whatsapp	13-K13	Whatsapp, Facebook, Instagram, Youtube
2-K2	Whatsapp, Facebook, Instagram, Youtube	14-K14	Whatsapp, Facebook, Instagram, Youtube
3-K3	Whatsapp, Facebook, Youtube	15-K15	Facebook, Whatsapp

[Tablo 4.4.2.1. (Devam) Katılımcıların Kullandıkları Sosyal Medya Uygulamaları]

4-K4	Whatsapp, Facebook, Instagram	16-K16	Whatsapp, Instagram,Facebook
5-K5	Whatsapp, Instagram, Youtube, Facetime	17-K17	Whatsapp, Pinterest, Youtube
6-K6	Whatsapp, Facebook, Instagram, Pinterest	18-K18	Whatsapp, Youtube
7-K7		19-K19	WhatsApp
8-K8	Facebook YouTube WhatsApp	20-K20	WhatsApp
9-K9	Facebook, Instagram, Whatsapp	21-K21	Facebook. Instagram ve Twitter hesapları var ama kullanmıyor.
10-K10	Facebook, Whatsapp, Instagram, Youtube	22-K22	WhatsApp Facebook Instagram
11-K11	Whatsapp, Facebook, Instagram, Tiktok	23-K23	WhatsApp Facebook
12-K12	Whatsapp	24-K24	Youtube, Whatsapp, Instagram, Facebook

PEW (2018) ve PEW (2021) araştırmalarına göre Facebook ve Youtube yaşlı bireyler arasında en çok tercih edilen uygulamalardır. Hoogte ve Rozing (2020)'in araştırma sonuçlarına göre yaşlı bireylerin en çok kullandığı sosyal medya uygulamaları Facebook, Twitter ve Instagramdır. Tekedere ve Arpacı (2016) katılımcıların çoğunlukla Facebook ve Twitter'ı kullandığını; yine Becerikli (2013) Facebook'un yaşlı bireyler tarafından en çok tercih edilen uygulama olduğunu belirtmiştir. Birinci (2020) tarafından Tazelenme Üniversitesi Anadolu Kampüsü'nde öğrencilerin sosyal medya kullanım düzeylerini ölçmek

için 115 öğrenci (80 kadın- 35 erkek) ile yaptığı araştırmada katılımcıların %63,5'i evde internet bağlantısına sahiptir. Akıllı telefon sahipliği ise %93,9'dur. Katılımcıların en çok kullandığı uygulamalar %39,9 ile Facebook ve Instagram, %27,8 ile sadece Facebook ve %16,5'i ile sadece Instagram'dır. Katılımcıların çoğunluğu şehir merkezinde yaşamaktadır. Eğitim durumları ise lise %38,3, lisans%24,3, önlisans %21,7, ilkokul ve ortaokul % 6,1, yüksek lisans ise %3,5'tur. Katılımcıların çoğunluğu 60-65 yaş aralığındadır. Araştırma sonuçlarına göre katılımcıların sosyal medya kullanım amacı ise paylaşım yapmak ve boş vakitleri değerlendirmektir, ardından ise eski arkadaşlarını bulmak, iletişim kurmak ve bilgi edinmektir. Okur-yazar olma telefon ve internet kullanımında temel olarak önemlidir, dolayısıyla eğitim temel erişim sorunu açısından oldukça önemliyken kullanım amacı ve pratikleri açısından çok büyük farklılıklar görünmemektedir.

Bu araştırmada da katılımcıların internet ve sosyal medya kullanma amaçlarına değinilirse, katılımcıların hemen hepsi akıllı telefon ve interneti iletişim amaçlı kullanmaktadır. Bazı katılımcılar sosyal medyayı iletişim kurmak dışında daha çok bir şeyler öğrenmek için kullanmaktadır:

“Yani hem iletişim hem öğrenmek için bazı şeyler ondan daha çok çabuk öğreniyorum. Hani o şeylerde daha çok severek kullanıyorum.” (K2,62, ev kadını)

“El işi türü şeylere bakıyorum. Yemek şeylerini de ara sırayı böyle ihtiyacı olursa bakarım ama öyle örneklere mesela şeylere öyle şeylere bakıyorum yani. El işi olan şeylere bakarım yani. Genelde onları göz gözden geçiririm. Nasıl olmuş nasıl yapılmış diye.” (K10,65, Ev kadını)

“Ben arkadaşlarımla görüşmek amaçlı. Benim gördüğüm bir şeyi ona atma, o da görsün. İşte çocuklarım bir şey atıyorlar, onları görüyorum. Yazışma. Ama bu kesinlikle yakın çevremle oluyor. (...) Kesinlikle, iletişim amaçlı.” (K9, ev kadını)

Bazı katılımcılar ise sosyal medyayı beğendikleri içerikleri veya fikirlerini paylaşmak için kullanmaktadır. K22 sosyal medyayı her gün kullandığını ve paylaşım yaptığını, paylaşım yapmayacaksa bir sosyal medya hesabının olmasının anlamsız olduğunu ifade etmektedir:

“K: Her gün tabi ki kullanırım.

A: Peki paylaşım yapıyor musunuz Facebook'ta, yazı yazıp fotoğraf paylaşıyor musunuz?

K: Tabi yazıyorum başka niye kullanayım onu? (..) haber haber. Tabi, tabi doğayla, haberler doğayla yazılan bazı şeyleri paylaşıyoruz işte. Siyasi de paylaşıyorum.” (K22, 68, çalışıyor)

Mesajlaşma, fotoğraf paylaşma, görüntülü görüşme yapabildiğini ifade eden katılımcılardan bazıları interneti araştırma yapmak için kullandığını da ifade etmektedir.

“Gogıldan araştırma yapıyorum. Ülkeleri, illerin genel kültürlerini, hangi soydan geldiğimizi, her türlü araştırmaya, aklınıza gelen her türlü araştırma yapıyorum” (K4, 67, ev kadını)

“K: İşte WhatsApp’a giriyorum. Fotoğraf çekiyorum. Kamera çekebiliyorum. Onları gönderebiliyorum. (...) Anaokulu var kızımın. Onu takip ediyorum. Arkadaşlarımı takip edebiliyorum.

G: Görüntülü görüşme vesaire yapıyor musunuz?

K: Yapıyoruz. Yapıyoruz. Çocuklarımla, torunlarım var. Onlarla yapıyoruz.” (K9, ev kadını)

K8, akıllı telefonunu konuşma, görüntülü görüşme yapmak dışında özellikle günlük paylaşımlar yapmak, düşüncelerini paylaşmak için kullanmaktadır.

“Telefonda ben yazı yazıyorum sürekli. Yazıyorum, konuşuyorum. Ama yazı yazıyorum sürekli, yazıyı yazıyorum. (...) Mesela günde zaman zaman bir, iki, üç, dört fazla yazılar hem de uzun da yazıyorum yani şeyde değil yani. Çok kısa da değil. Çünkü kimse zorlamıyor beni. Ama içimde öyle bir K9 var yani, istiyorum yani. Ha niye bunu da böyle kullanıyorum. Sebebi ne? Şimdi yazarlık alanındaki kabiliyetimi de geliştiriyor. Bilmediğim eksiklikleri tamamlıyor. Çünkü horona girmeden horon öğrenemezsiniz. Yani bizzat içerisine gireceksiniz ki ancak öğreneceksiniz. Yani o vakit mesela ben kitapta yazdığım için buna da ihtiyaç duyuyorum yani.” (K8, 69, emekli ama hala sigortacı olarak çalışıyor)

Katılımcıların çoğu sosyal medya kullanımına çok fazla vakit harcamadıklarını, internet ve sosyal medyayı kontrollü kullandıklarını belirtmişlerdir.

“Yani öyle çok öyle saatlerce girmem. Giririm iki üç dakika. Bakarım ne var ne yok. Bırakırım yani. Çok da değil. Yani bir en çok bir yarım saat.” (Her gün düzenli olarak bakıyor) (K10,65 Ev kadını)

“(…) Ama diyorum ya bu bazen yarım saat olur, bazen kırk beş dakika olur, belki hatta bazen belki iki saat olur ama bu çok çok fazla bir şey değil. Ben onu gerekli zamanlarda ihtiyacım olduğu zaman kullanıyorum. Yoksa hani içine düşüp de öyle kullanmıyorum. Ama gençler çok fazla kullanıyorlar.” (K9, ev kadını)

“Gündüz o kadar açmam, akşamdan yarım saat 1 saat bakıyorum. Zamanım yok, lokantada çalışıyorum.” (K6, 61, emekli ama lokantada çalışıyor)

İnternet çıktığı ilk günden itibaren sürekli gelişerek kullanıcılarına çok çeşitli kullanım alanları sunmuştur; iletişim, enformasyon edinme, içerik oluşturma ve paylaşım yapma, online eğitim vb. İletişim kurmak için kullanılması ise özellikle görüntülü görüşme ve sosyal medya ağlarında arkadaşlarla bağlantı kurulabilmesi ile artmış ve daha geniş yaş gruplarında yaygınlaşmıştır. Benzer şekilde araştırmada edinilen bulgulara göre katılımcıların akıllı telefon ve sosyal medya kullanımının temel amacı iletişim kurmak ve sosyalleşmektir. Özellikle yakınları uzakta olan katılımcılar internet ile sık sık görüntülü görüşme yapmakta, yakınlarının yanında sürekli iletişim kurmadıkları kişileri ise sosyal medya üzerinden takip etmekte, durumlarından haberdar olmaktadır. Bu durum internetin uzakları yakın eden yönüne vurgu yapmaktadır. İnternet dünyada internetin kullanabildiği her yerden bireylerin yakınları ve hatta tanımadığı çevrim içi arkadaşlarıyla iletişim kurmasını sağlamaktadır. Üstelik bunu mobil hatlardan çok daha ucuz bir şekilde ülke sınırlarına takılmadan sunmaktadır. Sütüoğlu’nun (2020a) Eskişehir’de yaptığı araştırmada Ağrı ve Erzurumlu göçmenlerin ve Eskişehir yerlilerinin yaşadığı, nüfusun daha çok çiftçilikle geçindiği ve yoksulluğun görünür olduğu Sevinç Köyü’nde “memleketteki yakınlarıyla görüşmelerini sağlayan bir araç olması yönünden internete önem atfetme eğiliminin daha fazla olduğu görülmüştür.” (Sütüoğlu, 2020a, s.249). İnternet bireylerin memleketleriyle, aileleriyle, arkadaşlarıyla aralarındaki bağı korumaktadır. Bu bağları korumak akıllı telefon ve internet kullanım motivasyonunu sağlamakta, yoksulluktan bile daha önemli olabilmektedir. Bir katılımcı yoksulluğa rağmen, akrabalarıyla iletişim kurmalarını sağlayan internete sahip olmanın yemek içmekten daha önemli olduğunu belirtmiştir (Sütüoğlu, 2020a, s.250).

Katılımcıların bazıları ise interneti araştırma yapmak için kullanmaktadır. İnternetin bilgiyi her yerden ve kolaylıkla ulaşılır hale getirmesi ise olumlu yönlerinden bir diğeridir.

Bilginin kolay erişebilir ve hızla aktarılabilir olması bugün toplumlar için en önemli değişim ve dönüşüm sebeplerinden biridir. Bazı katılımcılar ise sosyal medyada paylaşım yapmak için internet kullanmaktadır. Tam bu noktada Web 2.0.'ın katılımcı kültür yönü ortaya çıkmaktadır. Tüketiciler aynı zamanda birer içerik üreticisidir ve tüketilecek içeriğin sayısını artırmakta dolayısıyla çevrimiçi ortamı daha ilgi çekici hale getirmektedirler. Tüm faktörler çevrim içi ortamın önemini artırmakta ve onu çekici kılmaktadır. Fakat önceki bölümlerde belirtildiği gibi bir araca sahip olmak ondan fayda sağlamak anlamına gelmemekte ve kullanım uçurumunu çözmemektedir.

4.4.2.1. Eşlerin akıllı telefon kullanımı ve eşler arası yetkinlik

Akıllı telefon sahibi olan katılımcıların eşlerinin de hemen hepsi akıllı telefon sahibidir. Eşi akıllı telefon sahibi olmayan K15 eşinin yaş itibarıyla telefon kullanmaya ilgi duymadığını yoksa bir telefon almanın sorun olmadığını belirtmiştir. K23 ise akıllı telefonu eşiyile birlikte kullandıklarını, ona da çocuklarının telefon getireceğini belirtmiştir. K14 eşinin ilk çıkan küçük akıllı telefonlardan kullandığını ve telefonu sadece haberleşmek için kullandığını belirtmiştir. K23 akıllı telefonu eşiyile birlikte kullanmaktadır.

Tablo. 4.4.2.1.1. Eşlerin Akıllı Telefon Sahipliği

Katılımcı	Eşlerin akıllı telefon sahipliği	Katılımcı	Eşlerin akıllı telefon sahipliği
1	Evet	15	Hayır
2	Evet	16	Evet
3	Evet	17	Evet
6	Evet	20	Evet
8	Evet	21	Evet
9	Evet	22	Evet
10	Evet	23	Birlikte kullanıyorlar.
12	Evet	24	Evet
14	Evet		

Eşinin telefonla çok fazla konuşmasından şikayetçi olan K1 akıllı telefonu kendisi isteyerek almış, sonra eşi için de aldığını belirtmiştir. Telefonla konuşup sürekli telefonla

meşgul olma anlamında eşi daha çok kullanmakta ama ikisi de aynı uygulamaları kullanabilmektedir.

“Yok yani bu şimdi şöyle, bu biraz telefon hastasıdır. Gızları her gün bunu arıyor düşün. (...) Yok ben gendim şey yaptım, aldım oni yani. İlk defa, ilk defa telefonlar çıktığı zaman hala o eski bendedir. Bu gadar anteni var. Haboyle bu kadar idi, boyle. Soba gibi buradaydı. Sonra düştü telefon var idi. Onu da geçtim. Bu şey akilli telefonu aldım yani. Aldım, bu hatun kullanamam dedi biraz ama o da tuşlu kullanıyordu. Sonra o da kullanıyor yani. Aldık, ona da aldık, kullanıyor.” (K1, 73, emekli)

Kitap okumanın hayatında önemli bir yere sahip olduğunu belirten K8, telefonunda yazı yazmanın da vaktini aldığını ama eşi ile iletişimini olumsuz etkilemediğini belirtmektedir.

“Şimdi şöyle, benim zaten öteden beri hanımın bana söylediği şey şu. Hani kadınlar der ya kuma. Benim diyor kumam senin kitaplarındır. Kitap okumamdan dolayı o zaman söyler ama bana kesinlikle hiç müdahale etmez. Hiç kızmaz. Çok iyimser davranır, iyi davranır. Yani okurken başarılı olsun, öğrensin, bilgi sahibi olsun diye bana sürekli müsamaha gösterir bu noktada. Ya şey yok telefon konusunda öyle zaten yazı yazarken oluyor o da. Ona da bir şey demiyor zaten. Biliyor ki. Yani şöyle ifade edeyim. Ben şimdi o noktada bana bir baskıda bulunsa dinlemeyeceğimi de biliyor zaten. Ama kendisi de bu benim çalışmalarımın memnun kaldığı için bana hiç şey yapmaz. Yani dayatmada bulunmaz yani.” (K8, 69, emekli ama hala yönetici olarak çalışıyor)

Katılımcılardan biri eşinin genç yaşlardan itibaren evdeki işler ve annelik rolü gibi sebeplerle akıllı telefonu olsa bile bu tarz yeniliklere ilgisiz olduğunu ve kendisinin bundan üzüntü duyduğunu belirtmektedir:

“K: İlk önce ben kullanmaya başladım. Eşim bundan kırk beş yıl önce liseyi bitirmesine rağmen bu konularda çok fazla bir şeyi yok.

A: İlgisi mi yok bilgisi mi anlamında?

K: Yani şöyle şöyle yani bu annelik işte, o bu üç tane erkek çocuk çok önemli yani. Kız çocuğum da, kızım yoktur. Üç tane erkek çocuk birbir peşine onların okulları, yani onların ayırdığı zaman onun normal şeyini etkilemiştir. Yani etkilemiştir onun için şimdi o şey kullanmaz mesel, ya sadece telefon olarak kullanılıyor. Yani ararsan konuşur o arar konuşur. Başka yok.” (K3, erkek)

Kadın katılımcılar, gün içinde ve boş zamanlarında neler yaptıkları, ne kadar süreyle internet kullandıkları sorulduğunda genellikle ev işleriyle meşgul olduklarını, ev işlerinden fırsat bulduklarında internet ve sosyal medya kullanabildiklerini belirtmişler. Kadınların özellikle çok erken yaşta evlenip ev işleriyle, çocukların ve hasta büyüklerin bakımıyla meşgul olmaları eğitim, sosyal hayat gibi birçok konuda eşit fırsatlara sahip olmalarının önüne geçebilmektedir.

4.5. Akıllı Telefon Kullanımı Öncesi Kaygı ve Endişe

Daha önce internet ve sosyal medya kullanmamış bireyler internet ortamına dair korku duyabilmekte, özellikle ileri yaş grubu zaman zaman akıllı telefon kullanmayı beceremeyeceğini düşünebilmektedir. Dolayısıyla bu endişe ve kaygılar akıllı telefon, internet ve sosyal medya kullanımını etkilemektedir.

Katılımcı akıllı telefon kullanmaya başlamadan önce kullanamama kaygısı yaşamadığını, zaten telefonda nasıl kullanılacağını gösterdiğini ifade etmektedir.

“Yok öyle bir kaygım olmadı. Ne kadar kullanabilirsem, o çorap söküğü gibi geldi zaten. Başladım, geldi. Zaten diyor sana öyle yap, böyle yap biraz da diyor sana. (...) Yok endişem yoktur. Tanımadığım bilmediğim, öyle böyle şu oldu, bu oldu. Oni kazandı, buni kazandı reddediyorum. Hiç ona dolandırıcı diye ona hiç yanaşmıyorum. Belki de doğrudur ama yok.”
(K1, 73, emekli)

Akıllı telefonu kendi isteğiyle kullanmaya başlayan K4, bilgisayar kullandığı için yapabilir miyim kaygısı yaşamamıştır, kendinize güvenerek mi kullanıyorsunuz sorusuna “Güvenerek. Daha önce internet ol şey, bilgisayarımız olduğu için ondan kaynaklı bilgim vardı.” (K4,67, ev kadını) şeklinde yanıt vermiştir.

Bazı katılımcılar ise akıllı telefon ve sosyal medya uygulamalarını kullanmadan önce endişeli olsalar da şu an kendilerine güvenerek kullandıklarını belirtmişler. Özellikle daha önce bilgisayar ya da tablet kullanmış katılımcılar ilk kullanımda daha az kaygı duymuş, kendilerine daha çok güvenmektedirler.

“Dedim yapamam ben buni dedim ya. Sora baktım ki ooo ne kolaymış. Zaten o akıllı telefon kendi çıkıyor. Ipad şeyim de iPad'di Apple var ya o. (...) Şöyle ee korkuyorum bazen ki bir yerlere girerim diye. Onu bazen kızlarım dedi bana biri seni bu takip ediyor. Bu kim? Ben oraya yanlışlıkla girmişim diyorum. Anlamamışım.” (K5,67, ev kadını)

“Vardı. Yapamam dedim. Hep dediler istedim sonra yok dedim ben onu anlamam. Nasıl yapacağım? Nasıl şey yapacağımı ama zamanla her şey yerine oturdu. (...) Güvenerek kullanıyorum. Bazı şeyleri mesela gördüğümü kabul etmiyorum. Çocuğuma da gösteriyor. Bunu bak kabul etmedim. Etme diyor anne onları sakın girme şeylere.

G: Güvenlik endişesi duyduklarınızı mı kabul etmiyorsunuz?

Evet yani hani diyorlar ya hesaplara girip alıyo çalışıyorlar, bazı şeylere hiç şey yapmıyorum. Onlara bakmıyorum hiç zate.” (K2,62, ev hanımı)

G: Peki sosyal medya uygulamalarını neden kullanmıyorsunuz? Facebook ya da işte başka uygulamalar var instagram falan? (Whatsapp kullanıyor) (kullanmayı denememiş)

“İhtiyacım yok oyle şimdi böyle yani çocuklarım dedi bana baba sen banka hesabını öyle yap da işte köyden oradan buradan istediğini yap, al, et eyle. Oraya girmedim. Kendime göre tehlikeli gördüm oni, beceremezsem onu birileri boşaltır hesabımın cebinden. (...) Şimdi ben o konuda, daha doğrusu beceremem diye girerim o dolandırıcıların ağına, beni yolarlar yani. Bugüne bugün hâkimi, savcırı dolandıran beni haydi haydi dolandırır.” (K1, 73, emekli)

Örneklerde de görüldüğü gibi en başta akıllı telefon ve internet kullanamayacaklarına dair endişe duyan kullanıcılar, bu araçları kullanmaya başladıktan sonra kolayca kullanabildiklerini ifade etmektedirler. Fakat dikkat çeken bir diğer nokta ise güvenlik endişesinden dolayı kullanımlarını kısıtlayabilmeleridir.

4.6. Enformasyona ulaşma ve bilgi kirliliği

Enformasyona ulaşmak, hayatımızı etkileyecek önemli kararları ya da merak ettiğimiz olayları doğru şekilde öğrenmek, bilimsel bilgiye kolayca ulaşabilmek oldukça önemlidir. Günümüzde televizyon ve gazetenin yanı sıra internet ve sosyal medyanın etkisiyle haberlere ve bilgiye ulaşım kolaylaşmıştır. Öte yandan artık kullanıcıların da bilgi üreticisi olduğu kaotik bir ortamda gerçek ve doğru bilgiye ulaşmak zorlaşmıştır. Enformasyona ulaşmak, doğru bilgiyi ayırt ederken zorlanmamak dijital eşitsizlikler açısından önemlidir. Bu bölümde

katılımcıların merak ettikleri konularla ilgili bilgileri nereden ve nasıl edindikleri, bilgi kirliliğiyle karşılaştıklarında doğru bilgiyi nasıl ayırt ettikleri, gündemi internetten mi yoksa televizyondan mı takip ettikleri sorulmuştur. Böylece katılımcıların enformasyon edinme pratikleri ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

4.6.1. Merak edilen konu hakkında bilgiye ulaşma

Katılımcılar bir konuyu merak edip araştırmak istediklerinde genellikle internetten araştırdıklarını belirtmiştir.

“Vallahi işte şey o YouTube'e giriyorum. Yani ben aklıma bir şey takıldığı zaman oraya yazıyorum. Orada çıkıyor ona bakıyorum. (K2, 62)

“İnternette ediniyorum.” (K9, 66,)

“e internetten yazıyosun, şeyden.” (K22, 68)

“K: Merak ettiğim konularda bunu tabii şeye tasnif edelim. Yani hangi konular olur bizim merakımızın ... Bizim bir kerem bi dini konular ilgimizi çeker. Onun için diyelim ki bir konu olduğu zaman onu Google'dan soruyoruz. O öğreniyoruz sporla ilgili günlük makaleler falan. Çok şey öğreniyoruz.

G: yani konu internet üzerinden mi, internet üzerinden mi ediniyorsunuz bilgiyi?

K: İnternet, internet üzerinden evet evet, internet üzerinden. Çok şey öğreniyoruz ve hayatımızda kolaylaştırıyor.” (K3, 73)

Merak ettiği konularda internetten yararlandığını ve internetin kolaylık sağladığını belirten K3 dini konular gibi dogmatik konular hariç insanın karıştığı her bilginin tartışılabileceğini, elde ettiği bilgiyi mutlaka sorguladığını belirtmektedir.

“Şimdi bunu ikiye bölelim. Bir dini konular var. Bir diğeri de günlük, politik şeyler var. Dünyayla ilgili konular. Dini konularda referansımız Kur'an ve peygamberimizin sünnetidir. Geri kalanları fazla dikkate almam. Çünkü insanların karışmış olduğu her şeyde farklı yorumlar veyahut farklı istekler var. O bilgileri Kur'an,... Kur'an'da varsa ona bakarak ölçmeye çalışıyoruz Doğru orada. Geri kalanlar da elli çeşit şey söyleniyor. Bakıyorsun karşılığı yok. Yani Kur'an'da ve sünnetten referans almayan hiçbir düşünceye fazla itibar etmiyoruz. Edilmemesi de lazım.”

G: yani okuduğunuz şeyi teyit mi ediyorsunuz bir kaynaktan?

K: tabi şimdi kesinlikle sorgularım. İnsanların yazmış olduğu yani insanların fikrini ortaya koydukları her konuyu okurken kesinlikle sorgularım. Asla kabul etmem, kabul edilecek olan doğmalar bellidir. Kuran'dır sünnettir. Geri kalanların hepsi tartışılır. Konuşulur, doğru, yanlış olarak araştırılır. Yani öyle ona çok dikkat ederim yani. Falancı dedi doğrudur asla onu şey yapmam. İster siyasi, ister ilim, biri farklı tabii yani ilimde belli doneler yani ona.”

Bir diğer katılımcı merak ettiği konunun ne olduğuna göre yakınlarını aradığını ya da internette araştırma yaptığını belirtmektedir.

“...Mesela şey benim kardeşimin de ilgilendiği bir şeyse önce ona açarım ben. Ay şöyle olmuş, ne olmuş? Falan filan. Yakınlarıma açarım tabii ki de. Ha genelde bir şeyse ben gene onu telefonda bakıyorum yani.” (K7, 69)

Katılımcı bilgi kirliliği ile karşılaştığında ise sorguladığını, kendi gözüyle görmediği hiçbir şeye tamamen inanmadığını belirtmiştir:

“.. O tür şeylerin yüzde yüz hiçbir şekilde garanti edemiyor. Yani bu sevdiğim kişiden de gelse, sevmediğim kişiden de gelse herkesin yani ben yüzde yüz bilemem ki doğruyu mu söylüyor, yanlış mı söylüyor. Ben öyle okuyorum ama

K: yani diyorum ki ha iyi bir şeyse inşallah öyledir diyorum. kötü bir şeyse inşallah öyle değildir diyorum. Yani ben ne desem bakıyorsun sonra bir tersi çıkıyor o olayın. Falan. O yani çok garanti bir şeyi diyemiyorum

...Ya sorguladığım da oluyor tabii ki. Yani tabii ki bu böyle mi acaba diye. Yani bunlar yalan mı söylüyor? Doğru mu söylüyor? Tabii ki onu mutlaka düşünüyorum. Çünkü zaten bir haber hakkında elli tane şey çıkıp yirmi beşi yanlış, yirmi beşi doğru deyince hangisini diyorum ki ben hiçbirinin yanında değildim. Yani benim için en önemlisi odur. Ben kendi kulağımla görmeden, gözümle görmeden, kulağımla duymadan çok da yüzde yüz inanmıyorum yani hiçbir şeye ben.” (K7, kadın)

Katılımcıların cevaplarına göre bilginin ne ile ilgili olduğu önemlidir, internet dışında kullandıkları bir yöntem de yakınlarını aramaktır. Örneğin konu din ile ilgiliyse hocaya

danışabilmekteler. Dini konularda diyaneti aradığını belirten K1 gerekirse bilgi almak için Google’u da kullanmaktadır:

“Bilmediğim bir şey, dini konuları bilhassa 190’dan Diyanet İşleri fetva hattı vardır. Oradan öğrenirim. Ararım onu, o bana cevap verir. Boyle canlı cevap veriyor bana. Ha ondan olmadı mı işte Google'dan şu şu konu nedir? Şu nedir? Her türlü şey sana söylüyor zaten.” (K1, 73)

Özellikle pandemi döneminde infodemi toplum içinde paniğe yol açtı. Sosyal medyanın milyonlarca insana çok hızlı ve kolayca ulaşabilme özelliği korona virüs, aşılar, sokağa çıkma yasakları vb. konularda büyük tartışmaların ve paniğin yaşandığı bir yer haline geldi. Doğru bilgiyi ayırt edebilmek, bilgi kirliliği içerisinde gerçeğe ulaşabilmek oldukça zordur. Üstelik bilginin yayılmasını ve paylaşılmasını sağlayan tüm sistemler belli güçlerin elinde şekillenir. Görece demokratik bir alan olan sosyal medya ve internet ise internet ve televizyon bölümünde bahsedeceğimiz gibi bilgi kirliliği yüzünden katılımcıların birçoğunun güvenini kazanamamıştır.

Binark vd. (2020, s.26)’nin yaşlıların pandemi döneminde enformasyon arayışı ve enformasyon edinme süreciyle ilgili yaptıkları araştırma sonucunda yaşlıların dijital teknolojilerle ilişkilerinin düşük olduğu ve yaşlıların edindikleri enformasyonun doğruluğundan çok fazla şüphe etmedikleri ortaya çıkmıştır. Araştırmacılar yaşlı nüfusa nitelikli enformasyon sağlamak için kapsayıcı sosyal politikalar, yerel yönetim, kamusal aktörler ve sivil toplumla senkronize çalışılması gerektiğini belirtmektedir (Binark vd., 2020, s.29).

4.6.2. Hanenin Bireyi Televizyon

Bu bölümde katılımcılara gündemi nereden takip ettikleri, televizyondan mı yoksa internetten mi izledikleri haberlere daha çok inandıkları sorulmuştur.

Katılımcıların cevapları gündemi genellikle televizyondan takip ettiklerini göstermektedir. İnternette çok fazla haber olması, haberlerin doğru olmadığını düşüncelerine sebep olmaktadır. Bazı katılımcılar televizyonda da kanala göre haberin doğruluğuna karar verse de genel olarak katılımcılar televizyonun daha güvenilir olduğuna

inanmaktalar. İnternetteki haberlerle televizyondaki haberleri kıyasladıklarında televizyonu daha güvenilir ve daha sade bir kaynak olarak gördüklerini belirtmişlerdir. İnternet birçok bilgiyi ve haberi araştırma olanağı tanısa da katılımcıların güvenini tam anlamıyla kazanamamıştır. Herkesin paylaşım yapabiliyor olması yani internetin en ayırıcı özelliği olan katılımcılığı onun daha güvensiz bulunmasına sebep olmaktadır. Öte yandan bazı katılımcılar interneti haberleri takip etmede alternatif olarak görmektedir. Katılımcıların bazıları internette görülen haberler sonrası televizyondaki bazı haberlerin doğruluğundan şüphe duyarken diğer katılımcılar bunun değişmediğini televizyondaki haberlere daha çok güvendiklerini ifade etmişlerdir. Fakat klasik medya kuramlarını hatırlarsak medya söylemek istediğini söylerken, gizlemek istediğini de sansürlemektedir. Bu da gerçeği farklı şekilde yorumlamaya, farklı şekillerde aktarmaya sebep olmaktadır.

“Televizyona daha çok inanıyorum. (...) Burada şimdi belli kanallar var. Oradan izliyoruz. Burada karışık şeyler var her türlü. Yazıyorlar onun için onlara çok güven olmuyor yani.” (K10,65)

“K: İnternette takip ederim daha çok, televizyondan da bakarım ama zamanın olmayınca telefon elinde ona bakıyorsun.

G: Televizyondan mı yoksa internette mi okuduğunuz haberlerin doğruluğuna daha çok inanıyorsunuz? Neden?

K: Şimdi internette de pek inandırıcı haberler olmuyor, yalan haber çok. Televizyonda daha inandırıcı haberler oluyor.” (K6,61)

“Çok kişi yazıyor. Çeşitli yazıyor. Burada ise seksen milyona buradan çıkıyor adam konuşuyor yani. Ne kadar yalan konuşabilir, orada da yalanlar var, burada da var. Yok değil mi? Ama işte onları mümkün olduğu kadar biz seçeceğiz.” (K1,73)

“Televizyon daha seviyeli. İnternet de bu açıdan çok fayda ve katkı sağlıyor. Ama kullanan insanların cahil olmaları bakımından verdiği güven çok daha az. Çünkü akıllarına ne geliyorsa söylüyor. Ama televizyon haberleri bazı haberleri ne yapıyor? Vermiyor bile. Niye? Süzgeçten geçiriyor onlar. Fakat internette böyle bir durum yok. Yani tam bir keşmekeş ve anarşi hâkim. Buna bir düzenleme getirilmesi lazım diye düşünüyorum.” (K8,69)

Katılımcıların bazıları ise televizyonda dinlediği haberin doğruluğunu araştırmak ya da detayına inmek için internete başvurduğunu dile getirmiştir.

İnternet kullanımının televizyon izleme sürelerinde azalmaya neden olmadığını belirten katılımcıların televizyon izlerken telefonla da meşgul olduklarını belirtmesi bazı katılımcıların televizyon izleme pratiklerinin değiştiğini göstermiştir. “Ya şimdi ara ara, televizyonda haberleri izliyorum ya diğer şeyleri seyrederken telefonla mesaj yazıyorum. Öyle arada bakıyorum televizyona.” (K22, 68)

Önceki araştırmalarda belirtildiği gibi televizyonun evdeki varlığı ve konumu değişmemiştir. Teknolojik araçlar arasındaki yerini korumaya devam etmektedir. Geçmişten farklı olarak televizyon ve internet iç içe kullanılmaktadır. Bu birlikte kullanım giderek daha da artacaktır. Binark’a göre (2015, s.10) “Geleneksel ve yeni medya ortamlarının iç içe geçtiği gündelik yaşamımızın içine gömülü olduğu yeni bir toplumsal eko-sistemde yaşamaktayız”. Televizyon gibi internet de enformasyon edinmede önemli rol oynamaktadır. Burada dikkat çekilmesi gereken önemli bir nokta dijital eşitsizliğin önemli bir boyutunun doğru enformasyona ulaşamamak ve bu durumun toplumsal eşitsizlikleri sürdürecektir. Doğru bilgiye ulaşmak, bilgiyi ayıklayabilmek sosyal medya, internet gibi katılımcı kültüre sahip bir ortamda oldukça zordur. Burada ilginç olan nokta ise katılımcıların merak ettikleri bir konuda genellikle internete başvurdıklarını ve araştırdıklarını söylemelerine rağmen gündemi ve haberleri genellikle televizyondan izlemeyi tercih etmeleri ve bunun sebebinin internetteki bilgi kirliliği olduğunu belirtmeleridir. Söz konusu haber ve gündem olduğunda katılımcıların televizyonu daha çok tercih etmesi, bunun daha pratik bir yol olması ve doğru bilgiyi ayıklayabilmek için yeterli kullanım becerisine sahip olmamaları olabilir. Televizyonda paylaşılan her haber yine aynı kanalların sitelerinde, online gazetelerde ve YouTube gibi farklı sosyal medya uygulamalarında yer almaktadır. Bu durum enformasyona erişim konusunda bir noktada sorun olduğunu göstermektedir. Bu durumun sebebi habere ulaşmak için gerekli motivasyona sahip olmamak olabileceği gibi, kullanım becerilerinin yeterli olmaması da olabilir. van Deursen ve van Dijk (2011)’ın kullanım becerileri içerisinde yer verdiği enformasyon becerileri, dijital eşitsizliklerin azaltılabilmesi açısından oldukça önemlidir.

Gençlerin gündelik hayatlarını bir parçası haline gelmiş yeni medya ortamları ve araçları yetişkin ve yaşlı kuşakların da enformasyona ulaşması, iletişim kurması vb. için oldukça önemlidir (Binark, 2015, s.10).

4.7. Motivasyonel Erişim

Bu başlık altında katılımcıların sosyal medya kullanımını dolayısıyla motivasyonel erişimlerini etkileyebileceği düşünülen konulardaki algılarına yer verilmiştir.

4.7.1. İnternet ve Sosyal Medya Algısı

İnternet ve sosyal medya ile ilgili düşünceler bu araçları kullanmayı, ne düzeyde ve nasıl kullanılacağını etkilemektedir. Katılımcıların internet ve sosyal medyaya yönelik görüşleri internetin olumlu yönleri olduğu kadar olumsuz yönleri de olduğu ve bilinçli ve doğru kullanılması gerektiği yönündedir.

İnternetin “çok güzel” bir mecra olduğunu belirten katılımcı internetin sıkıntı yaratan yönlerine de vurgu yapmaktadır:

“Vallahi bence çok güzel bir olay. İnternet de. Tabii ki onu kullanmaya da bağlı biraz. Çünkü bu sosyal medyadan bir sürü sıkıntı yaşayan insanlar var. Biz hiç yaşamadık. Ama bazen Instagram'dan bir haber çıkıyor. Ben ona inanmıyorum. WhatsApp'tan haber geliyor. Geçenlerde oldu mesela. Hemen aradım oğlumu. Anne dedi sakın tıklama. Hemen sil o mesajı. Mesaj geldi. İşte ben iş aramayan bir insanım. Bu yaşta ne iş arayacağım? İşte siz seçildiniz. Aradığınız iş işte bilmem ne kadar meblağ o kadar büyük ki. Maksat aaa deyip hemen oraya dönmek. Kim bilir ondan sonra neler olacak? Evet. Yani bu şekilde şeylere hiç girmiyorum.” (K9, kadın)

İnternetin özellikle gençler üstünde kötü etkisi olduğunu ifade eden katılımcı, internette her şeyin sergilenmesinden rahatsız olduğunu belirtmektedir “Güzel, aydınlatıcı şeyler varsa güzel ama pislikleri rezilce sergide sergiledikleri için hoşnut değilim.” (K4, kadın). Benzer şekilde K6 internetin güzel yönleri olduğunu ama internete çok fazla bağlı kalmamak gerektiğini belirtmektedir “Güzel bir şey insanları aydınlatıyor en azından. Çok fazla bağlı

kalmamak şartıyla bir şeyi olmuyor gençler ne yapıyor elinden düşürmüyor. Zamanımı ona çok fazla harcamıyorum. Eğer bir şey öğrenmek istiyorsam o zaman kullanıyorum onu.”

Olaylardan hızlıca haberdar olabilmeyi sağladığı için internet hakkında olumlu düşüncelere sahip K21, internetteki paylaşımların ise bireyler üzerinde olumsuz etki yaptığını belirtmektedir. “Çok etkiliyor her konuda. Bireysel olarak, ailesel olarak çok etkiliyor, etkilememesi de mümkün değil. Olumlu yanları var olumsuz yanları daha çok. Mesela değişik değişik paylaşımlar oluyor, ister istemez ona bakıyorsun, izliyorsun, takip ediyorsun o şey bir şekilde uçurumun kenarına getirebiliyor. Böyle bir durum var yani o kadarını söyleyeyim.” (K21, erkek)

4.7.1.1. *İnternet ve sosyal medyanın iki yüzü*

60 yaş üstü katılımcılar internet ve sosyal medyanın olmadığı dönemlerde yaşamış farklı türlü haberleşme pratiklerini deneyimlemişlerdir. Geçmişten bugüne mektup gönderme, postane aracılığı ile arama yapabilme, tuşlu telefon ve sonrasında internet ve akıllı telefon gibi iletişim yöntem ve araçlarının hemen hepsini kullanan katılımcılar internetin çok büyük bir kolaylık olduğunu, dünyadan haberdar olmalarını sağladığını belirtmektedirler. Özellikle çocukları uzakta olan katılımcılar görüntülü görüşme sayesinde mutlu olduklarını ifade etmektedirler. Öte yandan sosyal medyanın ve internetin olmadığı dönemlerdeki komşuluk ve arkadaşlık ilişkilerinin, yüz yüze görüşmelerin daha fazla olduğunu, internetin bu görüşmeleri bitirdiğini, eski ilişkilerin çok daha güzel olduğunu belirtmişlerdir. İnsanların bir araya geldiklerinde bile sürekli telefonla meşgul olduklarını ve dolayısıyla yüz yüze görüşmelerin biçim değiştirdiğini, bundan rahatsız olduklarını belirtmişlerdir.

Katılımcıların büyük bir kısmı bilgi iletişim teknolojilerinin olmadığı dönem ile artık yaygınlaşmış bir şekilde kullanıldığı günümüzü kıyasladıklarında eski dönemlerdeki toplumsal ilişkilerinin daha güzel ve daha samimi olduğunu dile getirmektedir.

“Güzelliği size önce diyeyim. O zaman çok daha güzeldi. Komşuluk ilişkileri de belki de evlatlarla olan da. Onlar da alıyor eline. Bazen diyorum onlara hop hop. Yani bence tamam teknoloji ilerledi ama bence eski olsa çok daha güzeldi.” (K5,67)

“Yani o zaman daha çok aileler birbirleriyle görüşüyorduk, oturuyorduk, sohbet ediyorduk. Şimdi daha az oluyor bazı ailelerde. (...) Ya tabii ki her yerden haberim var. İstedğin anda çocuğunla yüz yüze görüşebiliyorsun yüz yüze dedim işte görüntülü görüşebiliyorsun işte telefonla şeyle yazışıyorsun. Yani tabii ki o yönden şeyleri var. (...) Daha sık görüşüyoruz. Görüntülü görüşebiliyoruz istediğimiz zaman. Rahatsız etmek istemediğimiz zaman da WhatsApp’tan yazıyoruz. Uyuyor musun? Uyanık mısın falan? (Gülerek)” (K10,65)

“Şimdi nasıl önceden daha samimiyet vardı. Bunlar çıktıktan sonra insan kendi kendine yaşıyor. Samimiyet vardı, herkes kendi hayatına çekildi şimdi.” (K6,61)

“İstedğim gibi ben kablolu telefon tabii kullanıyordum. Bir kere görüntü yok. Aradığın zaman cevap alamadığın zaman şüpheye düşüyorsun. Acaba evde mi yoktu? Yoksa bir şey mi oldu? Ama şimdi akıllı telefonlar pat açıyorsun, telefon yanında çocuğunun. Cevap veriyor hemen cevabını alıyorsun. Görüntülü konuşabiliyorsun. Sosyal medya gerçekten çok iyi. Ama güzel kullanın. Benim hiç hoşuma gitmeyen, hiç sevmediğim bunu bulanı var, bulamayanı var. Otellere gidiliyor. Yemekler atılıyor. Yani yazık insanlara. Görüyorlar, heves ediyorlar. Gerçekten orası bence çok kötü. Yapmasalar çok iyi olur. Bak benim çocuklarım da gezerler, giderler bilmem ne. Asla kızım asla kullanmaz. Yemek görüntüsünü asla atmazlar. Heves eden insanlar olur. Hele bu zamanda o kadar pahalılık var ki. Çocukları olanlar televizyonlarda seyrediyoruz. Ne kadar sıkıntı yaşıyorlar? Bence bunları yapmamalılar. Öbür türlü de çok iyi. Yani o şekilde kullanırlarsa efendim çocuğunu görüyorsun, büyümesini takip edebiliyorsun. İstedğin zaman konuşabiliyorsun. Arkadaşınla öyle. Gittiği yerden mesela arkadaşım bana yaylaya gidiyor. Görüntü atıyor. Aaa ne kadar güzelmış. Ne kadar değişmiş diye biliyorum. Yemek haricinde çok iyi.” (K9,68)

Diğer katılımcıların aksine başka bir katılımcı ise akıllı telefonların kullanılmaya başlanmasıyla çevresiyle daha fazla toplanmaya, görüşmeye başladıklarını düşünmektedir.

“Oldu. Bu şeye kadar, bu pandemiye kadar çok iyi oldu. Çünkü bir tanesi atıyordu falan yere gidiyoruz. Geliyor musun falan diye. Yani birbirini telefonla, kablolu telefonla aramadan çok çok güzel haberleşebiliyorduk. Aynı yere gidebiliyorduk. Fakat pandemiden sonra bu iş tamamen bitti(gülerek).” (K9,68)

İki dönemi saygı üzerinden değerlendiren bir diğer katılımcı, iki dönemi kıyasladığında sosyal medya kullanımının insanların ilişkilerindeki saygının azaldığını ifade etmektedir.

“Bağlılık vardı, oturmak vardı, sohbet vardı, saygı vardı. En başta saygı vardı, şimdi karışma diye. Herkes annesine, babasına saygısızca davranıyor. İsterim, yaparım diye bir çıkışlar var. Saygısızlık var.” (K6, 61)

4.7.1.2. Sosyal medya kullanımına dair endişeler

Katılımcıların akıllı telefon ve sosyal medya kullanırken endişe duydukları konular, sosyal medya algılarını ve bu araçları kullanım biçimlerini de etkileyebilmektedir. Bu endişeleri öğrenmek katılımcıların sosyal medya kullanımlarındaki farklılıkları anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Sosyal medya kullanırken genel ahlaki kurallara uymayan görüntü ve videoların çok kolay ulaşılabilir olmasından ve hatta bu videolara izlemek istenmediğinde bile tanık olmak zorunda kalmaktan şikayetçi bir katılımcı durumu şu şekilde ifade etmektedir:

“Endişe duyduğum konu, çocukların çok pisliklere maruz kaldığı, her şeyi seyredebilecekleri bir konumda olmuş. (...) ulaşabilmelerine gerek yok yavrum, önüne düşüyor ister istemez. Mecburen tanık oluyorsun olaylara. Bu da insanları çok rezilce hayatlarını çocuklara, insanlara gösteriyorlar. Rahatsız edici bir durum. Güzel, aydınlatıcı şeyler varsa güzel ama pislikleri rezilce sergide sergiledikleri için hoşnut değilim.” (K4,67, ev kadını)

Katılımcıların endişe duydukları bir diğer konu ise özellikle güncel siyaset konusunda insanların birbirine hakaret etmesi, kendi fikirlerini empoze etmeye çalışmasıdır. Bu durumdan sosyal medya kullanımında rahatsız olmaktadır. Kullanıcıları da katılımcı ve bilgi üretici olabildiği için görece daha demokratik alan imkânı sağladığı düşünülen internet ortamında demokrasinin her zaman olmadığı ve kullanıcıların bundan rahatsız olduğu görülmektedir.

“yav sosyal medyada bazı şeyler yani böyle siyasi olarak çirkef kelimeler kullanılıyor, bunlara sinirleniyorum zaten bazılarını çıkarttım telefonda yani onlara cevap verecesin olmuyor vermesen olmuyor. Bu siyasi olarak sosyal medyayı kullanıp da yani böyle kendinin fikirlerinin

dışındakileri küçümseyen kişilerle ben muhatap olmuyorum yani. Herkesin fikrine saygılı olması lazım.” (K22, 68,)

“Şu şimdi sosyal medyada bir defa insanlar demokrasiyi çoğulcu anlayışı bir defa özümleyebilmiş değiller. Sürekli dayatmada bulunuyorlar. (...) Sizin düşüncenizin doğru olma ihtimali olduğu gibi karşınızdaki insanların da düşüncelerinin de doğru olma ihtimali var. Mutlak doğru olan Allah'ın gönderdiği vahiydir. Bunun dışında insan düşüncesinin ürünü olan her şey tartışılır. Lütfen dayatma yapmayınız. Karşı tarafın düşüncesine saygı gösteriniz. Eleştirsinler sizi. Siz de eleştirin ve doğruyu bulmaya çalışın. Bu noktada insanların çok büyük bir yanlış içerisinde olduklarını görüyorum. Mesela siz bir siyasi partiye oy verebilirsiniz. Desteklemediğiniz, karşı çıktığınız başka partiler de olabilir. Ama onlarda hain değiller. Sizin düşüncenize katılmıyorlar diye onlar hain değil. Onları o şekilde suçlamak o şekilde onların aleyhinde görüşler beyan etmek çok yanlış diye düşünüyorum.” (K8, 69)

Dördüncü düzey eşitsizliklerin varlığının tartışılacağı başlıkta da bahsedileceği gibi siyasetle ilgili paylaşımlar bazı kullanıcıların bu duruma katlanamamasına ve o platformu kullanmayı bırakmasına sebep olabilmektedir. Ayrıca sosyal medyada arkadaşlıktan çıkarma sebeplerinden biri de söz konusu kişilerin siyasi fikirlerini dayatmalarıdır.

Bir diğer endişe sebebi de siber dolandırıcılıktır.

“İnterneti kullanırken en çok korktuğum hatta bakanlık bile şey yapıyor işte hâkim, savcı gibi mesajlar. Ben ondan korkuyorum. Yani bir dolandırıcının eline düşerim. Şu kadar işte hediye kazandınız bana diyo bilmem ne onu reddediyorum. Anlıyorum ki bu üçkağıttır. Çünkü benim iyiliğim için bana, beni kimse aramaz. İlla ki kendisi için beni arar.” (K1,73, emekli)

Bazı katılımcılar ise yanlış bir şey yapmamak için bilmediği sitelere girmemekte ve bilmedikleri sosyal medya uygulamalarını kullanmamaktadırlar.

“Ya bilmediğim yerlere girmemek. Girmiyorum. Onun için çok endişe yapmıyorum yani. Yanlış bir şey yaparsam da (güler).” (K10,65, Ev kadını)

“Ya ben yanlış bir şey yapmaktan çok korkuyorum.Yani çünkü o kadar çok şey geliyor ki o konuda. Uyarı geliyor ki. İşte şunu yapmayın, bunu yapmayın, şunu yapmayın, bunu yapmayın. Ben bunlara bazılarına dikkat ediyorum. Yanlış bir şey yapabilirim, yanlış bir şey atabilirim, sonra başıma iş açılabilir. Yani onun için o tür şeylere hiç girmiyorum, girmemeye çalışıyorum, girmiyorum zaten. Öyle bir şey yapmıyorum yani. Genelde.” (K7, 69, emekli)

Memurluk yaptığı dönemde bilgisayar kullanmayı öğrenen K6, sosyal medyada tehlikeli olabilecek yerlere girmediği için bir sorun yaşamadığını ve endişe duymadığını belirtmiştir, “Bir yere girmedikten sonra endişelenecek bir şey olmuyor. Saçma sapan bir yerlere girmedikten sonra. Bu zamana kadar karşılaşmadım.” (K6, 61)

Katılımcılara sosyal medya hesaplarındaki kullanıcı isimlerinin kendilerine mi ait olduğu yoksa anonim mi olduğu sorulmuştur. Katılımcıların hepsi sosyal medya hesaplarını kendi isimleriyle kullanmaktadır. Sadece bir katılımcı kullandığı bir uygulamayı kızının hesabından kullandığını belirtmiştir. Dolayısıyla katılımcıların kim olduklarını gizleme gibi bir endişeleri olmadığı görülmektedir.

Verilerinin, bilgilerinin çalınmasından ve dolandırılmaktan korkan katılımcıların ne gibi önlemler aldığı konusunda pek fazla önlem almadıkları, bunun yerine bilmedikleri sitelere girmedikleri, bilmedikleri şeylere tıklamadıkları görülmüştür. Bazı katılımcılar bu yüzden sosyal medya ve interneti çok da fazla kullanmadıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların birçoğu telefonla arayan dolandırıcılardan şikâyet etmektedir. Bir katılımcı çocuklarıyla tehdit edilerek korktuğu için dolandırıcıya parasını teslim ettiğini belirtmiştir. Başka bir katılımcı ise Facebook’ta arkadaşının adıyla hesap açan birinin arkadaşı olmadığını son anda fark ettiğini ve bilgileri yazmaktan vazgeçtiğini belirtmiştir: “O şeyi yaşadım ben. Yaşadım ve çok erken toparladım. (Daha önce arkadaşı gibi yazılmasından bahsediyor.)... Ondan sonra da bi daha hiç kimsenin yazdığı şeye cevap vermedim, tanımadıktan sonra. Asla.” (K2, 62).

Telefonuna gelen mesajla panik olan bir diğer katılımcı hukukçu arkadaşlarına danışarak gerçeği anlamıştır:

K: Yani şöyle zaman zaman bir iki şeyim oldu öyle. Mesela bir tane de oldu ki işte dosyanız adliyeye sevk edildi. Falan bir bu robot süpürge almıştım. Yani hemen onun akabinde. Bilmem hangi şeye da..

A: Mail, mesaj gibi bir şey mi geldi?

K: Mesaj, mesaj olarak geldi. Tabii ister istemez tabi büyük bir panik Allah Allah. Ne mahkemesi? Biz mahkemeye hiç gitmemiş adamlarız. Onları biz avukat şeyler var. Arkadaşlarımız var. Onlarla konuştuk. Şöyle dediler. Bazı telefonlar geliyor bize. Gelir bize

mesela numarasını bilmiyoruz. Diyor sakın açmayın. Konuşmayın efendim sana söyleyeyim. bunlar kötü niyetlidir. İşte şudur budur. İşte kimi hâkim, ben savcıyım işte bilmem neyim falan onlar bize devamlı söylenir. Onun için o şeylere çok dikkat ederiz.

Katılımcılar bir dolandırıcıya kanıp dolandırılmasalar da mesaj ve arama yoluyla rahatsız edildiklerini belirtmişler. Bazı katılımcılar dolandırılmaktan korktuğu için sosyal medya kullanımını sınırlamaktadır. Örneğin 96 yaşındaki katılımcı dolandırılmaktan korktuğu için mesajlarına cevap vermeyip sadece mesajları okuyup uygulamalardan çıktığını belirtmiştir. İnternet bankacılığı bölümünde göreceğimiz gibi katılımcıların hemen hepsi mobil bankacılık kullanmaktan çekinmektedirler.

Katılımcıların sosyal medyaya dair hem olumlu hem de olumsuz görüşleri vardır. İnternetin uzakları yakın eden iletişim yönünü ve her şeyden haberdar olabilmelerini sağlayan enformasyona ulaşımı internet ortamının olumlu yönü olarak görürken; her şeyin paylaşılması konusunda ahlaki endişeler taşımakta, aşırıya giden siyasi tartışmalardan rahatsız olmaktadır. Ayrıca katılımcılar internet ve sosyal medyanın çevrim içi iletişim imkânı sağlarken bir yandan da yüz yüze ilişkileri olumsuz etkilediğini belirtmektedir. Katılımcıların internet ve sosyal medya kullanırken en çok endişelendikleri şeylerden biri ise dolandırılmaktır. Öyle ki dolandırılma korkusu internet ve sosyal medyanın “derinliklerine” inmelerine engel olabilmektedir. Dolandırılma korkusu kullanıcıların daha iyi internet ve sosyal medya kullanmalarının önüne geçerken dijital eşitsizlik kullanım becerileri ve kullanım bilgisi ekseninde derinleşmektedir. Dolandırılma korkusu kullanım becerisinin artırılmasının önünde bir engeldir, fakat bu durumun altında bir enformasyon eksikliği de yatmaktadır. Dolandırılma korkusunun önüne geçecek internet ve sosyal medya/ veri güvenliği bilgisinden mahrum kalmak bu korkunun büyümesine sebep olabilmektedir.

4.7.2. Gözetlenme korkusu

Günümüzde internet ve sosyal medya her ne kadar görece demokratik bir ortam sunsa da şirketlerin veya hükümetlerin kullanıcıları denetlediği ya da verilerini kullanabildiği bir ortamdır. Üstelik bu gözetlenme durumuna internet kullanıcıları bilinçli ya da bilinçsizce ama gönüllü olarak katılmaktadır. Panoptikon kavramı Bentham’ın hapishane modeline

dayanmaktadır. Bu modelde hücredeki kişiler her açıdan gözetlenebilecek şekilde konumlandırılmıştır, böylece sürekli gözetlendiklerini bilerek ona göre davranacaklardır. Akıllı telefon ve internetle bu gözetim kültürüne katkı sağlamakta, her an nerede olduğumuzu, ne yaptığımızı paylaşmaktayız. Bu bölümde katılımcıların böyle bir gözetlenme duygusu yaşayıp yaşamadığı, gözetlenme duygusunun sosyal medya kullanmaları üzerinde bir etkisi olup olmadığı anlaşılmaya çalışılmıştır.

Bazı katılımcılar internette paylaşım yaparken gözetlenir gibi hissettiğini ve bu durumdan tedirginlik duyduğunu; bazıları ise gözetlenecek bir durumları olmadığını, söyleyemeyeceği bir şeyi zaten sosyal medya platformlarında ifade etmediklerini belirtmektedirler. Burada dikkat çeken nokta ise gözetlenme tedirginliği yaşamadığını ifade eden katılımcıların aslında tedirgin olacakları konularda oto sansür uygulamalarıdır. Bu durum ayırıcı özelliği katılımcı kültür olan sosyal medyanın demokratik ve özgür görüntüsüne gölge düşürmektedir.

“Yapmam, yazmadığım için öyle bir şey hissetmiyorum.” (K4, 67)

A: WhatsApp’ı, Google’u falan kastediyorum. Bunları kullanırken gözetleniyor gibi hissediyor musunuz?

K: Hissediyorum tabii

A: Bu durum güvensizlik hissiyatı oluşturuyor mu sizde?

K: Evet, evet, evet evet. Zaten olmazsa kullanırdım oni. (...) Endişeleniyorum. Ona göre yazıyorum.” (K1,73, erkek)”

“Şimdi bakın,bak bir şey söyleyeyim sana. Şu anda yeni parti kuran bir arkadaş var. (...) Zaman zaman telefonda görüşürdük. K8 abi. K8 abi beni dinliyorlar. Kardeşim seni dinliyorlarsa o senin problemin. Beni ne alakadar eder? Geçin. Dinlesinler. Yani ben yok dinleniyormuş bir başkası tarafından gözetleniyorum. Kendimi baskı altında hissediyorum. Hiç. Ben dedim ya sana dedim. Hep açık ve net. Niye? Çünkü ben Allah'a, vatan, millet, bayrak konusunda taviz vermeyen bir düşüncenin mensubuyum. Ben takip edilsem ne olur? Daha iyi olur. Beni anlat.” (K8,69)

Öte yandan bir diğer gözetlenme durumu ise kapitalizme hizmet etmekte, veriler reklamlar için kullanılmaktadır. Zuboff’a göre (2019, s.16) insan deneyimlerinden

davranışsal veriler elde edilerek ücretsiz bir hammadde olarak kullanılmaktadır, gözetim kapitalistleri gelecekteki davranışları elde ettiği verilerden hesaplayarak zenginleşmiştir. Ses, kişilik ve duygular kullanılarak öngörülebilir davranışlar belirlenir ve aynı zamanda ikna yöntemi de uygulanmaktadır (Zuboff, 2019, s.17).

Geçmişte veri güvenliği, verilerin çalınması ve şirketlere satılması, gözetlenme gibi konularda ortaya çıkan skandallar sosyal medya kullanıcılarını etkilemiştir. Bu bölümde katılımcıların gözetlenme endişesi taşıyıp taşımadığı ve bu durumun yeni medya araçları kullanımlarını nasıl etkilediği anlaşılmaya çalışılmıştır.

Günlük hayatta konuşurken bahsettiği hastalıkların, yemeklerin daha sonra telefonunda reklam olarak önüne çıktığını belirten K6 bu durumun onu rahatsız etmediğini belirtmektedir. “Yoo, yoo ben öyle fazla şeylere girmiyorum. Bir mesaj farz et onun ne zararı olur ki? Yok öyle bir şeyim hiç olmuyor, korkmuyorum ki. Zaten olsa ne olur? Konuşulan şeyler akıllı telefona yansıyor, onu çözdüm. Diyelim yemek konuştum, onun yemek tarifini veriyor. Her gün bilgi veriyor, hastalık konuşuyorsun çıkıyor.” (K6,61)

K9 ise yazışmalarının daha sonra başkasının eline geçip okunması veya mesajlarının bir başkası tarafından izlenmesi konusunda tedirginlik yaşamaktadır. Fikirlerini ifade etme yolu olarak konuşmayı tercih ettiğini belirten K9 telefon konuşmalarının da dinleniyor olabileceği konusunda tedirgin olmaktadır.

“Başkasının duymayacağı şeyi yazma. Telefonun birinin eline geçer diye. (...) Güvenemiyorsun işte. Kesinlikle. Ben telefonumdan yazışmaları silmediğim için hani telefonuma birisi bakarsa başkasının duymaması gereken şeyleri yazmış olabilirim düşüncesiyle tedirgin olurum. (...) : Ben fikirlerimi telefonda ifade ederim. Dinleniyor olabilir diye bir kere çok çok özele girmem. Girmem. Hiç girmem.” (K9,)

K7 sosyal medya kullanırken hissettiği tedirginliğin bir dönem doktora gidebilecek boyuta vardığını belirtmiştir.

“Ya şimdi hissediyorum da. Yani bir de diyorum ki şey hani ya yok öyle. Yani şimdi bir ara evet işte o doktorlara kadar gidebilecek bir evham yarattım kendimde. Ama şu anda çok şükür yani gayet iyiyim. Öyle bir şey yapmıyorum. Ama işte böyle pat pat pat düşüyor ya hani şunu

yapmayın, şöyle olursunuz, bak bunu yapmayın, böyle olursunuz. İşte orada biraz tedirgin oluyorum. Ama ben zaten o yapmayın dedikleri hiçbir şeyi asla yapmıyorum. Bilmediğim hiçbir şeye asla girmiyorum. (...) (K7,69)

Görüldüğü gibi gözetlenme korkusu bazı katılımcıların internet ve sosyal medya kullanımlarını etkilerken, bazı katılımcılar ise bu durum üstünde durmamakta, dinlendiklerinde ortaya çıkacak yanlış bir şeylerinin olmadıklarını belirtmektedirler. Oysa veri güvenliği günümüzün en büyük sorunlarından biridir. Veri güvenliğinin sağlanması bireylerin en temel haklarından biri olmalıyken, çeşitli uygulamalar aracılığıyla verilerimizin paylaşılmasını kabul etmekteyiz. Kapitalizmin gözetiminin yanında iktidar ve hatta halk gözetimi de internet ve sosyal medya kullanımını, paylaşımlarını etkilemektedir. Sosyal medya içinde yapılan her paylaşım, çevrimiçi mahallemizde yaşayanların gözlerini hayatımıza çekmektedir. Baskı altında hissettirmeyen, “ben takip edilsem ne olur?” denilen, kimseye zararı olmayan paylaşımlar ise bireyin içinde yaşadığı toplumun normlarına ve kutsal değerlerine göre şekillenmektedir. Bireylerin habitusu bu noktada devreye girer ve çevrim dışında olduğu gibi çevrim içi hayatlarını da şekillendirir.

4.7.3. Katılımcıların Yaşlılıkla İlgili Düşünceleri

Bu araştırmada 60 yaş üstü bireylerin internet kullanımlarındaki motivasyon engelini her yönden anlayabilmek amaçlandığı için yaşlılıkla ilgili fikirleri de sorulmuştur. Katılımcıların yaşlılık algıları, ilerleyen yaşlarda sosyal hayattan kopmamak, yenilikleri takip etmek gibi konularda yaşı bir engel olarak görüp görmedikleri oldukça önemlidir. Katılımcılara ilk olarak yaşlılıkla ilgili genel fikirleri soruldu. Katılımcıların bir kısmı yaşlılıkla ilgili olumsuz düşüncelere sahipken bir kısmı da yaşlılığı bir engel olarak görmemekte; fakat ilerleyen sorularda yaşlılığı bir engel olarak görmeseler bile “Bu yaşta bu kadar yeter”, “Tamam, artık almıyor”, “Daha genç olsaydım yapardım.” gibi ifadeleri kullandıkları fark edilmiştir.

Bir katılımcı “Valla yaşlılıkla ilgili, kendimi yaşlı hissetmiyorum yani.” (K22, 68) derken başka bir katılımcı yaşlılıkla ilgili düşüncesi sorulduğunda takma dişlerini çıkartıp “daha ne diyim?” (K23, 68, erkek) demiştir.

Yaşlılıkla ilgili bir diğer soru ise yaşlılığın yenilikleri uyum sağlama konusunda bir dezavantaj olarak görülüp görülmemesidir.

Katılımcılardan biri ileri yaşı yeniliklere uyum sağlama konusunda bir dezavantaj olarak görmediğini ifade etse bile aynı zamanda “Yok ben bunu bu yaşta yapamam.” ifadesini kullanması yaşlılık algısının motivasyonel erişim üzerindeki olumsuz etkisini göstermektedir.

“Yeniliklere uyum hoşuma giden bir yenilikse benim için yaşıma hiç aklıma bile gelmez. Yani ben şu anda kendimi diyelim altmış dokuz. Altmış dokuz yaşında gibi bile hissetmiyorum eğer bir şeyden çok mutluyum, sağlıklıysam. Ha yok ben gencim sanki. Öyle gibi bir insan kendini şey yapıyor. Hani bir yerim ağrımadı, rahatsız olmadığı sürece onun farkına varmıyorsun. Yo ben böyle çok istediğim bir şey olursa ona uyum sağlarım yani. (...) . Genel olarak yani benim yaşıma uymayacak bir şeyse, kaldıramayacağım bir şeyse, hayır ben onu yapmam derim yani. Yok ben bu yaşta bunu yapamam diyebilirim. Yani yapamam, yapsam da ondan zevk almam diyebilirim ama yani.” (K7,69)

Kendisini yaşlı hissetmeyen başka bir katılımcı yaşlılığın yeniliklere uyum sağlama konusunda bir engel olmadığını belirtmiştir: “uygun tabi ya yaşlılık yenilikleri öğrenmek yaşlı için bir şey değil ki yani, basit basit daha fazla ilgileniyorsun yeniliklerle. Çünkü eskiye yönelik baktığında bu yenilikler insanı daha fazla itiyor şeye, sosyal medyaya.” (68, lise, erkek).

Bununla birlikte yaşlanma ile ortaya çıkan fiziksel rahatsızlıkların da birer dezavantaj olabileceği katılımcılar tarafından ifade edilmiştir:

“Ya benim şu anda hani bu yaşıyım diye bir şey hani rahatsız olduğum için tamam yapamayacağım, mesela gezmeye gitmek istiyoruz. Yurt dışında kızım ile birlikte gezmek

istiyoruz falan diyorum ki nasıl gidiyoruz? Ben ayaklarım rahatsız, ben gidemem ki diyorum. Yani orada diyorum sorun çıkarırım. Yani öyle şeyleri düşünerek kendimi geri attığım şeyler var. Ama sağlığım ve sıhhatim açısından. Halbuki bayılıyorum.” (K7,69)

“Yani bir kere sosyalleşemiyorsun çok fazla. Kendini istemeden de olsa kısıtlamış oluyorsun. Ağrılarından dolayı. Canın istemediğinden dolayı. Mesela ben iş yaparken işte şu arkadaşımı arayacağım diyorum. Aramam gerekiyor diyorum. Ama işim bittiği zaman ben onu unutuyorum(gülerek). Hatta ben alzheimer olabilirim diye doktora bile gittim.” (K9,69)

Katılımcılara iletişim teknolojileri kullanımında daha genç yaştakilere göre dezavantajlı olup olmadıkları, gençlerin bu teknolojileri kullanırken onlardan daha şanslı olup olmadığı konusunda neler düşündüğü sorulmuştur. Katılımcıların çoğu gençlerin onlara göre daha avantajlı olduğunu, bu teknolojileri geç öğrendikleri için kendilerinin daha çok zorlandıklarını ifade etmişlerdir.

“Yani onların daha iyi kullanıyorlar. Daha çok kullanıyorlar. Daha eğitici, öğretici kullanıyorlar. Biz o kadar kullanamıyoruz tabii ki.” (K10,65)

“Yaşlının gençlere ayak uyduracak diye bir konumda olacağı imkânsız. Gençlikle yaşlılık bir değil. Gençlikler önde koşarak gider. Biz geriden yavaş yavaş gideriz. İmkânsız.” (K4,67)

Bir katılımcı teknolojiyi kullanma konusunda gençlerin yaşlılara göre daha aktif ve yatkın olduğunu ifade etmekle birlikte gençlerin zaman yönetimi ile ilgili yaşayacağı problemleri onlar için dezavantaj olarak görmektedir. “Yani bu manada eğer bunu kullanırlarsa faydalı olur. Zamanlarını boşa harcamamış olurlar. Tam tersine mesela ne öğrenci midir? Bunu o şekilde kullanmalı. Lüzumsuz işlerle vakit geçirmeden ve bunu kullanmalı.” (K8).

Etraftaki insanlardan bu şekilde tepkiler alıp almadıkları konusunda ise genellikle böyle tepkiler almadıklarını ama böyle tepkiler alan insanlar olduğunu, bunu da düşündüklerini ifade etmişlerdir.

“Var o tarzda öyle şeyler de var ama çok az. Çünkü toplum gayri ekseriyetle bunu kullanılır vaziyete gelince seni suçlamazlar daha. Yani ayıplanmazsın yani. Ha dışlanmazsın yani evet. Çünkü herkes aynı köprüden geçiyor. Evet.” (K8, 69)

“Yok yok öyle bir şey diyen olmazdı.” (K1,73)

“Yok, yok yok. Çocuklar hiç öyle bir şey demedi. Ben bazen çekiniyorum. Bir şey sormaya yani şey aklıma geldiği zaman. Onlar diyorlar bilmediğin bir şeyi bize sorabilirsin.” (K2,62)

Literatür kısmında da belirtildiği gibi yaşlı ayrımcılığı yaygınlaştığında toplumun yaşlıya bakış açısı da o ekseninde şekillenmektedir. Katılımcıların çoğunluğunun aile ve çevresinden olumsuz tepkiler almaması ve destekleyici olmaları internet ve sosyal medya kullanımları için oldukça önemlidir. Fakat öte yandan sosyal medyada ageismın kendini çok sık gösterdiği, insanların olumsuz yorumlarla, belli uygulamaları belli yaş gruplarına aitmiş gibi etiketlediği de unutulmamalıdır. Eşitsizlik ve ayrımcılık çevrimiçi ortamda da yeniden üretilmektedir. Türkoğlu ve Odabaş (2020) Covid-19 pandemisinde 65 yaş ve üzeri yaşlı bireylere gelen eve çıkma yasağı sonrasında #evdekal etiketiyle Twitter’da atılan tweetleri analiz etmiş ve yasağa uymayan kişilerin “yaramaz amcalar” olarak nitelendirildiğini ortaya koymuştur. Çevrimiçi ortam bireylerin “yaramaz amcalar” etiketiyle kitlesel iletişim altında açıkça hedef gösterilmesine sebep olmuştur. Bu etiketlerde “günah keçisi yoksul işçi sınıfı” iken üst ve orta sınıf etiketlerinden kaçınılmıştır (Türkoğlu ve Odabaş, 2020, s.4), bu araştırmada toplumsal eşitsizlikler yaş ve sınıf eksenli olarak kendini göstermiştir. Yine aynı dönemde sosyal medyada yayılan bazı videolarda gençlerin sokakta 65 yaş üzeri kişileri gördüklerinde videoya alarak yaşlı bireyin sokağa çıkma yasağına uymadığını, evden kaçtığını rencide edici kelimeler kullanarak paylaşıldığı görülmüştür. Üstelik yeni medya araçlarını yetkin şekilde kullanamayan kişiler aynı mecrada söz sahibi değildirler (Gökalp ve Sütüoğlu, 2021, s.39) Oysa dışarı çıkan bazı yaşlıların yalnız yaşadığı ve internet kullanmayı bilemeyeceği düşünüldüğünde fatura ödeme, alışveriş yapma vb. ve çevrim içi ortamda hakkını savunabilme gibi konularda aynı fırsata sahip olmadıkları düşünüldüğünde dijital eşitsizliklerin derin bir görüntüsü tekrar ortaya çıkmaktadır.

4.7.4. İletişim teknolojilerinde karşılaşılan sorunlar ve yardım alabilme

Bu bölümde katılımcıların iletişim teknolojileri kullanımında karşılaştıkları sorunları nasıl çözdükleri, yardım istemeleri gerektiğinde kimlerden çekinmeden yardım aldıklarına yer verilmiştir. İletişim teknolojilerini kullanırken çekinmeden yardım alabilecekleri birilerinin olması kullanıcıların motivasyonunu ve öğrenme isteğini artırmaktadır.

Katılımcıların çoğu bir sorunla karşılaştığında çocuklarına sorduklarını ve çekinmeden yardım aldıklarını ifade etmiştir. Bazı katılımcılar arkadaşları ve komşularından da yardım istemektedir. “Oğlumdan yardım istiyorum, kızımdan, torunumdan çözüyorum” (K4, 67). 69 yaşındaki K9 sadece çocuklarından yardım almaktadır. “Benim çocuklarım. Başkasından yardım istemiyorum kesinlikle. Gelinlerim, çocuklarım.” 73 yaşındaki başka bir katılımcı ise telefon kullanımında bir sorunla karşılaştığında ilk olarak torunlarına ve çocuklarına, sonra arkadaşlarına danıştığını danışacak kimseyi bulamazsa telefon bayisine gittiğini belirtmiştir.

“Şimdi bunu bu yardımı tabi tanıdığım kişilerde. Ha bir şey yapacağım da tanıdığım kişiyi de bulamadım. Giderim bu bir telefon bayisine. Derim kızım bu böyle böyle bir durum, habunu, bunu ayarla ver bana yahut bunu böyle yapmak istiyorum.” (K1, 73)

K8 de benzer şekilde telefon ve internet kullanımında bir sorunla karşılaştığında çekinmeden herkese sorabildiğini ifade etmiştir.

K: Hemen soruyoruz bilenlere, çocuklara.

G: Genellikle kimden çekinmeden yardım alırsınız?

K: Herkese. Benim şöyle bir yapım var. Hiç kimseden çekinmem. Yani düşüncemi çok rahat ifade ederim. (K8, 69)

K2 telefonda bir sorunla karşılaştığında, bir yere girip girmeme konusunda emin olamadığında genellikle çocuklarından yardım almaktadır.

“Mesela oğluma sorarım yani bu nasıl oluyor? Eşime çok ondan şey yapmıyor, internette pek anlamadığı için. Ona sorarım veya kızlarıma sorarım. Evet onlardan yardım isterim ki gireyim mi girmeyeyim mi?” (K2, 62)

K2 arada sırada yardım alırken çocuklarının “Yani ne bileyim yanlış bir şey yaptı da acaba annem anlamıyor mu?” diye düşünmesinden çekinmektedir.

Akıllı telefon kullanmadan önce bilgisayar kullanmayı bilen K6 çok fazla sorunla karşılaşmadığını, karşılaştığında çocuklarından yardım aldığını belirtmiştir. “Bilmem, bir

sorunla karşılaşmadım. Soruyordum. Çocuklarımdan alıyordum, oğlumdan. Zaten o kadar zor bir şey değil. Biz bilgisayarı öğrendiğimiz için aynı.” (K6, 62)

Katılımcılar çoğunlukla akıllı telefon ve uygulamalarını kullanmakta zorlandığı noktada etrafından çekinmeden yardım istemektedirler.

“Yani dediğim gibi Face'e giriyorum. Şeye giriyorum işte. Instagram'a giriyorum. (...) Onları YouTube'a giriyorum. İstedğim bir şey, aradığım bir şey. Hani aklımda olan bir şey olursa onu arayıp bulabiliyorum yani. Her şeyi değil de bazılarını. Daha çok yani başkaları olmasa ben daha çok ilerletirim de işi atıyoruz başkasının üzerine. O yapıyor (gülerek). (...) Ha şunu yap diyorum o yapıyor ben uğraşmıyorum.” (K10, 65, ev kadını)

“(...) Resim çekiyoruz. Ben bunu göndereceğim. Onları bilmiyordum bak. Bazı şeyleri hiç yapamıyordum. Ama oğlum yanımda olup sürekli sen şimdi bana sürekli hatırlat oğlum diyorum. Bak ben bunu yapmam lazım, yapamıyorum. O fotoğrafı gönderemiyorum. Oradan alıp. Onu bana birkaç kere gönderdikten sonra ben sonra kendi kendime de bir denemeye başladım. Ya hiç yapamadığım şeyleri yapmaya başladım. Yani o aklımda kaldı. Onu o kadar mutlu oluyorum ki hemen oğluma diyorum ki Serdar ben bak öğrendim bunu yapıyorum. O da çok mutlu oluyor.” (K7, 69, öğretmen)

Çocukları uzakta yaşayan, telefon kullanımıyla ilgili bir sorunla karşılaştığında gündüz gelen yardımcısından yardım talep eden 96 yaşındaki K12 ile görüşme yapıldıktan sonra katılımcı araştırmacıya telefonunda bazı şeyleri (arama yaparken kişi isminin baş harfini yazarak hızlıca ulaşmak gibi) nasıl kullanabileceğini sormuş, araştırmacı defalarca gösterdikten sonra birlikte denemişler ve sonrasında unutmamak için nasıl yapıldığını defterine not etmiştir. Sonrasında ise akıllı telefon kullanımını daha çok öğrenmek için heveslendiğini, bu şekilde olduğunda fazlasını öğrenmek isteyeceğini ifade etmiştir.

4.7.5 Sosyal sermaye ve motivasyon

Yaşlı bireylerin çekinmeden yardım alabileceği birilerinin yanında olmasının bilgi iletişim teknolojilerini kullanmada olumlu etki sağladığından daha önceki bölümlerde bahsedildi. Aynı şekilde katılımcıların bir sosyal medya uygulamasını kullanmasını, o

uygulamayla tanışmasını sağlayan da katılımcıların cevaplarına göre ailesi ve arkadaşlarıdır. Katılımcı grupta internet ve sosyal medyayı en aktif şekilde kullanan, yabancılarla da görüşerek çevrimiçi arkadaşlar edinen az sayıdaki katılımcının ortak özellikleri gündelik hayatlarında da aynı şekilde sosyal sermayesi güçlü kişiler olmalarıdır. Sosyal sermaye üç şekilde motivasyona yansımaktadır. Birincisi internet ve sosyal medya kullanımını teşvik edecek ve çevrim içi ortamda olma isteği sağlayacak yakın çevreden (aile, arkadaş vb.) veya iş/okul/dernek vb. ortamlardan kişilerdir. İkincisi kişinin çevrimiçi sosyal sermayesinin artmasının gündelik hayatına katkı sağladığı durumlardır. Az sayıda katılımcıda görülen bu durumun üzerinde çevrimiçi- çevrim dışı arkadaşlıklar bölümünde daha detaylı durulmaktadır. Üçüncüsü ise bu teknolojileri kullanımda çıkan sorunlarda yardım alınabilecek kişilerin varlığıdır. Sahip olunan sosyal sermaye internet ve sosyal medya kullanma motivasyonu sağlamakta, çıkabilecek sorunlar konusunda tedirginliği azaltmaktadır. Sosyal sermayesi güçlü olan kişiler ise istedikleri takdirde çevrim içi ortamda kurulan arkadaşlıklarla bu sermayeyi artırabilmektedirler.

Kullanıcıların telefon kullanımı yetkinliklerini geliştirmek, kullanım düzeylerini yükseltmek eşitsizlikleri gidermek için önemlidir. Bunu sağlayabilmek için nasıl motive olacakları ve öğrenme isteği duymalarının nasıl sağlanacağı düşünülmelidir. Girişte araştırmacının deneyiminden bahsedildiği gibi sosyal sermayenin internet ve teknoloji kullanımı konusunda nasıl motivasyon sağlayabileceği gözlemlenmiştir. Sosyal sermayenin, özellikle sosyal ilişkilerin, sosyal medyayı kullanma yönünde ne kadar motive edici olduğu, kullanıcıların kendilerini geliştirebilecekleri bir ortamda bulunduktan sonra fazlasını öğrenmek istemesi önemli bir gözlemdir. Türkiye’de ve dünyada motivasyonel erişimi sağlayabilecek, çekinmeden yardım alabileceği yakınları olmayan, sosyal ilişkileri kuvvetli olmayan, yalnız yaşayan ve hatta hala okuma yazmayı bilmeyen insanlar var. Bunların hiçbirisi tek başına internet kullanmama sebebi değilken, kullanıma dair ilgi eksikliğine sebep olabilir. Bu anlamda sosyal sermaye, kültürel sermaye, ekonomik sermaye ve dijital sermayenin birbiriyle etkileşiminin ve bu teknolojilerin kullanımını sağlayacak motivasyonun önemi tekrar ortaya çıkmaktadır.

4.8. Üçüncü Düzey Eşitsizlikler

Bu bölümde katılımcıların internet ve sosyal medya kullanımlarının hayatlarına nasıl bir etkisi olduğu, çevrim içinden çevrim dışına hangi somut faydaların elde edildiği tartışılacaktır.

4.8.1. Sosyal medya paylaşımlarının arkadaşlık ilişkilerine etkisi

Katılımcılara arkadaşlarının sosyal medyadaki paylaşımlarının arkadaşlık ilişkilerini etkileyip etkilemediği, kendileri paylaşım yaparken başkalarının rahatsız olmasından tedirgin olup olmadıkları sorulmuştur.

Kendi fikirlerini, paylaşımlarını yaparken tedirginlik yaşamayan K22 siyasi konularda aşırıya kaçarak birbirlerine hakaret eden, paylaşım yapan arkadaşlarına ters cevap vermemek için arkadaşlarını takip etmekten vazgeçtiğini; ancak sosyal yaşantıda arkadaşlıklarının devam edip etmediği sorusuna ise devam ettiğini söylemiştir. “Ben siyasette hakaret yapmam kimseye, hakaret edenleri de sevmem. (...) Onları çıkarttım zamanla onlar başka siyasi içerikte olan yani böyle çirkef bir şekilde sosyal medyayı kullananları sevmem onları çıkartırım. Onlara cevap vermem.” (K22,68)

K10 insanların farklı düşünceleri olabileceğini bu nedenle takipten çıktığı ya da engellediği birinin olmadığını ve kendi paylaşım yaparken de insanların rahatsız olup olmaması konusunda tedirginlik yaşamadığını belirtmektedir. “İllaki aklıma gelir insanın bazıları üzerine alınabilir gibisinden oluyor ama paylaşıyorum (gülerek). Yine de yarası olan gocunsun yani.” (K10,65)

K7 ise kendi fikirlerini paylaşırken yanlış anlama gelmesinden, birilerinin rahatsız olmasından korkmaktadır. Bu nedenle paylaşımlarını yaparken dikkatli davranmaktadır:

“Yani ondan herkes korkar herhalde yani. Tabii bir şey dersin ama öyle demek istemezsin, başka bir şey anlamına gelebilir. Ya o biraz evet yani.Çok dikkat ederim o yüzden. Bazen silip

silip hani bir şey yazarım yok canım bunu böyle yazmayım bak şimdi falan. Ben çok dikkat ederek mesajlarımı yazıyorum. Yani kimseyi kırmak istemiyorum, yanlış anlaşılma istemiyorum. (...) Yani ama şimdi şöyle. Hani başkasına zarar verecek bir şeyi çok yazarken ben çok düşünürüm. Yani karşımdaki kişinin hani ondan rahatsız olacağını hissediyorsam zaten asla ve asla onu yazmam. Yani öyle ben her şeye iyi niyetle bakmaya çalışıyorum. Yani bir de bu yaştan sonra artık yani yok çekişmeler, yok bilmem neler, yok oraya salla buraya bilmem falan. Öyle bir şey asla yok. Tamamen kaldırdım. Tamamen iyi niyetle. Yani biz birbirimize yazıyorsak da hep güzel şeyler. Onlar bana güzel yazıyor. Ben onlara güzel yazıyorum. Hiçbir sorun yok yani. Kötü bir şey asla yazmam. (...) Ya yani şimdi bazen birkaç kere mesela onların başkalarıyla şey yaptıkları da ben okuyordum. Ama ben normalde onları şey yapmıyorum. Kapatıyorum hemen ya beni ilgilendirmiyorsa onların başkalarıyla asla onları şey tutmuyorum. Tabii benim için değişik olan şeyler oluyordu. Ama gülüp geçtim yani. Böyle etkileyecek bir şey olmadı yani.” (K7,69)

Sosyal medya kullanırken her şeye iyi niyetle baktığını ifade eden K7 “bu yaştan sonra” çekişme istemediğini, kendisini rahatsız eden kişileri arkadaşlıktan çıkarttığını belirtmektedir.

“(…) Hani tamam arkadaşımız ama arkadaşlarımız da neredeyse elli yıldır görüşmediğimiz kişiler. Ama tabii hani kırk yılda bir bilmiyorum bir şey oluyor gene arada bir yerlerde buluşuyoruz ama ve kırk yılda bir dediğim gibi. Onun için bakıyorum diyorum ki yok yani. Beni rahatsız ediyorsa zaten de ben onunla mesajlaşmıyorsam onu oradan siliyorum. Yani diyorum ki hiç kendimi rahatsız etmeyim yani. Çünkü bazen hoş gitmeyecek şeyler tabii ki olur. Hani ben de belki yaparım. Başkası aynı şeyi düşünür. O yüzden.” (K7,69)

Daha önceden bir arkadaşı ile internet üzerinden tartışma yaşayan ve bunun sonucunda arkadaşıyla ilişkisini sonlandıran K2, kendi paylaşımlarını yaparken yanlış anlaşılmaktan korktuğunu belirtmiştir. Bu tecrübe sonucunda paylaşımlarına dikkat ettiğini ifade etmektedir.

“Yani mesela bir şey paylaştım. Onu kendi üzerine aldı. Yani hiç kimse arkadaş grubunda hiç kimse almadı. Bir kişi aldı ve bana kıyamet kopardı. Ben dedim bak bu kadar millet sesini çıkarmadı bir tek sen mi üzerine aldın? Ve onu engelledim. (...) Evet yaşadım ondan sonra da engelledim, bi daha da onu açmadım (gülüyor.) Görüşüyorum ama mesafeli görüşüyorum. Yani

o çok kırdı beni çünkü. (...) Şimdi onun için çok dikkatli bir şey paylaşırsam yazıyorum yani dikkat ediyorum yazılarıma ki.” (K2,62)

K4 ise arkadaşlarının sosyal medya paylaşımlarından etkilenmemektedir. “Bana değmediği için beni etkilemez. Şahsıma diyilen bir şey olsa etkiler. Beni, ortada yazılan bir konuşuk² beni etkilemez.” (K4,67)

Şimdi şöyle ben şimdi dedim ya az önce, benim ölçüm mesela sosyal medyada nedir? Şu. Hakaret yapıyor musun? Saldırganlık gösteriyor musun? Dayatma yapıyor musun yani? Mutlak benim gibi kendini putlaştırıyor musun? Çıkarırım seni şeyden. (...) Hakaret, saldırganlık içermeyen hiçbir arkadaşımı silmem. Onun yaptığı eleştiriden de rahatsız olmam. Tam tersine memnun olurum. Yaklaşımım budur benim. Ama herkes tabii benim yaklaşımı göstermiyor, gösteremiyor. Ama bu toplumda ciddi bir sıkıntıdır. İnsani ilişkileri gerçekten bu yaklaşım sabote ediyor. Evet. İnsanları insanlardan uzaklaştırıyor. Çünkü çocukça yaklaşım gösteriyorlar. Yani halbuki efendi bir şekilde, karşı tarafa saygılı davranılacak şekilde düşüncesini anlatsa belki daha çok rağbet görecekti. Ama onlar cahil oldukları için zannediyorlar ki karşı tarafa baskı yaparak, dayatma yaparak, ya tek tip düşünce demokraside olur mu? Olmaz. Tek tip düşünce nerede olur? Komünizmde, faşizmde olur. Hitlerci anlayışla olur. Demokraside ne kadar insan varsa, o kadar farklı düşünce olabilir. Siz kabul etmeyebilirsiniz ama saygı göstermek zorundasınız. (...) Şimdi ben şuna çok dikkat ederim. Hitap ettiğim insanların kültür düzeyine, anlayış düzeyine çok dikkat ederim. Yani o zaten sizin anlattığınız bir şeyi eğer onlar anlayamayacaksa veya öyle bir üslupla onu anlatacaksanız onun bir faydası yok. O zaman ne yaparım? Diyorum ki ha bu nasıl anlaşılır? Benim yazdığım yazıyı o şekle sokuyor. Yani tepki çekmeyecek, daha kolay anlaşılmasını sağlayacak şekle sokuyorum. Çalışıyorum, gayret gösteriyorum.” (K8,69)

K8 arkadaşlık ilişkilerinde saygı sınırını ölçüt olarak kullanmaktadır. Demokrasinin çoğulcu anlayışıyla, tek tip düşünce dayatmalarına karşı olduğunu belirtmektedir. Katılımcılardan bazıları arkadaşlarının sosyal medya kullanımının onlarla kurduğu ilişkileri etkilediğini ifade etmektedir:

² Bölgede yaygın olarak “söz, konuşma” anlamında kullanılmaktadır.

“Ee siyasete çok takılıyorlar. Belki ben o kişiyi seviyorum. Sen mesela A'yı B'yi tutuyorsun. Ben sana bir şey diyeyim mi? Benim sana saygım var. Ben de A'yı tutuyorsam senin de bana saygın. Silerim, hemen siler atarım.” (K5,67)

“Yani bazıları çok kullanıyor. Mesela her attıkları adımı paylaşıyorlar, o kadarı da beni rahatsız ediyor. Mesafe koymuyorum, bazen özelden yazıyorum her şeyinizi ortaya dökmeyin diye. Çocuklarını koymalarını uygun bulmuyorum.” (K6,61)

Katılımcıların büyük bir çoğunluğu internet üzerinden herhangi biriyle fikir çatışması, tartışma yaşamadıklarını ifade etmişlerdir. “Yok, onun şeysi ayrı benimki ayrı. Ne fikir tartışması yapacağım.” (K6,61)

İnternet ve sosyal medyanın katılımcıların arkadaşlıkları üzerine çok fazla etkisi olmamakla beraber kimi katılımcılar rahatsız oldukları, aşırıya kaçan durumlar olduğunda sosyal medya uygulamalarından o kişileri arkadaşlıktan çıkartabildiklerini belirtmiştir.

4.8.2. Sosyal çevre: çevrimiçi-çevrimdışı arkadaşlıkları

Bu bölümde katılımcıların internet ve sosyal medyada daha çok kimlerle görüştüğü, sanal arkadaşlıklar kurup kurmadığı sorulmuştur. Böylece internet ve sosyal medyanın sosyal sermayeye nasıl bir etkisi olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır.

Katılımcılar internette ve sosyal medyada en çok aileleriyle daha sonra arkadaşlarıyla görüşmektedir. “İnternet aracılığıyla. Yani çocuklarımla, arkadaşlarımla kardeşlerimle, ailemle yani.” (K10, 65). Tanıdık olmayan insanlarla görüşmediklerini belirten katılımcılar da vardır. “Yok, tanımadığım yok. Ben onları kabul etmiyorum. Arkadaşlık teklifi gönderiyor kabul etmiyorum mesela.” (K6, 61)

Katılımcıların büyük çoğunluğu özellikle kendi hayatlarında yüz yüze tanıdığı kişilerle internet aracılığıyla iletişim kurmaktadır, tanımadıkları kişilerle konuşmamakta, fikir alışverişi yapmamaktadırlar. Dolayısıyla katılımcıların çevrimdışı çevresi ile çevrimiçi çevreleri aynıdır. İnternette yüz yüze görüşmeye ise olumlu bakmamakta ve bu durumu yaşanan örneklerden dolayı, özellikle televizyon programlarında izledikleri kavgalar ve ölümle sonuçlanan olaylardan dolayı güvensiz bulduklarını, karşı olduklarını belirtmişlerdir.

Çevrimiçi arkadaşlarının kendi günlük hayatındaki ailesi, arkadaşları, çevresi olduğunu belirten K6 internetten tanışmaya olumlu bakmamaktadır. “Onu uygun bulmuyorum. Bizim fikirlerimize biraz ters kaçıyor. Onu gerçek bulmuyorum. İnternette yapılan şeyi nasıl tanıyabilir, bilebilirsin ki?”. Katılımcıların hemen hepsi benzer cevaplar vermiştir:

“Çok yanlış bir şey. Olumlu bakmıyorum. Millet çığırından çıkmış bir şekilde internetten bulduğu insanlarla evlenmek, artık akla gelecek her türlü boyutta ilişkilere giriyorlar. İş boyutundan çıkmış. Allah sonumuzu hayretsin.” (K4, 67)99

“Ona çok karşıyım ben. İnternet tanışmasını istemiyorum. (...) çünkü yani bu gençler bunu çok yapıyor. Bilhassa evlilik üzerine çok tanışanlar vardır. Yüzde doksani ayrılmıştır, kimi üç ayda, kimi beş ayda, kimi bir senede, kimi beş senede yani çok üzüliyorum bu konuda.” (K1, 73)

“Kesinlikle. Şimdi arkadaş seçerken çok dikkatli olurum. Benim karakterime uymayan hiç kimseyle arkadaşlık yapmadım. Sosyal medyadan tanıdığım bir insanla yazışırken onu ne kadar tanıyabilirsin? Bir insan kendini çok çok iyi tanıtır oysa çok kötü bir insan olabiliyor. Onun için ben öyle şeyleri çok sakıncalı görüyorum. Maalesef ki gençler bunu yapıyorlar. Çok yanlış. Ben mesela torunumun da akıllı telefonu var. Sürekli tembihliyorum. Sürekli tembihliyorum. Tanımadığım hiç kimseye bir şey yapma, yazma falan diye.” (K9, 68)

Cevaplardan da görüldüğü üzere katılımcılar internetten biriyle tanışıp yüz yüze görüşmenin oldukça tehlikeli olduğunu, internetten tanışılacak birine güvenilemeyeceğini düşünmektedirler. Araştırmaya katılan katılımcılardan sadece birkaçı bu durumu olumlu karşılamaktadır. İnternet aracılığıyla sadece tanıdıklarıyla değil tanımadıklarıyla da iletişim kuran katılımcı saygı çerçevesi ve ahlak ölçütleri içerisinde herkesle iletişim kurmaktadır:

“Tabii, çok. Evet, Türkiye'nin her tarafından. Yani benim üç, dört tane sayfam vardı. Hatta birini onları görürsün zaten bakarsan (...) ismine. beş bin, on bin. O sayfaları kapattım. Niye kapattım? Yeni açtım. Dedim bir daha ben böyle nedir insanları böyle yığmanın bir manası yok ki. Yani kim arkadaşlık gönderiyorsa onu alıyor. (...) Şöyle şimdi tanıdıklarımız tabii var. Ama bunlar az. Ama yaptığımız paylaşımlardan sizi de tanıyanlar vardır. Dolayısıyla adam şimdi benim yazımı siz aldınız, paylaştınız. Baktım adam beğeniyor onu. Ona arkadaşlık gönderiyorum. Anladın mı meseleyi? Hah. Bu şekilde. Ve bu Bu var. Genelde de şey şeye de dikkat ediyorum. Birçoklarında siliyorum yani arkadaşlık gönderenleri. Bakıyorum bir şeyi yok, adam resmini koymuyor.”(K8, erkek)

Artık anonim hesapları kabul etmediğini söyleyen K8 internetten onu tanıyan insanlarla bazen görüşmekte ve bu durumu sevmektedir “Normal yani fevkalade güzel. İyi bir şey. Ama tabii ki şunu unutmayalım. Yüz yüze görüşmelerin dışında internetle yapılan görüşme ve yakınlaşmalar çok fazla kalıcı olmuyor anlatabildim mi?”.

İnternette tanıştığı insanlarla yüz yüze görüşen K8 çevrimdışı hayatında da sosyal ağları çok kuvvetli, oldukça tanınan biridir. Sosyal medya hesabından fikirlerini ve yazılarını paylaşmaktadır. Yıllar önce siyasete atılmış ve sigortacılık mesleğinde insanlarla çok fazla iletişim kurduğu için bu deneyimini sosyal ağlara taşımış olması ayırt edici özelliğidir. Diğer katılımcılar ise böyle bir şeyi tecrübe etmekten korkmakta, genellikle de çevrimdışı hayatlarında da iyi tanıdıkları insanlarla görüşmektedirler. Çevrim içinde arkadaş edinen bazı katılımcılar sosyal medyayı, sosyal ağlarını kuvvetlendirerek detaylı bir şekilde kullanan kişilerdir. Sosyal medyadan arkadaş edinme konusundaki en büyük önyargı tanışılan kişinin kötü olabileceğidir. Bu önyargının sebeplerinden bazıları ise geleneksel medyada gündüz kuşağındaki programa çıkan kişilerin yaşadıkları ve basına yansıyan haberlerdir. İnternetteki yabancı kişi kim olduğu asla bilinemeyecek ötekidir.

Son iki başlıktan görüldüğü gibi internet ve sosyal medya genellikle katılımcıların gündelik hayatlarındaki ilişkileri sürdürdüğü bir ortamdır. Arkadaşlıklar çevrimiçinden çevrimdışına değil, hali hazırda var olan çevrimdışı arkadaşlıkların çevrimiçine taşınmasıyla oluşmaktadır.

4.8.3. İnternet Bankacılığı ve İnternetten Alışveriş

Günümüzde internet sayesinde fatura ödemelerimizi bankaya gitmemize, sıra beklememize gerek kalmadan internetten yapabilmekte; yüzlerce ürüne internetten ulaşarak dışarı çıkmamıza gerek kalmadan alışveriş yapabilmekteyiz. Online bankacılık gibi sistemler zamandan tasarruf etmemizi sağlamaktadır. Katılımcıların internet bankacılığı, online alışveriş gibi internetin sağladığı kolaylıklardan yararlanıp yararlanmaması internetin çevrimdışı hayata somut faydalarını görebilmemiz açısından önemlidir. Bu sebeple katılımcıların online alışveriş ve internet bankacılığı pratikleri sorulmuş fakat katılımcıların internet bankacılığına ve internetten alışverişe olumlu bakmadığı görülmüştür. Bazı

katılımcılar yapamayacağından endişe ederken bazıları ise internete güvenmemektedir. Katılımcılardan sadece bir kişi internet bankacılığı kullanmaktadır.

Katılımcılar banka işlemlerini bankaya giderek elden yapmayı tercih etmektedirler.

İnternet bankacılığı kullanmadığını ve kullanmayı bilmediğini belirten K9 internet bankacılığı kullanmayı da tercih etmemektedir. Oğlunun havale yaparken parayı farklı bir hesaba gönderdiğini görmesi onu iyice korkutmuştur.

“...Banka işlemlerim için kesinlikle bankaya giderim. Bir yanlışlık yaparım. Oğlum bir kere o yanlışlığı yaptı. Para gönderiyordu. Başkasının hesabına çıkardı parayı (gülüyor). Sonra benim kayınımın oğlu, yeğenim de bankacı hemen onu aradı. Fatih dedi, parayı başkasına gönderdin. O çıkardı parayı geri ve onu ben gördükten sonra daha asla. Ben yaparım çünkü yanlışlık.” (K9, 69)

Sadece bir katılımcı kapıda ödeme yoluyla internetten alışveriş yaptığını belirtmiştir. Diğer katılımcılar dışarıdan kendileri görerek almayı tercih etmekte, sahte ürün gelmesinden endişe duymaktadırlar.

“Yok. Yapmıyorum. İşte böyle bir şey oldu mu böyle bir malzeme. Asil internet alışverişine de karşıyım. Ne kadar mal olursa olsun, ben malı göreceğim, alacağım, aldığım yeri de bileceğim. Sadece sokaktan simit alır yerim çünkü yenecek o. Başka bir kalem de olsa seyyar satıcıdan almam. Onu gider bir kırtasiyeden alırım tanıdığım birinden. Onu oradan alırım. Bir bozuk bir şey olursa gider ona onu değiştiririm. O sanki bana yani denize taş atıyorsun gibi geliyor bana internet alışverişi. Bozuk, bozuk. İzliyorum televizyondan. Adama plastik malzeme gönderdiler yani. Sağlam malzemeye yani. Sahte malzemeler de gönderiliyor internetten. İşte takım elbisesi ısmarlayıp (bir marka söylüyor) en, en adi kumaşı gönderiyor ona. E ben ona gelmem işte. Ha gene geri gönder yok. İşte o da bir yerde dolandırıcılıktır.” (K1, 73)

Benzer bir deneyim yaşayan K23 televizyondan gördüğü ürünü telefonla sipariş etmiş, fakat gelen ürün başka çıkınca sinirlenmiş ve ulaşabildiği her yere şikâyet etmiştir. Bu deneyiminden sonra internetten alışverişe karşı olduğunu belirtmiştir.

4.8.4. Katılımcıların internetten maddi kazanç elde etme ile ilgili düşünceleri

Katılımcılara internet üzerinden iş yapıp, maddi kazanç elde etmekle ilgili fikirleri sorulduğunda internet üzerinden iş yapma ve maddi kazanç elde etmeyi düşünmediklerini

belirtmişler. Bunun üzerine daha genç yaşta sosyal medya ve internet kullanımı bugünkü gibi olsaydı düşünürler miydi diye sorulduğunda daha genç olsaydılar yapabileceklerini ve bazı katılımcılar da gençlere bunu tavsiye ettiklerini belirtmişler.

“Olabilirdi aslında. Gençliğimde olsaydı yapardım. Ve şu an zaten yapmıyorum el işi falan. O zaman gençliğimde olsaydı internet üzerinden yapardım” (K6, Kadın)

“E kullanırdık tabi, tabi. Tabi şöyle yapacaktım o zaman. İşte ben bir site açacaktım gendi adıma. Diyecektim ki kerestenin şu kısmı şu kadar fiyat, şu kısmı şu kadar fiyat şu gün şu kadar fiyat, şu kadar taksitle olabilir. Bilgi, ilan yapacaktım orada.” (K1, erkek)

Bir başka katılımcı ise memuriyet dolayısıyla gençliğinde de internetten maddi kazanç elde etmeyi düşünmeyeceğini belirtmiştir: “Yani yok. Düşünmezdim, şöyle düşünmezdim ee bizim bir kere o işi yapabilecek memur olarak hiçbir zaman o işinden bir kar veya bir iş yapabilecek bir ekonomik şeye kalkışmamışızdır. Maaşımız belli, harcamamız belli, e onun için çok derin bir şeye bize bilgi şeyine ihtiyaç yok.” (K3, erkek)

Katılımcılardan ticaretle uğraşan K15 (71) ticaretini yaptıkları ürünlerle ilgili internet siteleri ve satışları olduğunu fakat internetle ilgili işlemleri yeğenlerinin ve çalışanların hallettiğini belirtmiştir. İş için internet kullanımı olsa da bu kullanımı gerçekleştiren katılımcının kendisi değildir.

İnternette somut bir maddi kazanç elde etmede benzer şekilde yaşla ilgili algılar bir bariyerdir, zaten emekli olmuş katılımcılar interneti daha fazla kullandıklarında dolandırılmaktan korkmakta ve bu yüzden uzak durmaktadırlar. Bazı katılımcılar ise bu konu üzerinde hiç düşünmemiştir. Günümüzde internet bireylere çok çeşitli iş imkânı sunmakta, internet tabanlı yeni meslekler oluşmaktadır. Bebeklikten yaşlılığa kadar çok geniş bir yelpazede bireyler youtuber, influencer olup günlük hayatlarını ya da ilgi alanlarıyla ilgili bilgilerini, yeteneklerini sergileyerek para kazanmaktadır. Televizyona ve sinemaya bağlı şov dünyası internet ile genişleyerek A köyündeki Ayşe teyzeyi, B dağındaki 10 yaşındaki Mehmet’i çok hızlı bir şekilde ünlü yapabilmektedir. Bu durum bireysel anlamda hem olumlu hem de olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Önceleri olumsuz bakılan bu meslekler git gide topluma daha çok yayılmaktadır. Öte yandan el işlerinin, yemeklerin yahut ticari faaliyetlerini online satış sitelerine, uygulamalara taşınması üreticilerin pazarını artırmış

durumdadır. Dolayısıyla fırsatları artırmıştır. Dijital mecralar tüm olanakları sağlarken sadece internet erişimine sahip olmak herkes için aynı fırsat eşitliğini sağlayamamaktadır. İnternet ve sosyal medya kullanım sürecindeki kullanım becerisi ve buna yönelik motivasyon katılımcıların cevaplarından anlaşılacağı üzere hayat tarzı ile de yakından ilişkilidir.

4.8.5. İnternet ve Sosyal Medyanın Katılımcıların Yaşam Kalitesine Etkisi

Sosyal medya ve internet kullanımından hangi somut faydaların elde edilebildiği, herkesin aynı somut faydaları elde edemeyişi üçüncü düzey eşitsizliklerin tartışma konularından biridir. İnternetin katılımcıların yaşam kalitesine katkısının olup olmadığı bu noktada önemlidir. İnternet ve sosyal medyanın yaşam kalitenize katkısı oldu mu sorusuna katılımcıların bazıları internet ve sosyal medyayı çok fazla kullanmadıkları, zaten kendi yaşam tarzları olduğu için internetin hayatlarında bir fark oluşturmadığını dolayısıyla değişiklik yaratmadığını söylerken; bazıları ise internet ve sosyal medya kullanımının hayatlarına olumlu yönde katkısı olduğunu ifade etmiştir. İnternet ve sosyal medyanın hayatlarında çok bir etkisi olmadığını söyleyen katılımcıların internetin görüntülü görüşme gibi özelliklerden yararlandığını ve bu özelliklerinden memnun olduklarını dile getirdiklerini belirtmek gerekir. Fakat belli bir fayda gördükleri halde o katkıyı hesap etmemektedirler.

İnternet ve sosyal medya kullanımının yaşam kalitesine katkı yaptığını düşünen katılımcı internetin bilgiye kolay bir şekilde ulaşabilme yönüne vurgu yapmıştır. “Yani her şeyi ondan öğrendik yani. Çoğu şeyi, ben bilmediğim şeyleri hepsini yani yazıp öğrenebiliyorum. Bana ait olan şeyler yani diyeyim.” (K2, kadın, 62). Benzer şekilde K4 internetin bilgi edinerek zaman geçirebileceği bir ortam olmasına vurgu yapmıştır “Zamanımı geçireceğim, okuyacağım, bilgi alacağım, dağarcığım oldu.”

İnternette hobisine göre istediği modeli bulabildiğini, arkadaşlarından istemek zorunda kalmadığını belirten katılımcı da internetin bilgiye kolay erişme yönüne vurgu yapmıştır. “Şöyle mesela önceden bir şey yapacağımız zaman hep arkadaşlardan soruyorduk, alıyordum. Şimdi bir şey istediğim zaman bir örnek falan bir şey. Mesela bir örgü bir şey. Hemen açıyoruz Pinterest’i istediğimiz hoşuma gitti, hoşumuza gideni oradan bakarak

yapıyoruz.” (K19, kadın). İnternet, kullanıcılarına hobileri için de nasıl yapılabileceğinden, motif ve desenlere kadar geniş bir yelpaze sunmaktadır. Dijital mecraların bu kadar geniş yelpazeye sahip olması ve her çeşit mesleğe ve uğraşa hitap edebilmesinin en büyük sebebi katılımcı kültür ile kullanıcılarına da bilgiyi üretip paylaşma ortamını sağlamasıdır. Böylece benzer ilgi alanlarına sahip kişiler belli uygulamalar ve siteler aracılığıyla bilgi ve deneyimlerini paylaşabilmektedir. Bunun için birebir iletişim kurmaya gerek kalmaması da daha çok kişinin kullanmasını ve yararlanmasını sağlamaktadır.

Başka bir katılımcı ise sosyal medya aracılığıyla sürekli iletişim kurulamayan kişilerden ve bir yerlerde yaşanan olaylardan haberdar olunabildiğini, bu anlamda bir katkısı olduğunu düşündüğünü söyleyerek internetin iletişim ve haber sağlama yönüne vurgu yapmıştır. “Hayır. Ha şöyle oldu mesela diyelim ...ee hau Facebookmu nedu ona şimdi girdiğinde bir dene adam telefon edememiş şudur, budur, felan yerde bir yangın olur onu öğreniyosun.” (K23, 68)

İnternet ve sosyal medyanın “bu yaştan sonra” hayatına katkısı olmadığını belirten katılımcı “Ya vardır belki ama yani ben yani şu anda şu yaşta ne katkısı olsa olacak?” daha sonra torunları ile iletişim kurduğu hatırlatıldığında ise “He bak o güzel tabii ki. Yani şimdi o konularda hani tamam bazı konularda çok güzel böyle görüntülü konuşmak mesela.” demiştir, yine de internet ve sosyal medya olmasa da kendisine göre bir yaşam tarzı olduğunu belirtmektedir: “Ya olmasa da ben kendime göre bir hayat tarzım var, yaşantı tarzım var.” (K7, kadın, 69). İnterneti çok kullanmadığını ifade eden K1’e göre de yaşam kalitesine pek bir katkısı olmamıştır. “Yani çok bir interneti kullanmadığım için çok da bir fark yok.” (K1, erkek).

İnternet ve sosyal medyanın katılımcıların yaşamlarına iletişim kurma, dünyadan ve olaylardan haberdar olabilme, ilgili oldukları konular hakkında bilgiye ulaşabilme gibi somut faydaları söz konusudur. İnternet iletişim, enformasyon, sosyalleşme, eğitim gibi alanlarda kullanıldığı gibi iş bulma, yatırım yapma gibi pek çok alanda da kullanılmaktadır. Dijital sermayeyi artırmanın eğitim gibi alanlardaki eşitsizliği azaltabilme yönü bu noktada hatırlanmadır. Fakat bunun için çevrimiçi ortamdan eşit faydanın sağlanabilmesi, eşit

fırsatların yakalanabilmesi oldukça önemlidir. Ayrıca dijital sermayenin yaşam kalitesine olumlu/olumsuz katkı yapması dijital sermaye artırımını sağlayacak motivasyonu da etkileyebilmektedir.

4.9. Dijital Sermayeyi Artırmak: Katılımcıların kursa gitmekle ilgili düşünceleri

Dijital sermaye diğer sermaye türleriyle etkileşim halindedir. Dijital sermayeyi artırmak diğer sermaye türlerinden de daha iyi yararlanabilmeyi sağlayabilir, çevrimiçinden elde edilen somut faydayı artırabilir. Bu bölümde katılımcıların yeni medya okuryazarlıklarını geliştirmek, internet ve sosyal medya kullanımını daha iyi öğrenmekle ilgili neler düşündüğü sorulmuş ve dijital sermayelerini artırmalarının önünde neler olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır, böylece dijital eşitsizliklerin derinleşmesine sebep olan algı ve tutumlar hakkında bilgi edinilecektir.

Katılımcıların çoğu internet ve sosyal medya kullanımını daha fazla öğrenmek istemediklerini, herhangi bir kurs almak istemediklerini, bu kadarının onlara yeterli olduğunu belirtmişlerdir, bu nokta motivasyonel erişimin önemini bir kez daha ortaya çıkarmaktadır. Çünkü katılımcılar daha fazlasını öğrenmek için gerekli isteği ve ilgiyi sağlayacak bir motivasyona sahip değildir.

Üniversite mezunu 96 yaşındaki K12, “Kurstan hoşlanırım ama ben yavaş öğrenirim, aptal konuma düşerim onu istemem.” diyerek kurs almak istese bile zorlandığında diğerlerinden geride kalmaktan çekindiğini belirtmiştir. Onun deyimiyle “bu yaşta” aramayı yeterli görmektedir. İletişim teknolojilerini yeteri kadar kullanabildiğini düşünen K4 (67) ise daha fazla öğrenmenin “gereksiz” olduğunu belirtmiştir “Yeteri kadar, kullanabildiğim kadar kullanıyorum. Fazlası bana gerekli değil.”

“Bu yaşta” daha fazla öğrenmeyi ne yapacağını sorgulayan katılımcıya gençliğinde olsaydı kursa gitmek isteyip istemeyeceği sorulduğunda “Daha iyi öğrenmek ne yapayım ya? ... Olsa tabii isterdim. Daha iyi şey olsaydı isterdim. Giderdim mesela. Öğrenirdim her şeyi. Kursuna belki de kursundan sonra da onun hocası olurum. Bir şeyi olurum” (K13, 71) bu cevaptan da anlayabileceğimiz üzere “daha iyisini”, “daha çoğunu” öğrenme motivasyonuna yaşla ilgili algılar da engel olmaktadır. Başka bir katılımcı bu yaştan sonra öğrenmenin

gerekli olmadığını belirtmektedir. “Yooook ya şimdiden sonra bizi anladın mu nedeceğük kursu ogrenüp da mezara mı götüreceğük onlari yav” (K23, erkek, 68). Benzer olarak başka bir katılımcı şu an öğrenmek istemediğini ama gençliğinde olsaydı kursa gitmek ve daha çok şey yapabilmek isteyeceğini belirtmiştir: “İsterdim tabii ama yani daha ileri (gençliğini kastediyor) bir yaşlarda olsaydım. Ama şu andaki yaşımda zannetmiyorum kafam alacağını. ... Daha gençliğimde evet olsaydım isterdim tabii.” (K11,75). Katılımcıya bilgi iletişim teknolojilerini daha iyi kullanabilseydi neler yapmak isteyeceği sorulduğunda ise “...arkadaşlarımla şiy ederdim, daha güzel anlaşırdım. Daha güzel yazardım, daha güzel bazı şeyleri. Bak şimdi şeyde dikiş dikiyorum, diyorlar ki işte şey at diyorlar. Sen de kendine bir şey aç evet ama onları şiy edemiyorum. Bilemediğim için hiç şiy etmiyrim.” diyen K11 eğer yapabilseydi dikişlerini sosyal medya platformlarında bir hesap açarak paylaşmak isteyeceğini belirtmiştir. Burada motivasyon olsa da teknik sermayenin olmayışı ve yaşla ilgili olarak kullanım becerisini geliştirmenin zor olacağı algısı iyi düzeyde kullanma motivasyonu engellerinden biridir.

Katılımcıların sadece birkaçı K9 gibi kurs almak isteyeceklerini belirtmiştir: “Ha olur aslında tabii hiç aklıma gelmedi ama yapabilirim. Yani istesem yaparım. Bana kimse engel olmaz da.” Önce ilmin sonu olmadığı için kursa gidebileceğini belirten K1 (73), daha sonra “Ya şimdi işte o, o tür şeyleri yapabiliirdim ama gene de geriye dönüyorum. O kadar kendimi kurtaramam bu kadar kurtların içinden.” demiştir. Dolandırılmaktan korktuğu için kursa gerek görmemektedir.

“Onu bilemem yani. Beni dolandırılırm diye. Yani bu dolandırılmayanlar hangisi hâkimi, savcısı dolandırıldı. Kadın, kadın altınlarını topladı, getirdi verdi adama sonra oyleydi, boyleydi. ...sen oyle yaptın, boyle yaptın. Ya bana devlet cezamı versin. Sen mi kurtaracaksın beni ya? Hazır elimdeki parayı getirip vereceğüm sana. Alacaksam canımı al oni şehit giderim. Ondan korkmam ama onlara hiç yanaşmam.” (K1, 73)

Görüldüğü gibi kursa gitse bile profesyonel dolandırıcılar tarafından yine de dolandırılabileceğinden korkan katılımcının bu düşüncesi iletişim teknolojilerini daha fazla kullanmayı öğrenme isteğinin önünde bir engel olarak durmaktadır.

Katılımcıların çoğu bildikleri kadar telefon ve internet kullanımının kendilerine yeterli olduğunu, daha fazlasını öğrenmek için kursa gitmek istemediklerini belirtmişlerdir.

Cevapların dikkat çeken yanı ise bazı katılımcıların özellikle yaşa vurgu yapmasıdır. Yaş, öğrenmenin önünde bir bariyer olmasa da ileri yaşa dair algılar ve elbette ki katılımcıların yaşlılıkla ilgili kendi deneyimlerinden elde ettikleri fikirler daha fazlasını öğrenmek ve daha çok kullanma isteğinin önünde büyük bir engel olabilmektedir.

4.10. Dördüncü Düzey Eşitsizlikler: Sosyal Medya Kullanımını Bırakmak

Bu başlıkta sosyal medya kullanımını bırakma olarak ağdan kopma deneyimi ve yer değiştirme olarak adlandırılan bir uygulama kullanımını bırakıp başka bir uygulama kullanımına geçme durumuna yer verilecektir.

Katılımcılara daha önce sosyal medya kullanımını bırakıp bırakmadıkları, bırakmayı düşünüp düşünmedikleri sorulmuştur. Katılımcıların çoğu sosyal medya kullanmayı bırakmayı düşünmediklerini belirtmiştir. Bazı katılımcılar, bazı uygulamaların kullanımından vazgeçtiklerini belirtmişlerdir. Örneğin daha önce dolandırıldığı için korkan bir katılımcı (K5,67) Facebook kullanımını tamamen bırakmıştır “neden kapattım işte o hırsızların yüzünden kapattım onu.” Bir dönem Twitter kullanan başka bir katılımcı ise karakter sınırının kendisini ifade etmede yeterli gelmediğini belirtmiştir. “Şimdi bir müddet twitter da kullandım ama bunun kadar (Facebook’u kastediyor) geniş değil şey olarak, ... yazı karakteri. Bunun kadar rahat değil. Gerçi yazıyorsun. Gerçi onları da şey yapıyorsun ama. Bu daha kullanışlı geliyor bana ve daha geniş insana mesela diyelim ki Twitter genelde elit kesime hitap ediyor, tamam mı? Biz her kesime hitap etmek istediğimiz için orayı tercih ettik.” (K8, üniversite, 69).

Sosyal medya kullanmayı bırakmayı düşünmeyen katılımcı Whatsapp aracılığı ile güzel bir iletişim kurabildiğini belirtmektedir. “Ya bir tek WhatsApp zaten yani. Yok onu bırakmayı düşünmedim. Yani çünkü ondan bayağı bir ilişki kuruyoruz. İşte resimler gönderiyoruz. Bir şeyler yapıyoruz. Bir şey paylaşıyoruz. O bile bana değişiklik oluyor yani. Güzel bir şey.” (K7, kadın, 69). Bir diğer katılımcı uzakta çocukları olduğu için mutlaka kullanacağını belirtmektedir. “Yok yok. Onları kullanacağım kızım kızlarım var onlarla konuşacağım. Lazım oluyor bana. Yok yok. Ama iyiye kullanırsan teknoloji çok güzel. Ama kötüye kullanırsan çok kötü.” (K5, kadın, 67). Benzer şekilde başka bir katılımcı iyi yönlerini kullandığı için bırakmayı düşünmediğini belirtmiştir “Yok. Şu an iyi bir şeydir.

Niye bırakayım? Ha yararlı şeylerinden yararlanırım. Yararsızlardan zaten katılmıyorum. Kendimi kaptırmıyorum” (K1, erkek)

Görüldüğü gibi katılımcılar sosyal medyayı kontrollü kullandıklarını düşündükleri için ağdan tamamen kopma gibi bir düşünceleri yoktur.

Nguyen vd. (2021) yaptıkları araştırmada 59-91 yaş aralığındaki hepsi internet kullanıcısı, akıllı telefon veya bilgisayar sahibi 57 katılımcıyla görüşmüştür. Katılımcılar bazı uygulamaları kullanmayı bırakıp başka uygulamaya geçmiş, direkt bırakmak yerine kademeli olarak bırakmışlardır. Araştırmacılar sosyal medya kullanım ve tercihlerini bazı başlıklar altında sıralamışlardır. Sosyal medyayı kullanımını veya bazı uygulamaların kullanımını bırakmada hiç hoşlanmamak, siyasi içeriğe ilgisiz olma, belli içeriklerden dolayı hayal kırıklığı yaşayıp arkadaşlıktan çıkarma, sürekli ulaşılır ve görünür olmak istememe, yüz yüze görüşmeyi tercih etme, yeni iletişim biçimleri tercihlerine ve alışkanlıklarına uyum sağlayamama gibi sebepler etkilidir. Hayattaki önemli geçişler ya da ilginin azalması yine internetten ve sosyal medya uygulamalarından kopuşlarda etkili. Bazı uygulamalar daha kolay olduğu için diğer uygulamaların yerini alabiliyor, mesela e-posta atmak yerine WhatsApp kullanmak gibi. Tek bir uygulama ile birçok işlevi görebilmek ya da artık gerekli ve yararlı değilse bırakıp diğer uygulamaya geçmeye sebep olabilmektedir. Bazı katılımcılar zamanı olmadığını ya da çok fazla zaman harcamak istemediğini belirtmektedir. Aşırı bilgi ve aşırı bildirim rahatsızlık duyulmasına sebep olabilmektedir. Katılımcılar bir uygulamada bunaldıklarında onu nasıl yönetebileceklerini öğrenmeyi tercih etmek yerine bırakmayı tercih edebiliyorlar. Mahremiyet endişelerinden dolayı herkese açık paylaşım yapmak istememe, herkesle arkadaşlık yapmak istememe, Facebook skandalı gibi olaylarda verilerin paylaşıldığını görünce kullanmayı bırakma gibi durumlar söz konusudur. Yeterli dijital medya tecrübeleri veya yetenekleri yoksa platformlarda oluşan sorunu çözmek yerine terk etmede önemli bir etken. Tüm araştırma sonucunda araştırmacılar katılımcıların genellikle sosyal medyayı tamamen terk etmek yerine başka uygulamaya geçtiklerini ve sanılanın aksine yaşlı yetişkinlerin ayrı bir tecrübesi olmadığını, gençlerin *disconnection* deneyimleriyle çok benzer olduğunu belirtmektedir. Araştırmacılar tek bir uygulama ya da yöneme odaklanmak yerine geniş bir sosyal medya repertuvarına bakılması gerektiğini

belirtmektedirler. Bu araştırmadaki örneklerin detaylı paylaşılmasının sebebi görüldüğü gibi burada ifade edilen sorunların hiçbirinin yaşlı bireyler özelinde sorunlar olmaması, her yaştan herkesin yaşayabileceğı problemler olmasıdır.

Bu araştırmanın katılımcı grubu da benzer şekilde her sosyal medya uygulamasını kullanmamakta, tercihlerini genelde aileleri ve arkadaşlarına göre belirlemektedir. Fakat katılımcıların hemen hepsi şikayetçi oldukları ve zorlandıkları konular olsa bile internet ve sosyal medya kullanımını bırakmayı düşünmemektedir.

4.11. Dijital Çağda Pandemi

17 Kasım 2019 tarihinde Çin’de ortaya çıkan Covid-19 salgını kısa sürede dünyayı etkisi altına aldı. Birçok ülkede kapanma ve kısıtlama kararları alındı. Türkiye’de de pandeminin artış gösterdiği dönemlerde tam kapanma tedbirleri kapsamında sokağı çıkma yasakları getirildi. Özellikle 18 yaş altı ve 65 yaş üstü grup sokağı çıkma yasaklarının katı bir şekilde uygulandığı gruptu. Tüm bu şartlar altında dijital eşitsizliklerin toplumsal eşitsizlikleri nasıl beslediğı tekrar göz önüne çıkmış oldu. İnternette alışveriş, online fatura ödeme gibi konularda internete erişimi olmayanlar ve erişimi olup iyi şekilde kullanamayanlar ve bu erişimi sağlayabilecek yakınları olmayan kişiler zorluk yaşadı. Öte yandan internet ve sosyal medya online görüşmeler ve vakit geçirebilecek onlarca içerikle kullanıcılarına alternatif sağladı. Bu bölümde pandemi döneminde katılımcıların internet ve sosyal medya kullanımlarında değışim olup olmadığını, olduysa hangi değışimlerin olduğunu inceleyeceğiz.

Katılımcıların verdiğı cevaplara göre pandemi döneminde sosyal medya kullanımını pandemi öncesiyle aynı şekilde devam ettiren ve evde olduğı için sosyal medyada daha fazla vakit geçiren iki grup var.

Pandemi boyunca öncesinde nasıl kullanıyorsa aynı şekilde kullanmaktadırlar.

“K: Yo hayır ben hiç fark etmedi benim için. Aşırı girmedim yani normal nasıl giriyorsa o şekil

G: sıklığı falan değışmedi?

K: aynı yok yok aynı.” (K2)

“K: Yok aynı sistemin içinde gittim. Farklı bir ortam o.

G: yani bir artış.

K: Yok olmadı, eksik de olmadı.

G: Nasıl, daha öncesinde nasıl kullanıyorsanız öyle mi kullandınız?

K: Aynı şekilde evet.”

Katılımcıların verdiği cevaplarda önemli bir nokta da pandemi öncesinde genellikle evde vakit geçiren katılımcıların internet kullanımlarında değişiklik yaşanmamasıdır.

“Yok. Çok olmadı. Sanmıyorum. Zaten evde oturuyorum ben çok çıkmıyorum. Çok çıkan birisi değilim. O zaman öncesi nasılsa devam etti. Biz kardeşlerimizle çok bağımızı yine koparmadık o şekilde yine görüştük yani. Tedbirler şeyinde görüştük yani. Ama arkadaşlarla görüşmedik. Arkadaşlarla bu şeyi bıraktık yani görüşmeyi. Günlerimiz falan vardı. (K10, 65)”

“Yani yok ya. Yani görüntülü konuşma açısından, belki hani dışarı çıkamadığımız için evde kısıtlı kaldığımız için ya onu belki biraz arttırmış olabiliriz. Çocuklarımızla falan işte komşularımızla belki olabilir ama onun dışında yok yani dışarı çıkamadım ama ben gayet mutluydum evde. Ay çok üzüldüm o ayrı mesele ama yani çok eve kapanmadım. Çünkü benim evim ona çok müsaitti yani. Benim teras katım var. Şahane bir manzaram var. Yani ben kendimi hep oraya atarak hep orada yürüyüş yaparak seyrederek, şey yaparak o sıkıntımı attım. Yani çok da bir şeye ihtiyaç hissetmedim. (K7, 69)”

K20 pandemide evde kaldığı sürece telefon kullanımında bir değişiklik olmadığını, bu süreçte televizyon izlemeye harcadığı vaktin daha çok arttığını belirtmiştir.

“Hayır hayır. Yine aynı vakit kullandım. Pandemi döneminde daha çok televizyona adapte olduk. (K20, 72, erkek)”

Pandemi sebebiyle evde kalma süresi artınca katılımcıların internette geçirdiği sürede de artış olmuştur.

“Arttı biraz. Eve kapanınca. Bu sefer gidemiyorsun. Haliyle bütün arkadaşlarımızla telefonla görüştük. WhatsApp'tan yazıştık. Onların gönderdiklerini Instagram'dan ya da Face'den gördüm. Cevap vermen gerekiyorsa aradım. Derken hayatımıza bu pandemi döneminde telefon çok daha fazla girdi. (K9,68)”

“Daha çok, daha çok, daha çok kullandım. Çok o, içeride kalınca ister istemez daha çok, dışarıya çıkmıyorsun. Çıkamayınca meşguliyet yok. Ancak vakit geçirebiliyorsun yani. Evet. (K8, 69)”

“Geçen sene önceki sene evdeydik, önceki zamana göre daha çok daha çok ondan daha çok ilgileniyordum. Çünkü evde bir yere gitmiyorsun. Ya ne yapacaksın? Hep akşama kadar işinde iş yapacaksan yapıyorsun, bitiyor işin. Ondan sonra ondan normal zamana göre daha çok daha çok onların oynuyoruz. (K11, 75)”

Pandemide eşiyle birlikte evde oldukları için internette daha çok vakit geçiren K3 çeşitli fiziksel aktiviteler için internetten yararlanmış, evde kaldığı günleri verimli geçirmeye çalışmıştır. Bu süreçte internet kendisi ve eşi için oldukça faydalı olmuştur. Bu durum aynı zamanda internetten somut faydalar elde edebilmeye de örnektir.

“K: İki kat, üç kat arttı. Yani onun bize şöyle bir şeyi oldu. Yani bir kere o pandemi döneminin bize şeyi şu oldu. Hareket konusunda yani çok önemli olduğu özellikle yaşlılıkta. Yani bizim yaşımızda insanlar hareket etmelerinin ne kadar önemli olduğunu yani böyle hiç hareket etmeden olmanın hem ruhen hem bedenlen hem fizik olarak ne kadar zarar verdiğini yani şahit olduk. Ve ee evde spor yapmayı eşimizle birlikte kültürfizik yaşımıza uygun olarak şey yapmayı ee öğrendik.

G: İnternet üstünden mi?

K: E tabii. Orada mesela açtık, baktık diyor ki mesela diyelim. Diz ağrılarıyla ilgili yapmanız gereken şeyler, bel ağrısıyla yapmanız gereken şeyler, genelde sağlık şeyiyle ilgili. O konuda alışkanlığımız oldu. Yani sabahtan spor yapıyoruz saat diyelim bir saat birlikte yürüyoruz. Dambılımız var. Elimizde o şişeler falan. Yani bayağı şey oldu.

G: Yani internet kullanımınız pandemide arttı, işinize yaradı?

K: çok, çok. Evet arttı evet. Çok çok, çok işimize yaradı (K3, 73)”

Pandemi döneminde genel olarak sosyal medya ve internet kullanımında artış yaşanmıştır. Bu dönemde yeni online alışveriş platformları kurulmuş, evden çıkma yasaklarının olduğu dönemde kargolar çok yoğun bir şekilde çalışmıştır. Okullar uzaktan eğitime geçerken, bazı şirketler evden çalışma sistemine geçmiştir. Yüz yüze görüşmeler oldukça kısıtlandığı için çevrimiçi görüşmeler ile haberleşme sağlanmıştır. Ayrıca evde olan ve internet kullanıcısı olan kişiler çeşitli platformlarda, binlerce içerikle vakit geçirme şansı elde etmiş, hatta pandemi döneminde evde kalmakla ilgili çeşitli sosyal medya akımları yapılmıştır. Bu dönemde internetin tam anlamıyla can simidi görevi gördüğünü söyleyebiliriz. Pandemi döneminde eğitim ve çalışma hayatının dijitalleşmesi ile dijital eşitsizliklerin çarpıcı bir şekilde göz önüne çıktığı bir dönem olmuştur. Yaş, ekonomi, kırsalda yaşama gibi çeşitli sebeplerle internet erişimine sahip olmayan kişiler sorun yaşamıştır. Üstelik internet erişimine sahip olsa bile kullanım eşitsizlikleri toplumsal eşitsizlikleri beslemeye devam ettiği için sorunlar yaşanmıştır. Köy okullarındaki çocukların uzaktan eğitime katılma süreçleri sıkıntılı olmuş, yalnız yaşayan yaşlı nüfusun online alışveriş, fatura ödeme gibi internetin sağladığı kolaylıklardan yararlanamadığı görülmüştür.

Böyle bir süreçte katılımcıların bazıları internet ve akıllı telefon kullanımında bir değişiklik olmadığını belirtirken, bazıları ise akıllı telefon ve internetle daha fazla meşgul olduklarını, online görüşmeler yaptıklarını belirtmiştir. Katılımcıların internet ve sosyal medya kullanımlarında büyük değişiklikler olmamasının sebeplerinden biri katılımcıların emeklilik gibi durumlardan dolayı zaten evde olmaya alışık olmaları olabilir, diğer bir sebep ise Trabzon’da özellikle köylerde pandemiye geçirenlerin, pandeminin “evde kalma” sürecini tam olarak yaşamamış olmaları olabilir. Ayrıca katılımcılar internet bankacılığı, online alışveriş gibi internetin kolaylaştırıcı özelliklerinden yararlanmamaktadır ve bu durum pandemide de değişmemiştir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

İlk olarak bilgi iletişim teknolojilerine erişim ve bu araçlara sahip olup olmama gibi temel bir eşitsizlik sorununa vurgu yapan dijital bölünme kavramı ile dijital eşitsizlikler görünür olmaya başlamıştır. Daha sonraki yıllarda ise erişim sorununun eşitsizlikleri açıklamada yetersiz kalışı araştırmaların odağını kullanım becerilerini inceleyen ikinci düzey dijital eşitsizliklere ve yeni medya araçları kullanımında çevrim içinden çevrim dışına elde edilen somut faydalara odaklanan üçüncü düzey eşitsizliklere kaymıştır. Dijital eşitsizlikler eğitime, toplumsal cinsiyete, yaşa, sınıfa bağlı toplumsal eşitsizliklerden etkilenirken aynı zamanda toplumsal eşitsizlikleri de beslemektedir. Çevrim içi ortam aynı zamanda toplumsal eşitsizliklerin yeniden üretildiği ve görünür olduğu bir ortamdır. Şüphesiz ülkeler ve yaş bazında birinci düzey eşitsizlikler hala varlığını korumakta ve henüz tamamen çözülememiştir. Özellikle ileri yaşta okuma yazma bilmeyen bireyler görülmektedir.

Bu çalışmada her geçen gün daha fazla internet ve sosyal medya kullanmaya başlayan 60 yaş üstü bireylerin internet ve sosyal medya kullanım pratikleri, kullanım motivasyonlarını etkileyebilecek yeni medya araçlarına yönelik düşünceleri, yaşlılık algıları, internet ve sosyal medya kullanımına dair endişeleri ile ikinci düzey ve üçüncü düzey eşitsizlikleri anlamaya yönelik bir araştırma yürütülmüştür. Araştırmada yaşları 61-96 arasında değişen 24 katılımcı ile yüz yüze yarı-yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır.

Katılımcıların kullandığı kitle iletişim araçları televizyon, akıllı telefon ve az sayıda olsa da bilgisayar ve tablettir. Dolayısıyla akıllı telefonların, internetin mobil internet aracılığıyla her yerden kullanılabilir olmasının internet kullanımında ve internet erişiminde oldukça büyük bir etkisi olduğunu tekrar görmekteyiz. Katılımcıların bilgisayar, akıllı telefon ve internet kullanım becerilerine dair yöneltilen sorular sonucunda akıllı telefon ve internet kullanım becerilerinin oldukça çeşitli olduğu görüldü. Bu noktada birinci düzey

eşitsizliklere vurgu yapan “erişim uçurumu” kavramının eşitsizlikleri yansıtmada yetersiz olduğunu tekrar görmekteyiz. Akıllı telefon sahipliği doğrudan kullanım anlamına gelmemektedir, kullanım becerilerinin ayrıca mutlaka sorunsallaştırılması ve ölçülmesi gerekmektedir. WhatsApp gibi uygulamalar katılımcıların çocukları tarafından indirilebilir ve katılımcının kendileri tarafından kullanılıyor olsa bile kullanımın ne düzeyde olduğu oldukça önemlidir. Araştırmada sosyal medya mecralarını fikirlerini paylaşmak için kullananlar olduğu gibi, bu uygulamalara girip paylaşılanları okuduğu halde nasıl cevap vereceğini, nasıl fotoğraf paylaşacağını, nasıl yazı yazacağını bilmeyenler olduğu da görüldü. Bu bağlamda araştırmacıların kullanım becerilerini ölçmek için geliştirdiği ölçekler oldukça önemlidir. Fakat performans ölçümü ve analiz maliyetli ve zaman gerektiricidir, yine de kullanıcıların internet ve sosyal medyayı nasıl kullandığının gözlemlenerek incelenmesi oldukça önemlidir. Kullanıcılar kendi kullanım becerilerini beğenmediklerinde ya da yeterli görmediklerinde ne kadar kullanabildiklerini anlatmak yerine “*hiç yapamıyorum, beceremiyorum*” demeyi tercih edebilmektedirler. Şu an içinde yaşadığımız dönemde bilişim teknolojileri hızına yetişilmeyecek derecede artmış ve bölünmüştür. Yeni meslekler ortaya çıkmış, yazılımcıların yanında alanın eğitimini almadan internetten ulaştığı bilgilerle içerik üreticileri ya da gündelik hayatındaki işini ticaretini internete taşıyabilenler, program yazarlar, web site yapanlar vb. söz konusudur. Bu kadar bölünmüş ve çeşitlenmiş bir alanda zaman zaman kimi katılımcılar “her şeyi yapabiliyorum” cevabı verse de gerçekten neleri yapabildikleri önemlidir. 60 yaş üstü kullanıcılar en çok Whatsapp sonrasında ise Facebook, Instagram, Youtube kullanmaktadır. Özellikle kadın katılımcıların bazıları el işleri için Pinterest kullanmaktadır. İletişim için Facetime da kullanılan uygulamalar arasındadır. Bunlar dışında katılımcılar bilgi edinmek için Google'u kullandıklarını belirtmişlerdir.

Araştırmanın önemli bulgularından biri katılımcıların büyük çoğunluğunun merak ettikleri bir konu hakkında bilgi edinmek için internete başvuruyor olmasıdır. Bilgi edinme yolu bilginin türüne göre değişmektedir. İnternet dışında ise konuyu bilen bir yakınlarına danışabilmektedirler. “Google Hoca’ya”, Youtube’a ve dikiş nakış vb. bilgiler için Pinterest’e dahi başvuran katılımcılar konu gündem olduğunda ise televizyonu tercih etmektedirler. Çevrimiçi ortamdaki bilgi kirliliği, internete dair güvensizlik algısı

oluşturmaktadır. Bazı katılımcılar gündemi güvendikleri kanaldan takip ettiklerini, televizyonda da yalan haberler olabileceğini, yine de televizyonu tercih ettiklerini belirtmiştir. Az sayıda katılımcı ise konunun derinine inmek istediklerinde interneti kullandıklarını belirtmiştir. Haberler ve gündem konusundaki yalan haber ve olumsuz deneyimler katılımcıların çevrimiçi ortama güven duymamasına sebep olmaktadır.

Motivasyonel erişime ilişkin olarak görülüyor ki kullanıcıların yakınlarında çekinmeden yardım alabilecekleri kişiler olduğunda akıllı telefon ve sosyal medya kullanım motivasyonları artmaktadır. TÜİK (2020a) verilerine göre Türkiye’de 1 milyon 478 bin 346 hanede 65 yaş üstü yalnız yaşayan yaşlı birey vardır. Sadece bu oran bile eşitsizliğin derinliğine dair bilgi vermektedir. Oysaki araştırma sonuçlarına göre eğitim durumu ne olursa olsun hızlıca bilgiye ulaşma kolaylığı sağlayan internetin eşitsizlikleri gidermede de olumlu bir rol oynayabildiği görülmüştür. Eğitim düzeyleri ve bilgisayar kullanma pratikleri dijital sermayeyi artırmakta, özellikle de daha önce bilgi iletişim araçlarından birini kullanan katılımcıların sahip oldukları teknolojik sermaye ile akıllı telefon kullanımına geçişlerinin daha endişesiz ve kolay olduğu görülmüştür. Öte yandan eğitim düzeyinin yüksek olmasının bilgi iletişim teknolojilerin kullanımını her zaman artırmadığı, eğitim düzeyi yüksek olsa ve hatta geçmişte teknolojik sermaye bilgisi olsa bile dijital sermaye kullanımının önünde motivasyonel erişim engelinin var olduğu görülmüştür. İlgi duymama, dolandırılma korkusu, güvensizlik ve yaş algısı gibi unsurlar internet ve sosyal medya kullanma motivasyonunu etkilemektedir. Araştırmanın en önemli bulgusunun motivasyonel erişim yokluğunun dijital eşitsizlikleri giderme önündeki en önemli engel olduğu düşünülmektedir. Çünkü katılımcılardan sıklıkla duyulan “bu yaştan sonra” kelimelerinin işaret ettiği olumsuz yaşlılık algısı yaştan kaynaklı olabilecek durumlardan daha kritiktir.

Başarılı yaşlanma bireyin kendini sosyal hayattan uzaklaştırmadan öğrenme, eğlenme gibi faaliyetlerine devam etmesini kapsar fakat öncesinde olumsuz yaşlılık algısı gibi kişilerin motivasyonel erişimini etkileyen tutum ve sorunları ortadan kaldıracı için daha kapsamlı sistemsel bir yöntem izlenmesi gerekmektedir. Başarılı yaşlanma kişinin sosyal hayattan kopmayarak yaşlanmasını sağlar fakat burada önemli olan nokta motivasyonel erişim, başarılı yaşlanma gibi kavramların bireylerin kendilerine, kendi keşiflerine

birakılmamasıdır. Eşitsizlikleri giderebilmek için öncelikle onları görünür kılmalıyız. Bakış açımızın ve algımızın değişimi için sistemsel olarak yeni çözümlere ihtiyacımız var. Sadece okullarda -ki okulların sermaye düzeylerinin artışında etkili olduğu bilinmektedir- kurslarda isteyenlerin katılabileceği şekilde yapılan etkinliklerle dijital eşitsizlikleri bitirmek mümkün olmayacaktır. Bu araştırmada da görüldüğü gibi kursa gitmek isteyen katılımcılar oldukça azken, ortamın ve yakın çevrenin motive ediciliğiyle fazlasını öğrenmek isteyen bireyler söz konusudur. Motivasyonel erişimin, özellikle bu yaş grubu için bilgi iletişim teknolojileri kullanımında aslında eğitim, yaş gibi etmenlerden daha önemli olduğunu görmekteyiz. Katılımcıların çocukları ebeveynlerinin sosyal medya kullanmasını istediklerinde ve onlara destek sağladıklarında, katılımcılar bu teknolojileri kullanamayacaklarını düşünseler bile kullanmaya başlamışlardır. Elbette kendi merak edip kullanan katılımcılar da var olsa da burada bu desteği, bu desteğe sahip olmayanlara nasıl sağlayacağımız önemli bir sorudur. Yaşlı nüfusun giderek arttığı bir dünyada, toplumsal eşitsizliklerden etkilenen dezavantajlı bir yaşlı grubunun oluşmasını engellemeliyiz. Yaşlanma süreci belli fiziksel ve bilişsel yetenekleri azaltabilir, yavaşlatabilir fakat bilgi iletişim teknolojilerinin kullanımına engel olan şey direkt olarak yaş değil, olumsuz yaşlılık algısı, bireylerin habitusları ve sermayeleridir.

Bugün içinde yaşadığımız dünya mobil iletişim teknolojilerinin ve dijital/sosyal medyanın hayatımızın hemen her alanına girdiği, birçok yenilik sağladığı, olumlu ve olumsuz etkileriyle toplumsal yaşamda önemli dönüşümler yaratan ve hızla değişen bir dünyadır. Araştırmanın girişinde de bahsedildiği gibi bilginin geçmişten çok daha hızlı yayıldığı bir dünyada bilgi iletişim teknolojilerinden uzak kalmak toplumsal ve bireysel olarak eşitsizliklere maruz kalmak demektir. Araştırmada mutlaka bilgi iletişim teknolojileri kullanılmalı gibi bir tutumdan ziyade katılımcıların bu teknolojileri kullanma becerileri, kullanma motivasyonları ve daha fazlasını öğrenmelerini engelleyen tutum ve algıları kendi teknoloji kullanım pratikleri incelenerek açıklanmıştır. Bu noktada önemli olan teknoloji kullanımından ziyade bu kullanım fırsatına herkesle eşit bir şekilde sahip olabilmek ve bu kullanım motivasyonunu etkileyecek diğer faktörlere de aynı şekilde sahip olmaktır. Fırsatlar eşitliğinin olmadığı bir dünyada ve ülkede yaşıyor olsak da dijital sermaye düzeyinin artışı

bilgi edinme biçimimizden, alışverişimize, eğitimimizden iş hayatımıza birçok konuda yardımcı olurken diğer sermaye türlerimizi de geliştirmemizi sağlayabilmektedir. Bu anlamda dijital eşitsizlikleri erişimin ötesinde çok katmanlı bir şekilde ele almak zorundayız.

KAYNAKÇA

Abay, A. R. (2007). Yaşlılık Olgusuna Nasıl Bakmalı? Mustafa Kemal Şan. (Ed.) *Sosyoloji Yazıları I/ Sakarya Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Ortak Çalışması* içinde (s. 269-281). İstanbul: Kızılelma Yayıncılık.

Acar Savran, G. (2016). İkinci Basıma Önsöz. G. A. Savran ve N. T. Demiryontan (Ed.) *Kadının Görünmeyen Emeği* içinde (9-16). İstanbul: Yordam Kitap.

Arun, Ö. ve Elmas, Ç. (2016). Yaşlılıkta Ayrım: Çağdaş Türkiye’de Yerel Yönetimleri Bekleyen Zorluklar. *Sosyoloji Dergisi*, sayı, 36 (2), 351-372.

Bak G., Altıntop M. (2019). 65-70 Yaş Aralığındaki Bireylerin İnternet ve Sosyal Medya Kullanımı Üzerine Bir Araştırma. *Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 5(15), 30-39.

Baltacı A. (2018). Nitel Araştırmalarda Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 7(1), 231-274.

Becerikli, S. (2013). Kuşaklararası İletişim Açısından Yeni İletişim Teknolojilerinin Kullanımı: İleri Yaş Grubu Üzerine Bir Değerlendirme. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, I (44), 19-31.

Bourdieu (2010). *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Abingdon: Routledge Classics.

Binark, M. (2015). Yeni medya çalışmaları özel sayısı hakkında: neden?. *Folklor&Edebiyat*, 21 (83), 9-18.

Binark, M., Arun, Ö., Özsoy, D., Kandemir, B., & Şahinkaya, G., (2021). Covid-19 sürecinde yaşlıların medya repertuarı ve enformasyon gereksinimi. *Strata*, 6, 147-165.

Binark, M., Arun, Ö., Özsoy, D., Kandemir, B., Şahinkaya, G. (2020). Covid-19 sürecinde yaşlıların enformasyon arayışı ve enformasyon değerlendirmesi: TÜBİTAK SOBAG 120k613 no’lu araştırma projesi. Yaşlanma Çalışmaları Derneği Yayınları.

Birinci E. (2021). 60+ Tazelenme Üniversitesi Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanım Durumlarının İncelenmesi. *19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi*. 2(1), 137-147.

Butler, R. N. (1969). Age-ism Another Form of Bigotry, *The Gerontologist*. 9(4), 243–246.

Carlson, A. & A. M. Isaacs (2018). Technological capital: An alternative to the digital divide. *Journal of Applied Communication Research*, 46(2), 243-265.

Castells, M. (2008). *Enformasyon çağı: ekonomi, toplum ve kültür C. I Ağ Toplumunun Yükselişi*. (Çev: E. Kılıç). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Creswell J. W. (2016). *Nitel Araştırma Yöntemleri, Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. (Çev. M. Bütün, S. B. Demir). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Colombo F., Aroldi P. ve Carlo S. (2020), “Ben Doğru Kullanıyorum!” Kuşak Bakış Açısından İtalyan Büyükannelerinin BİT Kullanımı. (Çev. E. Ağaoğlu). M. Fiğan ve Y. D. Özdemir (Editörler), *Dijital Kültür, Dijital Eşitsizlik ve Yaşlanma* içinde (s. 183-214). Ankara: Alternatif Bilişim Derneği.

Coyne, I. T. (1997). Sampling in Qualitive Research. Purposel and Theoretical Sampling; Merging or Clear Boundaries?. *Journal of Advanced Nursing*, 26(3), 623-630.

DiMaggio, P., Hargittai, E., Celeste, C., ve Shafer, S. (2004). Digital inequality: From unequal access to differentiated use. K. Neckerman (Edited), *Social Inequality* içinde (s.355-400). New York: Russell Sage Foundation.

Elmas Ç. (2017). *Türkiye’de Dijital Eşitsizlik: Yaşlanma Sürecinde Eşitsizliğin Farklılaşan Deneyimleri*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Fiğan M., Cihangir M. (2020). Dijital Eşitsizliğin Etnik Yanı: Yaşlı Kürtlerin Teknoloji ile İlişkilendirme Deneyimleri. M. Fiğan ve Y. D. Özdemir (Editörler), *Dijital Kültür, Dijital Eşitsizlik ve Yaşlanma* içinde (s. 315- 342). Ankara: Alternatif Bilişim Derneği.

Gencel Bek, M. & Aygün, E. (2014). Eşitsizlik ve Kimlik Ekseninde Gençler ve Yeni Medya. M. Gencel Bek (Editör), *Medya, Çocukluk ve Gençlik* içinde (133-163). Ankara Üniversitesi Basımevi.

Gökalp E., Sütüoğlu T. (2020). Dijital Eşitsizliğin Yeni Yüzleri: Covid-19 Pandemisinin Düşündürdükleri. A. Zinderen (Editör), *Dijital Sosyoloji Çalışmaları* içinde (19-46). Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.

Görgün B., Koçak, Ş. ve Tekeli S. E. (2017). Yaşlıların Dijital Teknolojileri Kullanım Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Güz (45), 1-24.

Hargittai, E. (2002). Second-Level Digital Divide: Differences in People's Online Skills. *First Monday*, 7(4).

Hargittai, E. (2005). Survey measures of web-oriented digital literacy. *Social science computer review*, 23(3), 371-379.

Hargittai, E., Hinnant, A. (2008). Digital Inequality: Differences in Young Adult's Use of the Internet. *Communication Research*, 35(5), 602-621.

Hargittai, E. ve Hsieh, Y. P. (2012). Succinct survey measures of web-use skills. *Social Science Computer Review*, 30(1), 95-107.

Helsper, E. J., Van Deursen, A. J. ve Eynon, R. (2015). *Tangible outcomes of Internet use: from digital skills to tangible outcomes project report*. <https://core.ac.uk/download/pdf/30671581.pdf> (Erişim Tarihi: 03. 07. 2022)

Hoogte, H. & Rozing, D. (2020). More Elderly Active On Social Media. <https://www.cbs.nl/en-gb/news/2020/04/more-elderly-active-on-social-media>

Jenkins, H., Li, X., Krauskopf, A.D., Green, J. (2009). If It Doesn't Spread, It's Dead (Part Two): Sticky and Spreadable—Two paradigms.

http://henryjenkins.org/blog/2009/02/if_it_doesnt_spread_its_dead_p_1.html (Erişim Tarihi: 04. 08. 2022)

Küçük O., Koçak M. C. (2019). İleri Yaş Grubu Kişilerin İnternet Kullanım Alışkanlıkları: Trabzon Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi*, 12 (65).

Murakami, I. (2016). Aileye İlişkin Araştırmalarda Yaşlılık Algısının Değişimi. *Sosyoloji Dergisi*, 36(2), 507-525

Negreiro, Mar (2015). Bridging the Digital Divide in the EU. Brussels: European Parliamentary Research Service.

Nguyen, M., Hargittai, E., Fuchs, J., Djukaric, T., Hunsaker, A. (2021). Trading Spaces: How and why older adults disconnect from and switch between digital media. *The Information Society*. 5 (37), 299-311.

NTIA (1995). *Falling Through the Net: A Survey of the "Have Nots" in Rural and Urban America*. <https://www.ntia.doc.gov/ntiahome/fallingthru.html> (Erişim Tarihi: 01. 06. 2022)

NTIA (1998). *Falling Through the Net II: New Data on the Digital Divide*. <https://www.ntia.doc.gov/report/1998/falling-through-net-ii-new-data-digital-divide> (Erişim Tarihi: 01. 06. 2022)

NTIA (1999). *Falling Through the Net: Defining the Digital Divide*.

Olphert, W. ve Damodaran, L., (2013). Older People and Digital Disengagement: a Fourth Digital Divide?. *Gerontology*. 59(6), 564-570.

O'Reilly, T. (2005). *Web 2.0: Compact definition*.
<http://radar.oreilly.com/2005/10/web-20-compact-definition.html#:~:text=Web%202.0%20is%20the%20network,data%20from%20multiple%20sources%2C%20including> (Erişim Tarihi: 11.08.2022)

Özsoy, D. (2020). Dijital bölünme düzeylerine dair literatür analizi. M. Fiğan ve Y. Dede Özdemir (Editörler). *Dijital Kültür, Dijital Eşitsizlikler ve Yaşlanma içinde* (s. 11- 24). Ankara: Alternatif Bilişim Derneği Yayınları.

Palmore, E. B (1999). *Ageism Negative and Positive*. New York: Springer Publishing Company.

Pew Research Center (2018). Social media use in 2018.
<https://www.pewresearch.org/internet/2018/03/01/social-media-use-in-2018/> (Erişim tarihi: 05.07.2022)

Pew Research Center (2021). Social media use in 2021.
<https://www.pewresearch.org/internet/2021/04/07/social-media-use-in-2021/> (Erişim tarihi: 05.07.2022)

Pettman, D. (2017). *Sonsuz Dikkat Dağınıklığı: Gündelik Yaşamda Sosyal Medyaya Odaklanmak*. (Çev.: Y. Çetin). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Ragnedda, M. & Muschert, G. W. (2015). Max Weber and digital divide studies. *International Journal of Communication*, 9, 2757–2762.

Ragnedda, M. (2018). Conceptualizing Digital Capital. *Telamatics and Infomatics*, 35(8).

Ragnedda M., Ruiu M. L. (2020). *Digital Capital A Bourdieusian Perspective on the Digital Divide*, Emerald Publishing Limited.

Senex İzleme, (2022). Yaşlılara Yönelik şiddet ve İhlallerin İzlenmesi: Temmuz Ayı Raporu. Yaşlanma Çalışmaları Derneği Yayınları

Selwyn, N. (2004). Reconsidering political and popular understandings of the digital divide. *New Media & Society*, (6) 3, 341-362.

Stevenson, N. (2002). *Medya kültürleri: sosyal teori ve kitle iletişimi*. (Çev: G. Orhon ve B. E. Aksoy). Ankara: Ütopya Yayınevi.

Sütlüoğlu, T. (2020a). *Dijital Eşitsizlik ve Yoksul Bireylerin Medya Tüketim Pratikleri: Eskişehir Örneği*. Yayımlanmış Doktora Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sütlüoğlu T. (2020b), Orta Yaş ve Üzerindeki Bireylerde Dijital Eşitsizliğin Görünümleri: Erişim Eşitsizlikleri ve Kullanım Farklılıkları M. Fiğan ve Y. D. Özdemir (Editörler), *Dijital Kültür, Dijital Eşitsizlik ve Yaşlanma* içinde (s. 183-214). Ankara: Alternatif Bilişim Derneği.

Şentürk, Ş. D. (2017). 60 Yaş Üstü Bireylerin Sosyal Ağlarda Yer Alma Motivasyonları: Facebook Örneği. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 1(2), 183-195.

Taşdemir, B. ve Fındık, D. (2017). Sayısal Bölünmenin Sosyo-ekonomik Boyutu: Türkiye’de Yetişkinlerin Bilişim Teknolojileri Kullanım Becerileri ve Kültürel Sermaye İlişkisi. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (28), 39-59.

Tekedere, H. ve Arpacı, F. (2016). Orta Yaş ve Yaşlı Bireylerin İnternet ve Sosyal Medyaya Yönelik Görüşleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 2, 377-392.

Tur S. (2019). *Dijital Sosyalleşme Sürecinde Kuşaklararası Sosyal Ağ Kullanımına Yönelik Facebook Kullanımı Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

TÜİK. (2020a). *İstatistiklerle Yaşlılar*.
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yaslilar-2020-37227> (Erişim Tarihi: 16.06. 2022).

TÜİK (2020b). *Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması*. [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi-2020-33679](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2020-33679) (Erişim Tarihi: 12.07.2022)

TÜİK. (2021a). *İstatistiklerle Kadın*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2021-45635> (Erişim Tarihi: 16. 06. 2022).

TÜİK (2021b). *Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması*. [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi-2021-33679](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2021-33679) (Erişim Tarihi: 17. 06.2022)

Türkoğlu, D. & Odabaş, M. (2020). “Mischievous uncles” as rule breakers: Intersectional stereotypes and risk perceptions during the coronavirus pandemic in Turkey. *Social Media+ Society*, 6(3). <https://doi.org/10.1177/2056305120949268> (Erişim Tarihi: 15.08.2022).

UN. (2019). *World Population Ageing 2019 Highlights*. <https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WorldPopulationAgeing2019-Highlights.pdf> (Erişim Tarihi: 07.03. 2022).

Van Dijk, J. ve Hacker, K. (2000). The Digital Divide as a Complex and Dynamic Phenomenon. *50th Annual Conference of the International Communication Association*. Acapulco.

van Deursen, A., & Van Dijk, J. (2011). Internet Skills and the Digital Divide. *New media & society*, 13(6), 893-911.

van Deursen, A. ve J., Helsper, E. J. (2015). Third-level digital divide : who benefits most from being online?. *Communication and Information Technologies Annual: Digital Distinctions and Inequalities Studies in Media and Communications*, 10, 29-53.

van Deursen, A. J., Helsper, E. J., Eynon, R. ve van Dijk, Jan A.G.M. (2017). The compoundness and sequentiality of digital inequality. *International Journal of Communication*, 11, 452-473.

We are Social (2022). *Digital 2022: Another Year of Bumper Growth*. <https://wearesocial.com/uk/blog/2022/01/digital-2022-another-year-of-bumper-growth-2/> (Erişim Tarihi: 12.07.2022).

WHO. (2021). *Ageing and Health*. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ageing-and-health> (Erişim Tarihi: 07.03. 2022)

Vural Z. B., Bat M. (2010). Yeni Bir İletişim Ortamı Olarak Sosyal Medya: Ege Üniversitesi İletişim Fakóltesine Yönelik Bir Araştırma. *Journal of Yasar University*. 20(5), 3348-3382.

Zillien, N., ve Hargittai, E. (2009). Digital distinctions: status-specific types of internet usages. *Social Science Quarterly*. 90 (2), 274-291.

Zuboff, S. (2019). *The Age of Surveillance Capitalism*. New York: Public Affairs.

EK-1: ETİK KURUL BELGESİ

Evrak Kayıt Tarihi: 14.03.2022

Protokol No: 288026

Tarih: 25.03.2022

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERÎ BİLİMLER BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU
KARAR BELGESİ

ÇALIŞMANIN TÜRÜ:	Yüksek Lisans Tez Çalışması
KONU:	Sosyal Bilimler
BAŞLIK:	Dijital Eşitsizlik ve Yaşlılık: Trabzon'da Yaşayan 60 Yaş ve Üstü Sosyal Medya Kullanıcı Deneyimleri
PROJE/TEZ YÜRÜTÜCÜSÜ:	Doç. Dr. Emre GÖKALP
TEZ YAZARI:	Ece Nur GÜMRÜKÇÜOĞLU
ALT KOMİSYON GÖRÜŞÜ:	-
KARAR:	Olumlu
Prof. Dr. Saim ÖNCE (Başkan-İkt. ve İdari Bil. Fak.)	
Prof. Dr. M. Erkan ÜYÜMEZ (Başkan Yardımcısı -İkt. ve İdari Bil. Fak.)	Prof. Dr. Fatime GÜNEŞ (Edebiyat Fak.)
Prof. Dr. Yıldız UZUNER (Eğitim Fak.)	Prof. Dr. İbrahim Cemil ULUKAN (Açıköğretim Fak.)
Prof. Dr. Harifan DEVECİ (Eğitim Fak.)	KATILMADI Prof. Dr. Erkan YÜKSEL (İletişim Bil. Fak.)

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Ece Nur GÜMRÜKÇÜOĞLU

Yabancı Dil: İngilizce

Eğitim ve Mesleki Geçmişi:

- 2018- 2022 Yüksek Lisans, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji (Tezli)
- 2017 Erasmus, Padova Üniversitesi, İtalya.
- 2013- 2018 Lisans, Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji